

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

На правах рукопису

ЧИРВА АНДРІЙ СЕРГІЙОВИЧ

УДК 378.4.014.25(71)

**ТЕНДЕНЦІЇ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ВИЩОЇ
ОСВІТИ В УНІВЕРСИТЕТАХ КАНАДИ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник
Листопад Олена Валеріївна,
кандидат педагогічних наук,
доцент

Суми — 2012

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	15
1.1. Стан розроблення проблеми дослідження	15
1.2. Характеристика поняттєво-термінологічного апарату дослідження.	39
1.3. Основні підходи до інтернаціоналізації змісту вищої освіти Канади.....	63
Висновки до розділу 1.....	84
РОЗДІЛ 2. ТЕНДЕНЦІЇ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ВИЩОЇ ОСВІТИ КАНАДИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ	88
2.1. Етапи розвитку національної політики інтернаціоналізації змісту вищої освіти Канади.....	88
2.2. Тенденції розвитку організаційного забезпечення інтернаціоналізації змісту вищої освіти Канади	104
2.3. Процесуальні засади інтернаціоналізації змісту університетської освіти Канади: тенденції змін	120
Висновки до розділу 2.....	142
РОЗДІЛ 3. ПРОГНОСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ВИЩОЇ ОСВІТИ КАНАДИ В УКРАЇНІ	146
3.1. Нормативно-правові засади інтернаціоналізації змісту вищої освіти України	146
3.2. Рекомендації з використання прогресивного досвіду інтернаціоналізації змісту вищої освіти Канади в Україні	160
Висновки до розділу 3.....	172
ВИСНОВКИ	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	181
ДОДАТКИ	228

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВО – вища освіта.

ВНЗ – вищий навчальний заклад.

ІВО – інтернаціоналізація вищої освіти.

ІЗВО – інтернаціоналізація змісту вищої освіти.

AUCC – Association of Universities and Colleges of Canada (англ.) – Асоціація університетів та коледжів Канади.

СВІЕ – Canadian Bureau for International Education (англ.) – Канадське бюро міжнародної освіти.

CHEA - Council for Higher Education Accreditation (англ.) – Рада з акредитації вищої освіти.

CERI – Centre for Educational Research and Innovation (англ.) – Центр освітніх досліджень та інновацій.

CECN – Canadian Education Centre Network (англ.) – Мережа центрів канадської освіти.

CIDA – Canadian International Development Agency (англ.) – Канадське агентство міжнародного розвитку.

CUSAC – Commonwealth Universities Study Abroad Consortium (англ.) – Консорціум університетського навчання за кордоном країн співдружності.

CVU – Canadian Virtual University (англ.) – Канадський віртуальний університет.

GATE – Global Alliance for Transnational Education (англ.) – Світовий альянс транснаціональної освіти.

IAU – International Association of Universities (англ.) – Міжнародна асоціація університетів.

IEA – International Association for the Evaluation of Educational Achievement (англ.) – Міжнародна асоціація оцінки освітніх досягнень.

INQAAHE – International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education (англ.) – Міжнародна мережа агенцій гарантії якості вищої освіти.

MSVU – Mount Saint Vincent University (англ.) – Університет святого Вінсента Маунт.

OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development (англ.) – Організація економічного співробітництва і розвитку.

UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (англ.) – ЮНЕСКО – Освітня, наукова і культурна організація об'єднаних націй.

UPEI – University of Prince Edward Island (англ.) – Університет острова принца Едварда.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Глобалізація й інтенсивний розвиток міжнародного освітнього простору зумовлюють кардинальні зміни у сфері вищої освіти. Суспільні потреби України у професійній підготовці фахівців, адаптованих до міжнародного ринку праці, здатних взаємодіяти з представниками різних культур, на основі полікультурного мислення вирішувати проблеми, які виходять за межі національних інтересів, передбачають інтернаціоналізацію освіти на всіх рівнях.

Прийняті в Україні закони й програми («Національна доктрина розвитку освіти» (2002) [83], Закон України «Про вищу освіту» (2002) [36], Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження державної програми розвитку вищої освіти на 2005 – 2007 роки» (2004) [102], Наказ МОН України «Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року» (2007)) [79] урегульовують підготовку кваліфікованого спеціаліста з високим рівнем інтернаціональної компетентності. Важливим для української вищої освіти є вивчення позитивного теоретичного та практичного досвіду ІЗВО, накопиченого в розвинених країнах, зокрема, в Канаді. Доцільність наукового опрацювання теоретичних, нормативних, організаційних, процесуальних засад інтернаціоналізації змісту освіти в університетах Канади підсилюється наявними суперечностями: між зростаючими вимогами сучасного глобалізованого суспільства до надання вищій освіті міжнародного виміру та недостатнім рівнем готовності вітчизняної системи вищої освіти до відповідних змін; між необхідністю адаптації випускників вітчизняних ВНЗ до роботи в умовах полікультурного середовища та недостатнім рівнем розвитку їх полікультурних компетентностей; між потребою вдосконалення змісту вищої освіти в умовах інтернаціоналізації ринку праці та традиційними підходами до розробки навчальних програм.

Важливі аспекти проблеми дослідження висвітлено в наукових працях вітчизняних і російських дослідників: тенденції розвитку вищої освіти у світовому і європейському просторі (В. Андрущенко [6], Н. Булгакова [14], О. Галус [22], О. Козлова [47], К. Корсак [49; 50], М. Лещенко [59], О. Овчарук [86], В. Олійник [88], А. Сбруєва [108; 113] та ін.), теоретичні основи інтернаціоналізації освіти (Н. Авшенюк [4], Н. Бриньов [13], А. Джуринський [31], І. Зорніков [38], О. Локшина [64], О. Матвієнко [72], Л. Пуховська [104], А. Сбруєва [111], О. Сухомлинська [122], С. Ширококов [151] та ін.), зарубіжний досвід інтернаціоналізації освіти (І. Ганчеренок і О. Климанович [46], Л. Курій [55], Г. Поберезська [96], В. Солощенко [119], Т. Юрченко [153] та ін.), напрями розвитку та модернізації вищої освіти Канади (А. Борисенкова [10], М. Борисова [11; 12], О. Листопад [60; 61], Н. Микитенко [74], Н. Муқан [78], В. Павлюк [90], В. Погребняк [97; 98], О. Слоньовська [117; 118], А. Федоров [129] та ін.), тенденції розвитку вітчизняної вищої освіти в контексті інтернаціоналізації (Б. Год [24], О. Гонта [25], В. Кремень [52], В. Луговий [68] та ін.).

Проблему інтернаціоналізації змісту вищої освіти висвітлено у працях зарубіжних науковців, зокрема сутнісні ознаки і механізми інтернаціоналізації (Ф. Альтбах [163], Г. де Віт [217], Б. Еллінгбо [223], Ш. Бонд і Ж. Лемассен [182], Дж. Найт [273] та ін.); національні й інституційні стратегії інтернаціоналізації (Б. Бернардо [179], Й. Планте [318], Ф. Стінкемп [351] та ін.); теоретичні і методичні підходи до інтернаціоналізації змісту освіти (Т. Веллі [393], Дж. Ван Джин [340], Б. Ліск [280], Х. Новотни [306], Т. Одгерс [309], Ю. Річардсон [331], Х. Тікенс [359], С. Шурхольц-Лер [341] та ін.). Питанню інтернаціоналізації змісту вищої освіти Канади присвячено праці таких учених: Ш. Бонд [183], Т. Веллі [393], Б. Ліск [281], Е. Хо, Б. Булмен-Флемінг та Б. Мітчел [246], К. Шейлер [343] та ін.; формування національної політики інтернаціоналізації освіти Канади висвітлюють науковці К. Вертезі [387],

М. Леннон [285], Дж. Маннінг [291], Ф. Різві [332], Ф. Стінкемп [351], А. Френсіс [233], К. Хітер [245] та ін.

Вивчення наукових джерел дає підстави стверджувати, що цілісного дослідження, присвяченого проблемі інтернаціоналізації змісту освіти в університетах Канади, здійснено не було. Отже, недостатня теоретична розробленість указаної проблеми, її соціальна значущість визначили необхідність теоретичного обґрунтування тенденцій інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади та зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Тенденції інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до теми комплексного наукового дослідження кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка «Методологічні, змістові та методичні інновації у професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів у контексті запровадження кредитно-модульної системи» (державний реєстраційний номер 0109U004948). Тему дисертації затверджено вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 6 від 26 грудня 2006 р.) та узгоджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 2 від 27.02.2007 р.).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні тенденцій інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади та окресленні можливостей використання прогресивного досвіду канадських університетів у аспекті досліджуваної проблеми в Україні.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**.

1. Виявити стан розроблення проблеми дослідження та охарактеризувати його поняттєво-термінологічний апарат.
2. Встановити етапи розвитку інтернаціоналізації вищої освіти в умовах глобалізації та визначити основні теоретичні підходи до

інтернаціоналізації змісту вищої освіти в Канаді.

3. З'ясувати тенденції модернізації нормативно-правових та організаційних засад інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади.

4. Конкретизувати тенденції модернізації процесуальних засад інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади.

5. Окреслити можливості використання прогресивного канадського досвіду інтернаціоналізації змісту вищої освіти в Україні.

Об'єкт дослідження – інтернаціоналізація змісту вищої освіти в університетах Канади.

Предмет дослідження – теоретичні, нормативно-правові, організаційні та процесуальні засади інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1995–2010 рр. *Нижня* хронологічна межа (1995 р.) визначається прийняттям «Положення про міжнародну політику Канади», яким було започатковано процес активного впровадження міжнародного виміру в усі аспекти діяльності університетів Канади. *Верхня* хронологічна межа (2011 р.) – рік завершення реалізації низки масштабних університетських програм інтернаціоналізації вищої освіти, визнання розроблених курикулярних стратегій пріоритетним напрямом розвитку вищої освіти країни.

Методологічною основою дослідження є теорія наукового пізнання, положення про єдність процесів, взаємовплив і взаємозалежність явищ об'єктивної дійсності. Адекватне вирішення завдань дослідження і реалізацію його мети здійснено на основі єдності підходів: *історичного*, який дозволив з'ясувати пріоритетні напрями національної програми інтернаціоналізації освіти Канади в її історичному розвитку; *системного*, що був застосований для окреслення взаємозв'язків та взаємозалежностей структурних компонентів інтернаціоналізації змісту вищої освіти як складного та багатовимірного феномену; *компаративного*, який дав

можливість порівняти досвід інтернаціоналізації змісту освіти в університетах Канади і в Україні.

Теоретичну основу дослідження становлять концептуальні положення:

– педагогічної компаративістики (Б. Вульфсон [20], Б. Джонстоун [262; 263], Е. Епстейн [227], Н. Лавриченко [56; 57], О. Локшина [64; 65], О. Матвієнко [72], Г. Ніколаї [85], Г. Ноа [305], О. Огієнко [87], Л. Писарева [92], Л. Пуховська [104], А. Сбруєва [113], О. Сухомлинська [122]);

– теорії інтернаціоналізації освіти (Н. Авшенюк [4], Ф. Альтбах [163], А. Бернардо [179], Ш. Бонд [182], М. Ван дер Венде [386], С. Гронінгс [240], Д. Деардорф [214; 215], А. Джуринський [32], Б. Еллінгбо [223], В. Іссерштед [260], Л. Курій [55], П. Маассен [287], Дж. Местенхаузер [297], Дж. Найт [271; 276], Т. Одгерс [308]);

– теорії вищої освіти (А. Алексюк [5], Ф. Альтбах [159], М. Ван дер Венде [386], М. Згуровський [37], Ж. Кіанг [397], К. Корсак [49], В. Кремень [53], С. Райхерт [330]);

– теорії освітньої мобільності (С. Аппіа-Паді [164], А. Гелвей [235], Б. Ліск [282], А. Ушер [385], Ж. Фрюброд [234]).

У дослідженні було використано комплекс **методів**: *теоретичні методи*, зокрема *загальнонаукові*: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, конкретизація, які забезпечили можливість формулювання вихідних положень та узагальнених висновків дослідження, виокремлення основних теоретичних ідей і наукових підходів, що становлять теоретичну основу дослідження; *конкретнонаукові*: *термінологічний аналіз*, застосування якого дозволило охарактеризувати поняттєво-термінологічний апарат дослідження; *історико-хронологічний аналіз*, на основі якого встановлено основні етапи розвитку процесу інтернаціоналізації освіти в умовах глобалізації та уточнено основні етапи національної політики інтернаціоналізації вищої освіти Канади; *причинно-наслідковий*, який

дозволив виявити характер змін у рамках організаційної структури університетів; *структурно-функціональний*, що був використаний з метою з'ясування нормативно-правових, організаційних та конкретизації процесуальних засад інтернаціоналізації змісту вищої освіти; *наукової екстраполяції*, яка застосовувалася для окреслення можливостей використання досвіду канадських університетів в аспекті досліджуваної проблеми в Україні; *емпіричні методи* – он-лайн інтерв'ювання та листування, за допомогою яких з'ясовано специфіку інтернаціоналізації змісту освіти в окремих університетах Канади.

Джерельну базу дослідження становлять:

- державні документи України з питань розвитку вищої освіти в цілому та інтернаціоналізації змісту вищої освіти зокрема;
- офіційні документи міжнародних організацій та міжурядові угоди з проблем інтернаціоналізації вищої освіти;
- урядові програми інтернаціоналізації змісту вищої освіти Канади: положення «Про міжнародну політику Канади» (1995), «Програма розвитку вищої освіти провінції Онтаріо» (2005), «Стратегія розвитку вищої і професійної освіти Канади» (2006), «Бізнес-план Міністерства вищої освіти провінції Альберта» (2007), «Стратегія міжнародної освіти провінції Манітоба на 2009–2013 рр.» (2009), «Презентація освіти Канади у світі, презентація світу Канаді: Маркетинговий план розвитку міжнародної освіти провінцій і територій» (2011);
- програми інтернаціоналізації освіти низки канадських університетів;
- дисертаційні дослідження та наукові статті зарубіжних науковців з проблеми дослідження (Ф. Альтбах [161], Г. де Віт [218], А. Гелвей [235], М. Леннон [285], Дж. Найт [274], Х. Новотни [306], Т. Одгерс [308], Ф. Різві [332], Ф. Стінкемп [351], К. Судін [349], А. Френсіс [233], Ж. Фрюбротт [234], К. Хітер [245], Ж. Хурабіль [249]);
- матеріали вітчизняних і зарубіжних наукових педагогічних

видань: «Освіта України», «Вища освіта України», «Вища школа», «Шлях освіти», «Высшее образование в России», «Высшее образование сегодня», «Alma mater», «International Higher Education», «Journal of Studies in International Education», «International educator», «Journal of Geography in Higher Education», «Canadian Journal of Education», «Canadian e-Magazine of International Education», «International education»;

– Інтернет-сайти міжнародних організацій UNESCO, OECD, IAU, GATE та канадських науково-педагогічних центрів CECN, AUCC, CBIE, CIDA, окремих університетів (Університету Альберта (University of Alberta), MCVU (Mount Saint Vincent University), Університету Вікторія (University of Victoria), Університету Західного Онтаріо (University of Western Ontario), Університету Брок (Brock University), Університету острова принца Едварда (University of Prince Edward Island), Інституту технологій Британської Колумбії (British Columbia Institute of Technology)), на яких містяться аналітичні та фактичні матеріали з проблем інтернаціоналізації змісту вищої освіти Канади.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що *вперше* в українській педагогічній науці теоретично обґрунтовано тенденції інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади й окреслено можливості використання прогресивного досвіду канадських університетів у аспекті досліджуваної проблеми в Україні. Встановлено етапи розвитку інтернаціоналізації вищої освіти в умовах глобалізації: 1) початковий (кінець 80-х рр. – середина 90-х рр. XX ст.); 2) структурно-організаційний (середина 90-х років XX ст. – початок 2000 р.); 3) упроваджувальний (2000 – 2010 рр.) та обґрунтовано основні підходи до реалізації завдань інтернаціоналізації змісту вищої освіти в Канаді (академічний, програмний, компетентнісний, мотиваційний, моніторинговий); з'ясовано тенденції модернізації *нормативно-правових* (адаптація національної нормативно-правової бази в галузі вищої освіти до міжнародних вимог; забезпечення релевантності якості інтернаціональної і

транснаціональної освіти, що надається канадськими університетами, національним і міжнародним вимогам; посилення децентралізаційних проявів в управлінні інтернаціоналізаційними змінами системи вищої освіти; розвиток державно-приватного партнерства у сфері інтернаціоналізації вищої освіти; інтернаціоналізація доступу до вищої освіти (національний рівень), підвищення рівня публічності та прозорості освітньої політики шляхом залучення до цього процесу широкого кола громадських та професійних організацій, що представляють інтереси всіх зацікавлених сторін (рівень провінцій)) та *організаційних* (утворення спеціалізованих організаційних підрозділів, що обслуговують потреби міжнародної діяльності; розвиток інноваційних підходів до адміністрування інтернаціоналізаційних процесів; розроблення стратегій, спрямованих на формування полікультурної компетентності педагогічного та адміністративного персоналу університетів; запровадження інноваційних підходів до оцінювання і моніторингу результатів інтернаціоналізації змісту освіти (інституційний рівень); конкретизовано тенденції модернізації *процесуальних* (удосконалення інституційних програм інтернаціоналізації змісту освіти на основі принципів комплексності, багатовимірності і полісуб'єктності; залучення студентів з міжнародним досвідом до курикулярних змін; надання процесу інтернаціоналізації навчальних планів і програм неперервного та випереджувального характеру (інституційний рівень)) *засад* інтернаціоналізації змісту освіти в університетах Канади. Окреслено можливості використання прогресивного канадського досвіду в аспекті досліджуваної проблеми в Україні на національному, регіональному та інституційному рівнях.

Уточнено такі основоположні поняття дослідження: «інтернаціоналізація вищої освіти», «інтернаціоналізація змісту вищої освіти», «тенденції модернізації засад інтернаціоналізації змісту вищої освіти», «курикулум»); визначено основні типи курикулуму, хронологічні межі етапів розвитку інтернаціоналізації вищої освіти Канади.

Подальшого розвитку дістала характеристика діяльності суб'єктів інтернаціоналізації освіти, аналіз інституційних стратегій (зовнішніх; організаційних, академічних, програмних) і форм інтернаціоналізації вищої освіти (традиційних, транснаціональних, інтегрованих).

До наукового обігу введено маловідомі документи, наукові джерела, пов'язані з дослідженням проблем інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що теоретичні положення щодо тенденцій модернізації нормативно-правових, організаційних та процесуальних засад інтернаціоналізації змісту вищої освіти, стратегій інтернаціоналізації вищої освіти на національному, регіональному та інституційному рівнях, сучасних концепцій курикулуму використано в оновленні змісту навчальних курсів «Порівняльна педагогіка», «Педагогіка вищої школи». За результатами дослідження розроблено спецкурси «Сучасні стратегії інтернаціоналізації освіти», «Організація міжнародної діяльності в сучасному університеті». Прогностичний потенціал проведеного дослідження зумовлено можливістю використання його матеріалів і висновків у розробці національної й інституційних стратегій інтернаціоналізації вищої освіти України.

Результати дослідження **впроваджено** у навчальний процес Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 816 від 07.11.2011 р.), Сумського національного аграрного університету (довідка № 1247 від 20.12.2011 р.), Уманського державного університету садівництва (довідка № 3286 від 06.12.2011 р.) (див. Додаток. А).

Апробація результатів дослідження здійснювалася на науково-практичних конференціях і семінарах різного рівня: *міжнародних* – «Ставайки сьвременна наука – 2007» (Софія, 2007); «Nowoczesnych paukowuch osiagnies – 2008» (Прага, 2008); «Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій» (Суми, 2008); «Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції: теоретичні та методичні засади

розвитку» (Суми, 2010); *всеукраїнських* – «Магістратура: творчі пошуки і здобутки в умовах участі України у Болонському процесі» (Київ, 2008); «Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій» (Суми, 2008); «Освіта в інформаційному суспільстві: філософські, психологічні та педагогічні аспекти» (Суми 2010); «Інноваційні освітньо-виховні стратегії в сучасному світі: змістовний та технологічний аспекти» (Суми 2011); «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії» (Рівне, 2011); *регіональних* – «Регіональна молодіжна політика як шлях розбудови української державності» (Донецьк, 2011). Основні положення, результати й висновки дисертаційного дослідження обговорювалися та здобули позитивну оцінку на засіданнях кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображено у 13 одноосібних працях, з яких 9 статей у наукових фахових виданнях, 4 – у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (397 найменувань, з них 244 – іноземними мовами) та 14 додатків на 42 сторінках). Загальний обсяг тексту дисертації – 269 сторінок (основний текст становить 180 сторінок). Подано 12 рисунків та 12 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1 Стан розроблення проблеми дослідження

Важливим напрямом інтернаціоналізації сучасної освіти є модернізація її змісту. З'ясування реального стану й тенденцій інтернаціоналізації змісту вищої освіти потребує звернення до наукового доробку вітчизняних авторів, праці яких дозволяють обґрунтувати теоретичні засади досліджуваного феномену.

Встановлення провідних ознак і сутнісних характеристик інтернаціоналізації освіти здійснено на основі аналізу робіт Н. Абашкіної [1; 2], Н. Авшенюк [3; 4], Б. Года [24], А. Джуринаського [31; 33], М. Лещенко [59], Л. Пуховської [104], А. Сбруєвої [108; 109; 114], О. Сухомлинської [122], І. Тагунової [124] та ін.

Доведено, що ключовою ознакою інтернаціоналізації вищої освіти є міжнародний вимір. У роботах О. Гонти [25], А. Джуринаського [32], І. Каленюка [41], О. Красовської [51], О. Огієнко [87], Л. Отрощенко [89], А. Сбруєвої [110] розкрито масштабність і територіальну єдність процесу інтернаціоналізації вищої освіти. Н. Авшенюк характеризує явище інтернаціоналізації вищої освіти крізь призму різноманітних форм мобільності. Дослідниця переконана, що ІВО є будь-якою діяльністю системи вищої освіти або окремого вищого навчального закладу, що здійснюється з перетинанням національного кордону, в процесі якої задіяні студенти, викладачі, адміністративний персонал, інституції, освітні системи тощо [4].

У роботах О. Гонти і І. Каленюка досліджуваний феномен представлено як засіб уніфікації освітнього контенту в міжнародному масштабі [25]. А. Джуринаський стверджує, що ІВО є результатом

виникнення і розвитку в організації і у змісті освіти компонентів наднаціональної універсальної якості [31]. З позицій інтеграції вищої освіти у глобальне середовище подано трактування інтернаціоналізації освіти А. Сбруєвою [109; 112].

У контексті ринковізації інтернаціоналізація вищої освіти аналізується в роботах О. Красовської. Насамперед це явище представлено нею як наслідок глобалізації світового освітнього простору в контексті сучасного стану розвитку світового ринку освітніх послуг. Дослідниця інтерпретує інтернаціоналізацію вищої освіти як процес систематичної інтеграції міжнародної складової в освітню систему країни, дослідження міжнародного ринку вищої освіти та суспільну діяльність вищих навчальних закладів у світогосподарській системі [51].

Просторові характеристики вищої освіти та її якісну модернізацію покладено в основу узагальнюючих ознак інтернаціоналізації російською дослідницею Т. Юрченко [153]. Вона розуміє ІВО як цілеспрямований процес інтеграції університету до єдиного простору вищої освіти, що передбачає впровадження кредитів за типом ECTS, активізацію мобільності шляхом подолання перешкод до ефективного здійснення вільного пересування, прийняття системи, заснованої на двох основних циклах – доступеневого та післяступеневого.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. предметне поле наукового вивчення інтернаціоналізації було розширене дослідженням її рівнів (І. Вакарчук [15; 16], О. Верхогляд [19], В. Солощенко [119]), об'єктів (Г. Синицина і С. Баташова) [116], форм і напрямів (О. Красовська [51]), засобів та механізмів (А. Сбруєва [109]).

Це призвело до подальшої еволюції вітчизняної теорії інтернаціоналізації вищої освіти. Трактування поняття, які з'явилися на початку третього тисячоліття (Н. Авшенюк [4], О. Гонта [25], І. Каленюк [41], Т. Юрченко [153]), відрізняються більш глибоким і широким усвідомленням його сутнісних характеристик (див. Додаток. Б).

Якісний прорив у дослідженні феномену ІВО здійснено А. Сбруєвою. У праці «Інтернаціоналізація вищої освіти: сутність поняття та системні зміни парадигми» вчена констатує, що зарубіжні дослідники здебільшого виокремлюють у контексті інтернаціоналізації три аспекти: цільовий, процесуальний та структурний. Аналіз роботи американського науковця Дж. Местенхаузера, який виділив дев'ять основних аспектів інтернаціоналізації: групи, що задіяні у процесі; рівні розвитку процесу; предмети, що складають серцевину змісту міжнародної освіти; шляхи набуття та використання знань; структура і цілі процесу; перспективи розвитку інтернаціоналізації вищої освіти; залежність процесу інтернаціоналізації від змін у міжнародних відносинах; географічний вимір міжнародної освіти; взаємозв'язок розвитку процесу інтернаціоналізації вищої освіти та соціальних і освітніх реформ, – дозволив А. Сбруєвій доповнити визначення ще двома аспектами, які є актуальними на сучасному етапі інтернаціоналізації освіти. Насамперед дослідницею охарактеризовано такі аспекти досліджуваного феномену, як інтернаціоналізація оцінки якості знань та залежність інтернаціоналізації вищої освіти від розвитку інформаційних технологій [109, 160–164].

У дисертаційному дослідженні В. Солощенко на основі компаративного аналізу наукових праць зарубіжних та вітчизняних науковців визначено два рівні реалізації інтернаціоналізації освіти залежно від визначальних її суб'єктів: інституційний (університетсько-центричний), в рамках якого інтернаціоналізація освіти зосереджена на різних видах діяльності певного вищого навчального закладу з метою досягнення його прогностичних цілей на майбутнє, та наднаціональний, що характеризує інтернаціоналізацію вищої освіти як процес, що відбувається поза умовними межами освіти, регулює, визначає та прогнозує відносини між країнами на наднаціональному рівні, між народами, культурами та етносами на національному рівні та між індивідами на особистісному рівні [119, 27].

М. Бойченко встановила сутнісні характеристики та мотиви інтернаціоналізації освіти як детермінанти запровадження інституційних інновацій в управлінні європейською вищою освітою. Нею було представлено основні типи інституційних інновацій у рамках інтернаціоналізації європейської вищої освіти. Дослідниця дійшла висновку, що політичні, соціально-економічні і культурні особливості України роблять найбільш перспективними такі інновації, як відкриття міжнародних структурних підрозділів, а також часткові та периферійні зміни в діяльності українських ВНЗ [9].

У сучасній компаративістиці інтернаціоналізаційні завдання реалізуються переважно в контексті культурних, академічних, економічних та політичних напрямів, які представлені у роботах А. Джуринського [31; 32], І. Зорнікова та Л. Волкової [38], С. Широкова та Н. Бриньова [151]).

Могутнім важелем розвитку світової системи вищої освіти є міжнародна співпраця, спрямована на вирішення ряду таких актуальних завдань: дотримання відповідності змісту і рівня вищої освіти потребам економіки, політики, соціокультурної сфери ; підвищення якості підготовки фахівців у різних країнах і регіонах; зміцнення міжнародної солідарності й співпраці в галузі вищої освіти; спільне використання знань і навичок у різних країнах й на різних континентах; сприяння розвитку вищих освітніх установ, особливо в країнах, що розвиваються, зокрема, за рахунок фінансування міжнародних фондів; координація діяльності освітніх установ для розвитку вищої освіти; стимулювання загального збільшення гнучкості, обсягу й якості вищої освіти, що сприяє з'ясуванню причин «втрати умів»; заохочення конкуренції наукових шкіл і освітніх систем у комбінації з академічною солідарністю і взаємодопомогою (І. Зорніков, Л. Волкова) [38].

У працях О. Красовської пріоритетні завдання інтернаціоналізації вищої освіти представлено в контексті диверсифікації та зростання фінансових надходжень через залучення іноземних студентів на платне

навчання; розширення навчальних планів і навчання «своїх» студентів у зарубіжних ВНЗ-партнерах; розширення регіональної мережі ВНЗ для ефективного використання «власних» ресурсів; підвищення якості освіти і досліджень за рахунок участі студентів і викладачів у міжнародному процесі обміну знаннями тощо [51].

Слід зауважити, що інтернаціоналізаційні завдання мають виконуватися паралельно з іншими завданнями вищої освіти, такими, як професійна підготовка, особистісний розвиток, розвиток критичного мислення, оцінка особистісних дій. Як зазначив російський науковець С. Ширококов, одним із завдань сучасної вищої освіти має бути підготовка компетентного, гнучкого, конкурентоздатного спеціаліста ринкового типу, який матиме набір підприємницьких навичок, ініціативність і критичне мислення, здатного до діяльності в умовах міжнародного ринку праці; досягнення поставленої мети в мінливих ситуаціях за рахунок оволодіння методами розв'язання професійних завдань [151].

Чинники інтернаціоналізації вищої освіти подаються у сучасних дослідженнях А. Сбруєвої як багаторівневий комплекс причин, які з'являються або змінюються з часом відповідно до трансформації потреб і тенденцій [107]. На думку дослідниці, загальними чинниками розвитку інтернаціоналізації вищої освіти стають масовізація вищої освіти; розвиток глобальної конкуренції послуг, товарів та робочої сили; інтернаціоналізація ринків робочої сили; здешевлення транспортних послуг та можливостей отримання інформації. Зазначені чинники є загальними і міжнародними оскільки спричиняють інтернаціоналізацію на всіх рівнях без винятку (наднаціональний, національний, інституційний). Вчена зазначає, що зокрема ці чинники сприяли зростанню попиту на міжнародну вищу освіту, а також полегшили доступ до неї зростаючій масі претендентів та спростили доступ значної кількості вищих навчальних закладів та приватних провайдерів до міжнародного ринку освітніх послуг [108]. Зазначені чинники розвитку інтернаціоналізації вищої освіти є загальними і

міжнародними оскільки спричиняють інтернаціоналізацію на всіх рівнях без винятку (наднаціональний, національний, інституційний).

Як бачимо, інтернаціоналізація стала викликом для лідерів вищої освіти внаслідок політичних, соціальних, культурних змін, які відбуваються за межами інституцій, але впливають на формування внутрішніх пріоритетів сучасних університетів.

Зазначимо, що цілісного дослідження механізмів інтернаціоналізації вищої освіти бракує сучасній педагогічній науці, проте окремі структурні одиниці цих механізмів чітко представлені в науковому полі сучасної компаративістики. Так, аналіз та систематизацію існуючих стратегій інтернаціоналізації вищої освіти представлено в роботах Л. Курія [55], В. Солощенко [119], А. Сбруєвої [108], І. Тагунової [124]).

Російська дослідниця І. Тагунова вважає, що ключовими характеристиками наднаціональних стратегій є впровадження і розвиток міжнародного виміру в функціонування вищої освіти, забезпечення рівного доступу до вищої освіти представників усіх національностей, визнання її еквівалентності та значущості у процесі працевлаштування в будь-якій країні світу [124].

В. Солощенко визначила основні стратегічні напрямки та механізми інтернаціоналізації університетської освіти в німецькомовних країнах (Німеччина, Австрія, Швейцарія, Ліхтенштейн та Люксембург), серед яких пріоритетними визначено законодавчі ініціативи та активізацію академічної мобільності; модернізацію навчальних програм в університетах. Дослідниця довела, що мовні та інноваційні стратегії інтернаціоналізації університетської освіти в німецькомовних країнах є провідними. Однією з найперспективніших стратегій інтернаціоналізації університетської освіти у Німеччині, Австрії, Швейцарії, Ліхтенштейні та Люксембурзі поступово стає мультилінгвальна стратегія інтернаціоналізації університетської освіти, спрямована на вільне володіння іноземними мовами. В. Солощенко стверджує, що стратегія інтернаціоналізації вищої

освіти на наднаціональному рівні – це процес, що регулює відносини між країнами в освітній площині [119, 120–121].

Серед інноваційних стратегій ІВО В. Солощенко виокремила такі: забезпечення маркетингової діяльності вищого навчального закладу; розроблення інтернет-порталів університетів кількома мовами; взаємовизнання та зарахування іспитів; розроблення та введення єдиних інтернаціоналізованих навчальних програм; презентація навчальних програм, курсів, розроблених проектною групою ВНЗ; розроблення спільних інтернаціоналізованих навчальних програм і транскордонних курсів; створення віртуальної мережі бібліотек; створення загальної науково-дослідницької мережі перспективних проектів; розроблення транскордонного проекту щодо створення спільних аспірантських та докторських студій; налагодження співпраці з іншими вищими навчальними закладами Європи; інформаційна презентація результатів діяльності університетів тощо [119, 164].

На основі опрацювання документів ОЕСР вітчизняні науковці виділяють чотири напрями стратегії інтернаціоналізації ВО на національному рівні, що визначають освітньо-політичні пріоритети тієї чи іншої країни (А. Борисенкова, А. Сбруєва). Серед них стратегія розвитку взаєморозуміння, стратегія кваліфікованої міграції, стратегія отримання прибутку, стратегія нарощування потенціалу, розширення можливостей. У роботах цих авторів доведено, що зазначені стратегії не є взаємовиключними й реалізуються в комбінованому вигляді, оскільки в рамках однієї країни різні зацікавлені сторони в розвитку інтернаціоналізації вищої освіти можуть переслідувати різні завдання й відповідно віддавати перевагу ефективним стратегіям [10; 108].

Суттєво збагачують цілісність вітчизняних досліджень з проблеми ІВО праці, в яких представлено аналіз її форм. Форми інтернаціоналізації вищої освіти охарактеризовано у працях О. Красовської [51], А. Лоренцена [67], Г. Хоружого [133] та ін. Так, у роботах Г. Хоружого

досліджуються такі форми інтернаціоналізації, як студентська та викладацька мобільність, програми обміну. Науковець вважає, що студентська мобільність - важливий чинник розвитку загальноєвропейського ринку спеціалістів та висококваліфікованих робітників. Крім узгоджених програм обміну, широко практикується спонтанне переміщення студентів без будь-яких програм. Тут виявляється прагнення самих студентів до вивчення інших країн, національних культур і мов та умов вищої освіти, а також зацікавленість самих університетів до розширення надання освітніх послуг за рахунок залучення іноземних громадян. Дослідник наголошує, що активність іноземних ВНЗ помітна і на освітньому ринку України. Водночас невисокий рівень вищої освіти в багатьох країнах та обмеженість спеціальностей примушують молодих людей шукати можливості отримання вищої освіти за кордоном [133].

Дослідник встановив, що викладацька мобільність стосується переважно участі в наукових конференціях, семінарах, міжнародних тренінгах, у стажуванні, розробці спільних наукових тем і проектів тощо. Г. Хоружий зазначає, що інколи важко чітко розмежувати мобільність з метою навчання і викладання. Так, наприклад, багато європейських і американських програм підготовки дисертацій для отримання ступеня доктора філософії охоплюють так звану навчальну компоненту і період викладання на рівні бакалаврату. Отже, мобільність аспірантів передбачає проведення наукових досліджень, навчання і викладацьку практику [133].

Інтернаціоналізація вищої освіти в досвіді інших країн є предметом дослідження вітчизняних науковців (Ж. Лістарова [63], Л. Отрощенко [89], В. Солощенко [119] та ін.). Дослідження Ж. Лістарової присвячено інтернаціоналізаційним процесам в середній освіті Великобританії. Дослідниця доводить, що інтернаціоналізація освіти спрямована на підвищення якості національної системи освіти Великобританії. Реалізація інтернаціоналізації освіти передбачає встановлення міжнародних зв'язків між коледжами, університетами на всіх рівнях і впровадження ідеї

громадянина світу через таку міжнародну ініціативу, як Глобальна мережа (the Global Gateway). Ж. Лістарова встановила, що інтернаціоналізаційна діяльність навчального закладу охоплює такі форми роботи: проведення згідно з навчальним планом відеоконференцій з учителями й учнями з Франції та Німеччини; запровадження інноваційних методів викладання; обмін студентами; участь у проекті Коменіус з метою вивчення традицій і звичаїв Швеції, Польщі, Румунії, Франції, Німеччини [63].

Сучасні процеси інтернаціоналізації вищої освіти Німеччини в контексті глобалізації охарактеризовано у працях Л. Отрощенко. Вчена встановила, що основними формами й характеристиками досліджуваних явищ є навчання німецьких студентів за кордоном, інтернаціоналізація змісту освіти, зростаючі ініціативи з підтримки міжнародних проектів, підвищення можливостей для вивчення іноземних мов тощо [89].

У контексті досліджуваної проблеми великого значення набувають наукові праці, присвячені питанням модернізації змісту вищої освіти (Л. Гризун [28], І. Дроздова [34], Н. Шиян [152] та ін.) Концептуальні підходи до оновлення змісту освіти та змісту навчання в системі вищої та загальної середньої школи в контексті духовного розвитку особистості та «одухотворення» нації висвітлено в роботі М. Артёмової [7], дидактичну концепцію змісту освіти представлено в дослідженнях С. Гончаренка [26].

Під змістом освіти більшість дослідників розуміють чітко окреслене коло знань, умінь, навичок і компетенцій, якими людина оволодіває шляхом навчання у навчальному закладі або самостійно. Він містить систему наукових знань про природу, суспільство, людське мислення, культуру та практичних умінь і навичок, необхідних для життєдіяльності людини. Зміст освіти в цілому має сприяти розв'язанню генерального завдання – формуванню гармонійної, всебічно розвиненої особистості. Зміст освіти закріплюється державними документами та навчально-методичними комплексами (навчальні плани, навчальні програми, підручники, посібники) [35; 64].

Як відомо, навчальний план – це основний нормативний документ вищого навчального закладу, що складається на підставі освітньо-професійної програми і структурно-логічної схеми підготовки фахівців та визначає організацію їх навчальної діяльності. Навчальним планом охоплено графік процесу навчання; перелік та обсяг навчальних дисциплін; послідовність їх вивчення; конкретні форми проведення занять (лекції, семінари, лабораторні тощо) та їх обсяг; форми проведення підсумкового контролю (екзамен, залік, диференційований залік); порядок проведення практик, їх види; обсяг часу, відведеного на самостійну роботу студентів; кількість курсових робіт, які виконує студент за період навчання; зміст і форми державної атестації. Навчальний план складають провідні викладачі, як правило, декани факультетів, завідувачі кафедр. Затверджується навчальний план керівником вищого навчального закладу, узгоджується з державними установами, органами управління освітою, профільними міністерствами, яким підпорядковані вищі навчальні заклади, і скріплюється відповідними печатками [35].

Навчальна програма – державний документ, в якому визначено зміст освіти з окремої навчальної дисципліни з виділенням розділів, тем, кількості годин на їх опрацювання. Навчальні програми розробляються науково-методичними комісіями ВНЗ за професійними напрямками й затверджуються Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України. Вони є базовими з основних дисциплін з урахуванням державних стандартів. На їх основі кафедри вищих навчальних закладів розробляють робочі навчальні програми, які затверджуються кафедрами, радами факультетів та вченими радами вищих навчальних закладів. Робочі навчальні програми обов'язкові для виконання викладачами. Навчальна програма є базовим документом при підготовці підручників і навчальних посібників для вищої школи [35].

Підручник – це навчальна книга, в якій розкривається зміст навчального матеріалу з конкретної дисципліни відповідно до вимог чинної програми. Підручник становить матеріалізований носій змісту освіти й

водночас є організатором процесу засвоєння цього змісту. У підручниках конкретизується зміст освіти [35; 104].

М. Артємова встановила, що модернізація змісту вищої освіти у ХХІ ст. передбачає розробку таких ключових стратегій: інтернаціоналізації освіти; транснаціоналізації освіти; забезпечення міжнародної якості освіти; міжрегіонального та регіонального співробітництва; використання інформаційних та комунікативних технологій; масовості вищої освіти [7].

І. Дроздова вважає основою модернізації змісту освіти вищої школи перетворення програм і навчальних планів з метою практичної спрямованості змісту, зокрема й за рахунок відмови від принципу наукової повноти і за рахунок збільшення кількості творчих завдань; забезпечення різноманітних видів і форм організації навчальної діяльності студентів [34].

Компетентнісний підхід модернізації змісту вищої освіти представлено в роботах В. Лугового [69], О. Овчарук [86], О. Черевко [134], С. Шехавцової [150].

О. Овчарук встановила, що сутність компетентнісного підходу до освіти полягає не в тому, щоб студенти засвоїли той чи інший обсяг знань, а в тому, щоб зробити студента успішним з погляду його діяльності, навчити його набувати індивідуальну компетентність у процесі діяльності в будь-якій сфері [86]. Такого ж погляду дотримується С. Шехавцова, яка стверджує, що майбутній фахівець повинен не стільки володіти інформацією, скільки бути готовим до застосування своїх знань, умінь та навичок для розв'язання проблемних соціокультурних ситуацій при міжкультурній комунікації. Компетентнісний підхід ініціює студентів до саморозвитку, самореалізації, культурного самовизначення, сприяє формуванню у студентів особистісного суб'єктивного досвіду, що набувається людиною в умовах іншомовного соціокультурного оточення [150].

О. Черевко представила компетентнісну парадигму як чинник освітньої євроінтеграції України. Вчена визначає компетентність як

відкриту систему процедурних, ціннісно-змістовних та декларативних знань, яка об'єднує компоненти, що взаємодіють між собою (пов'язані з пізнанням, особистісні, соціальні), що активізуються та збагачуються в діяльності, в міру виникнення реальних життєвоважливих проблем, з якими стикається носій компетентностей. О. Черевко наголошує, що ключові компетентності, якими повинен оволодіти кожен європеєць становлять компетентності в галузі рідної мови та іноземної мови; фундаментально-математична, природнича і технічна; комп'ютерна; навчальна; соціальна (міжособистісна, громадянська); підприємницька, економічна; культурна компетентності, що у сукупності складають професійну кваліфікацію випускників [134].

Основними проявами компетентнісного підходу в модернізації змісту вищої освіти, на думку М. Артёмової, є багатофункціональність; універсальність; багатовимірність; об'ємність; надпредметність та інтелектуальна насиченість; дієвість; соціальність [7].

Аналізуючи сутність компетентнісного підходу, розробленого й реалізованого в рамках Болонського процесу, В. Луговий дійшов висновку про необхідність активізації зусиль теоретиків і практиків вищої школи, всіх зацікавлених сторін, зокрема законодавців, в адаптації та впровадженні цього підходу у вітчизняну систему вищої освіти [69].

Висвітлення зарубіжного досвіду інтернаціоналізації змісту в контексті інтернаціоналізації вищої освіти побіжно представлено в роботах Н. Гуляєвої [29], О. Овчарук [86], Л. Пуховської [104], А. Сбруєвої [108], Г. Синициної та С. Баташової [116], Г. Хоружого [133] та ін.

Інтернаціоналізацію змісту вищої освіти у вищих навчальних закладах тієї чи іншої країни Н. Гуляєва вважає провідною формою міжнародного співробітництва [29]. Вчена доводить, що існує ціла система заходів щодо інтернаціоналізації навчальних програм, зокрема розроблення нових інтернаціоналізованих навчальних програм, наприклад, «Європейські студії», «Європейський менеджмент зовнішньоекономічної

діяльності», а також міжнародна орієнтація змісту визначених академічних дисциплін, наповнення їх інтеркультурним змістом, вивчення та апробація досягнень зарубіжної педагогічної практики.

Проблемам формування та модернізації змісту освіти в зарубіжних країнах присвячено роботи Г. Єгорова, Н. Лавриченко та Б. Мельниченко [35], О. Локшиної [64] та ін. Так, О. Локшина визначила, що основною ідеєю організації освіти та підготовки молоді у Великій Британії є модернізація змісту освіти, яка базується на кваліфікаційному підході. Така специфіка зумовлює відсутність загальнонаціональних уніфікованих навчальних планів та програм – навчальні заклади мають значну свободу в структуруванні змісту освіти й єдиною вимогою в цьому контексті є забезпечення молоді можливостями для підготовки і складання іспитів та отримання відповідних кваліфікацій [64].

Г. Єгоров, Б. Мельниченко та Н. Лавриченко [35] досліджували тенденції розвитку змісту базової освіти в зарубіжних країнах. Зокрема дослідники представили формування сучасного змісту західної шкільної освіти у таких напрямках:

- скорочення розривів між досягненнями сучасних наук і змістом шкільних навчальних дисциплін;
- збагачення та осучаснення інваріантного компонента змісту базової освіти;
- оптимізація пропорцій між блоками гуманітарних та природничо-математичних знань;
- гуманізація та гуманітаризація змісту базової освіти;
- ущільнення шкільних програм за рахунок формування міждисциплінарних інтегрованих блоків знань;
- впровадження навчальних дисциплін соціально-практичного спрямування, новітніх інформаційних технологій;

- пристосування навчальних програм та їх методичного забезпечення відповідно до умов і потреб полікультурного та поліетнічного учнівського контингенту;

- вдосконалення організаційних механізмів та методичних засад викладання програмних знань у базовій школі з метою забезпечення їх засвоєння абсолютною більшістю учнівського загалу.

О. Овчарук здійснено дослідження інтернаціоналізації вищої освіти з позиції запровадження інтернаціонального виміру в навчальні програми. Вчена вважає інтернаціоналізовані навчальні програми серцевиною модернізації змісту освіти [86].

На думку А. Сбруєвої, основу інтернаціоналізації змісту вищої освіти становлять предмети, які є інтернаціоналізованими за своєю сутністю. Дослідниця вважає, що такими дисциплінами є міжнародні відносини, країнознавство (регіонознавство), історія, соціологія, література, географія, іноземні мови. Однак для запровадження компаративного підходу вчена пропонує зробити обов'язковими такі дисципліни, як культурна антропологія, міжкультурне спілкування, політологія, когнітивна психологія та інші дисципліни, які дозволяють зрозуміти сутність іншої культури [108, 14].

На думку російських дослідників Г. Синициної і С. Баташової, необхідною умовою інтернаціоналізації вищої освіти є введення до навчальних планів ВНЗ дисциплін, інтернаціональних за своєю природою (іноземні мови, культурологія, політологія, менеджмент та ін.); збагачення освітніх програм міжнародними знаннями, які дозволяють робити порівняльний аналіз; використовувати в освітньому процесі технології, що підтвердили свою ефективність в освітніх системах інших країн; використовувати нові способи та прийоми оцінювання навчальних досягнень студентів [116].

Проблему взаємозалежності інтернаціоналізації навчальних планів та розвитку міжнародної компетентності викладачів розкрито у роботі

Л. Пуховської. Дослідниця наголошує на необхідності набуття викладачами нових компетентностей відповідно до вимог загальноєвропейської освіти [104].

Г. Хоружий вважає, що розвиток академічної мобільності студентів і викладачів сприяє інтернаціоналізації навчальних планів, тобто їх оптимізації з урахуванням міжнародного досвіду. Оскільки навіть у об'єднаній Європі існують суттєві відмінності в навчальних планах, певна уніфікація яких потребує розширення академічної мобільності, зрозуміло, що зміна навчальних планів є не простим процесом, оскільки йдеться про збереження традицій та стабільності навчального процесу і відповідної презентації вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг, що є також певним свідченням якості. На думку вченого, істина лежить посередині, адже необхідно поєднувати традиції з інноваційним підходом, оновленням навчальних програм, пошуком нових освітніх технологій тощо [133].

Осмислення теоретичних засад інтернаціоналізації змісту вищої освіти потребує з'ясування окремих аспектів проблеми академічної мобільності, зокрема, в контексті її впливу на модернізацію змісту. В. Андрущенко та В. Молодиченко стверджують, що провідною формою реалізації інтернаціоналізації вищої освіти в Україні є академічна мобільність професорсько-викладацького складу ВНЗ та студентів. Вчені наводять власну дефініцію цього поняття як «можливість упродовж періоду навчання вчитися один або більше семестрів у ВНЗ іншої країни, де готують фахівців з аналогічних спеціальностей з зарахуванням дисциплін (кредитів) та періодів навчання. Крім того, науковці наголошують, що академічна мобільність професорсько-викладацького складу ВНЗ сприяє поширенню та запозиченню позитивного досвіду викладання, навчання та виховання у вищому навчальному закладі іншої країни [6].

Типологію мобільності в умовах глобального суспільства представлено в роботах С. Вербицької (за способом організації: організована (здійснюється в рамках економічного, політичного або міжуніверситетського академічного партнерства) та індивідуальна (з власної ініціативи студента); відповідно до мети – горизонтальна і вертикальна) [18]; О. Міклухи (за вибором (добровільна, примусова), за територіальною ознакою (всередині країни, за кордоном, всередині ВНЗ), за часом (повна, часткова) [75].

А. Мокій та І. Лапшина виділили основні перешкоди академічної мобільності в Україні (брак фінансування, інертність академічної спільноти, недостатній рівень володіння іноземними мовами, відсутність системи національної мобільності) [76].

К. Подольська встановила ключові проблеми мобільності в Україні (неплановий характер мобільності, відсутність матеріально-фінансового забезпечення, нестача спеціалістів у цій галузі, нерозробленість спеціальних методів і механізмів академічного обміну, відсутність інфраструктури, яка б забезпечувала ефективний обмін) [99], Е. Астахова визначила основні ризики масштабної реалізації академічної мобільності в Україні (витік умів, соціально-демографічна проблема і як наслідок економічні втрати, можливість руйнування наукових шкіл) [7].

І. Підкуркова представила особливості академічної мобільності на прикладі Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого (академічна мобільність у межах співпраці з університетами Гертфордшира, Ебергард-Карлса, Інститутом міжнародних правових досліджень Міністерства оборони США [93].

Л. Гурч довела, що академічна мобільність стає невід'ємною складовою сучасної освіти і для України досягнення ефективної міжнародної академічної мобільності в контексті Болонського процесу реально лише за умови створення продуктивної системи національної мобільності, нормативно-правової бази, розроблення організаційно-

економічних механізмів, визначення джерел фінансування та готовності до партнерства [30].

Важливу роль у реалізації завдань дослідження відіграли наукові праці, присвячені висвітленню окремих аспектів розвитку вищої освіти Канади, зокрема в контексті інтернаціоналізації. Так, національні стратегії інтернаціоналізації вищої освіти Канади є колом наукових інтересів російської дослідниці А. Борисенкової, яка встановила відповідність таких стратегій ідеям кваліфікованої міграції [10].

Питання професійної підготовки соціальних працівників в університетах Канади представлено в роботах Н. Микитенко [73; 74]; професійної підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах Канади – у працях Н. Мукаш [77; 78], О. Слоновьовської [117; 118]); підготовки фахівців у системі неперервної професійної освіти Канади – Н. Ржевської [105; 106]); розвитку медіа-освіти в Канаді – А. Федорова [129], які допомагають більш глибоко усвідомити сутність досліджуваних процесів.

Сучасні технології підготовки вчителів до естетичного виховання в університетах Канади представлено в роботах М. Лещенко [58]. Вчена стверджує, що поєднання педагогічної практики з професійними завданнями, що спонукають студента до прийняття важливих рішень, підтримують конструктивістський імідж професійних знань, які поєднують у собі внутрішньо професійне та зовнішнє дослідження педагога. Характерною рисою методичної підготовки до оволодіння «стратегією створення активної пізнавальної дії» є її висока креативність. Студентів орієнтують на творчу діяльність, а не на репродуктивне відтворення методичних рекомендацій. Важливу роль у процесі становлення майбутніх учителів Канади дослідниця відводить вихованню полікультурності.

Аналіз процесів інтернаціоналізації та глобалізації вищої освіти Канади дозволив М. Борисовій встановити, що інтернаціоналізація та глобалізація вищої освіти є найбільш значними й вагомими тенденціями

розвитку освіти. Вчена доводить, що канадські університети зробили унікальний та вагомий внесок у виокремлення місця Канади у світі; вони відіграють вирішальну роль у подальшому зростанні світової конкурентоспроможності Канади [11].

Дослідження Л. Карпинської присвячено проблемі формування та розвитку професійної майстерності майбутніх учителів у системі вищої педагогічної освіти Канади. Дослідниця здійснила системне вивчення політичних, соціально-економічних та організаційно-педагогічних передумов підготовки педагогів-майстрів у системі вищої педагогічної освіти Канади у XIX-XXI століттях; представила аналіз теорії та практики професійної педагогічної освіти у вищих навчальних закладах Канади; концепцій професійної майстерності в канадській педагогіці в контексті осмислення нових вимог до підготовки вчителя XXI століття. Авторка наголошує, що однією з вимог до сучасного канадського педагога є готовність працювати в умовах полікультурного середовища [43].

Л. Карпинська стверджує, що у процесі формування педагогічної майстерності майбутніх учителів у вищій школі Канади використовуються різноманітні стратегії: як традиційні, так і такі, що не є характерними для вітчизняної вищої школи. Усі стратегії викладання, що використовуються у процесі навчання майбутніх учителів Канади, поділяють на п'ять груп, а саме: пряма стратегія (*direct instructional strategy*), непряма стратегія (*indirect instructional strategy*), інтерактивна стратегія (*interactive instructional strategy*), стратегія самостійного навчання (*independent study instructional strategy*), експериментальна стратегія (*experimental strategy*). Зокрема в рамках цих стратегій і відбувається використання різноманітних, здебільшого активних методів навчання, що стимулюють творчу активність, навчають студентів самостійно мислити, вирішувати проблемні завдання, формують особистість, здатну до співпраці з представниками інших культур, уміння вести діалог, сприймати та критикувати погляди інших [44].

Важливого значення в з'ясуванні теоретичних засад досліджуваного феномену відіграли роботи з проблем модернізації сучасної освіти в контексті полікультурності. Так, О. Слоньовська вважає, що важливими теоретико-методичними принципами побудови навчальних планів і програм у системі педагогічної освіти є полікультурність, згідно з якою людина у процесі життєдіяльності знаходиться на перетині багатьох культур; поєднання, узгодженість та раціональне співвідношення теорії і практики; педагогічні ідеї рівності можливостей, поваги до культур, ідентичності, єдності навчання, виховання і соціалізації; послідовності і наступності; колегіальності, партнерства, відкритості, діалогу культур. Дослідниця переконує, що метою полікультурної освіти майбутніх учителів гуманітарних дисциплін в університетах Канади є формування культурно збагаченого й освіченого фахівця, здатного до успішної самореалізації й високопродуктивної професійної діяльності в умовах полікультурного суспільства, людини з гуманістичним світоглядом і вмінням жити в мирі та злагоді з представниками різних етносів. Зміст навчальних курсів із гуманітарних дисциплін (педагогіки, філософії, історії, мов, літератури, культурології, теорії та методики міжкультурної комунікації тощо) дозволяє забезпечити підготовку майбутніх учителів до професійної діяльності в багатокультурному суспільстві [118].

Коло наукових інтересів В. Погребняка – це система підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності у полікультурному середовищі загальноосвітньої школи. Зокрема, науковець визначив особливості розвитку полікультурної освітньої політики Канади на прикладі відносин держави й однієї з етнокультурних меншин у її складі (українства). На думку дослідника, одним із істотних показників реалізації державної полікультурної політики Канади є угода між канадським урядом і українською громадою країни, представленою Українською канадською фундацією ім. Т. Шевченка, Українським канадським конгресом і Українською канадською асоціацією громадянських свобод [98].

Проблемам формування змісту університетської підготовки майбутніх учителів у Канаді на початку ХХІ ст. присвячено праці В. Павлюк. Насамперед дослідницею визначено посилення тенденції до встановлення оптимального науково-зумовленого балансу між дисциплінами різних циклів, теоретичними та практичними блоками (модулями). Намагання наблизити зміст навчальних програм до вимог педагогічної практики та тенденція до інтеграції знань сприяли посиленню міждисциплінарного принципу підготовки канадських педагогів [90].

Навчальні програми професійної підготовки майбутніх учителів у рамках багаторівневої системи педагогічної освіти в Канаді складаються з трьох частин. Найважливішими елементами є: а) загальна підготовка (прослуховування академічних курсів); б) викладання фахового предмета майбутнього вчителя (змістова підготовка полягає у вивченні змісту академічної галузі, в якій майбутній учитель збирається працювати, і у вивченні методики викладання обраного предмета); в) професійна підготовка (охоплює професійні курси і практичну діяльність у школі (педагогічну практику)). Ці складники є обов'язковими, хоча програми в різних університетах країни відрізняються.

На думку дослідниці, характерною рисою багаторівневої вищої педагогічної освіти Канади є інтернаціоналізація навчальних програм педагогічних факультетів. В. Павлюк наголошує, що автори канадських програм виходять із того, що їхня країна багатокультурна, тому педагогічна освіта не мислиться без культурологічного підґрунтя. У зв'язку з цим передбачається озброєння студентів знаннями й розумінням культур тих народів, які складають населення країни, вмінням спілкуватися з учнями – представниками цих культур, здатністю враховувати їхні особливості у своїй педагогічній діяльності [90].

У роботі «Зміст професійної підготовки майбутніх учителів у контексті багаторівневої педагогічної освіти в Канаді» В. Павлюк стверджує, що особливостями реформування змісту професійної підготовки

майбутніх учителів в умовах канадської багаторівневої педагогічної освіти в спектрі світових освітніх інновацій XXI ст. є високий ступінь ініціації науково-прикладних технологій, які використовуються у вищих навчальних закладах; постійне інтегрування модернізованої наукової інформації до змісту навчальних курсів і програм; застосування методів наукових досліджень у процесі розкриття, аналізу проблеми у структурі курсів і програм; залучення студентів бакалаврату і магістратури до виконання програм наукових досліджень; підготовка науково-практичних проектів прикладного характеру слухачами магістратури; врахування вимог педагогічної практики до розвитку креативних, дослідницьких умінь студентів бакалаврату і магістратури; імплементація науково-комерційних проектів [91].

У роботі Н. Мукан «Система професійної підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл в університетах Канади» представлено докладну характеристику навчальних програм системи підготовки вчителів Канади на освітньо-кваліфікаційних рівнях бакалаврату, магістратури, докторантури. Дослідниця стверджує, що ефективність академічних програм педагогічної освіти Канади залежить від їхнього епістемологічного змісту, а також застосування моделі освіти, що ґрунтується на системних міжпредметних зв'язках. Зміст педагогічної освіти визначається галузевими стандартами вищої освіти Канади й передбачає фундаментальну, психолого-педагогічну, методичну, інформаційно-технологічну, практичну й соціально-гуманітарну підготовку науково-педагогічних працівників. Одним із основних елементів професійної компетентності педагога вчена вважає здатність забезпечення розвитку й активного функціонування особистості в суспільстві, якому притаманна наявність представників різних культур і націй [78].

Проте інтернаціоналізацію змісту вищої освіти в університетах Канади представлено в згаданих дослідженнях побіжно.

Цілісний аналіз освітньої політики в Україні в контексті інтеграційних процесів здійснено групою науковців: В. Андрущенко, В. Войтов, О. Локшина, О. Овчарук, М. Степко, П. Хобзей та подано у книзі «Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики». Робота базується на світових підходах до визначення та розроблення варіантів розв'язання проблем освітнього сектору. Вчені аналізують сучасні тенденції розвитку освіти XXI століття, окреслюють можливі альтернативи, оцінюють їх перспективність щодо впровадження, надають рекомендації [120].

Законодавчу базу в Україні щодо питань, пов'язаних з інтернаціоналізацією вищої освіти та її інтеграцією у світове та європейське освітнє товариство, охарактеризовано у працях В. Андрущенка [6], В. Кременя та С. Ніколаєнка [279], Н. Мукан [78] та ін. Дослідники вважають, що нормативно-правові основи інтернаціоналізації освіти знаходяться у стадії становлення й потребують удосконалення.

Питання активізації, розвитку та перспективи інтернаціоналізації вищої освіти в Україні є предметом вивчення Н. Авшенюк [3], В. Андрущенка [6], Г. Васяновича [17], С. Вербицької [18], О. Верхогляд [19], Б. Года [24], О. Гонти [25], Л. Гурч [30], О. Іщенко [40], І. Каленюка [41], Г. Калінічевої [42], К. Корсака [49], В. Кременя [52], Л. Курія [55], В. Лугового [68], Є. Пінчук [94], М. Піч [95], Г. Поберезької [96], Л. Полешко [100], Л. Пуховської [104], А. Сбруєвої [108, 113], В. Солощенко [119], О. Трохимець [125], Т. Фінікова [130]) та російських дослідників (А. Галаган [21], Е. Горбунової [27], А. Джуринського [31; 32], І. Зорникова [38], О. Климанович та І. Ганчеренок [46], Г. Синициної та С. Баташової [116], І. Тагунової [124], Л. Ходова [132], Т. Чинаєвої [136], С. Широбокова та Н. Бриньова [151], Т. Юрченко [153] та ін.).

Російська дослідниця І. Сікорська переконує, що «роль міжнародного співробітництва в закладах вищої освіти України зростає завдяки їх багатоплановій і активній участі в становленні різних форм

міжнародних освітніх зв'язків і залежить від державної підтримки, що представлена законодавчими і нормативними ініціативами, а також фінансових інвестицій» [115, 193–195]. Її колега А. Джуринський зазначає, що політичні й економічні зміни, які відбулися в Україні, внесли свої корективи у процес навчання іноземних студентів. Дослідник виокремлює проблеми в нормативно-правовому законодавстві освітньої галузі держави, зокрема відсутність українських дипломатичних представництв у багатьох регіонах світу, стрімке погіршення іміджу України та її системи вищої освіти за кордоном тощо [32].

А. Гжесюк [23] переконує, що інтеграція системи вищої освіти України спрямована на формування інтеграційних зв'язків із суб'єктами глобального освітнього простору та має певні позитивні результати. Вчена зазначає, що провідні вищі навчальні заклади України успішно працюють над реалізацією окремих аспектів інтернаціоналізації змісту вищої освіти, в її роботах подано аналіз інтернаціональних ініціатив окремих ВНЗ України.

О. Трохимець доводить, що міжнародні освітні програми обміну активізують процес інтернаціоналізації вищої освіти в Україні. Науковець переконує, що, незважаючи на «відкритість» освітнього простору держави, вітчизняні вищі навчальні заклади не спроможні брати участь у таких програмах міжнародної мобільності, як Еразмус Мундус і Еразмус Сократес, а також в інших програмах і грантах, які пропонує Європейська комісія [125].

На думку І. Ляшенко кількість професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів України, які беруть участь у міжнародних конференціях, симпозіумах, семінарах, круглих столах, зростає. Більшість з них запрошують ВНЗ-партнерів для проведення лекцій, що спрямовані на здійснення інтеркультурного обміну студентами і викладачами. Дослідниця переконана, що провідним напрямом розвитку

інтернаціоналізації змісту вищої освіти України є участь студентів у різноманітних академічних практиках за кордоном [70].

У праці В. Кременя та С. Ніколаєнка «Вища освіта України» зазначено, що у 2006 році близько 10000 українців навчалися за кордоном і близько 25000 студентів з 110 країн здобули освіту в Україні. Вчені виокремлюють найбільш інтернаціоналізовані ВНЗ країни, зокрема, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський національний економічний університет, Львівський національний університет, Харківський національний університет, Ужгородський національний університет, Чернівецький національний університет, Запорізький державний університет та ін., подають аналіз їх інтернаціональної діяльності [279].

Дослідники переконані, що найпродуктивнішими формами співпраці між партнерськими ВНЗ є відкриття закордонних філій, заснування спільних університетів або університетських підрозділів тощо. В. Кремень та С. Ніколаєнко ілюструють приклади міжнародного співробітництва між вищими навчальними закладами в межах інтернаціоналізації змісту вищої освіти, зокрема, університети Львова, Одеси, Івано-Франківська, Ужгорода, Чернівців пропонують підготовчі або нульові курси для іноземних студентів у ВНЗ країни мовами національних меншин. За міжнародною програмою обміну студентів Темпус Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Технічний університет Аахену у Німеччині та Імперіальний Коледж в Лондоні заснували спільний центр інновацій у галузі міжнародної вищої освіти, що сприяє участі професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу та студентів у міжнародних дослідницьких та освітніх програмах [279].

Теоретичний аналіз наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників доводить, що на початку XXI століття освітня політика України ставить за мету поглиблення міжнародної співпраці, розширення

участі ВНЗ, їх професорсько-викладацького складу в освітніх проектах міжнародних організацій і співтовариств. Крім того, процес інтеграції вищої освіти і науки України в європейське співтовариство стає більш динамічним і досконалим. Проте наголосимо на необхідності подальшої модернізації системи вищої освіти України та відповідності її розвитку євроінтеграційним освітнім процесам у світі.

Аналіз досліджень з проблем інтернаціоналізації вищої освіти дає підстави констатувати, що проблема інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади залишається малодослідженою. Зокрема, вивчення потребують питання, пов'язані з розвитком міжнародної компетентності викладачів та студентів у процесах інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади, активізацією діяльності викладачів щодо інтернаціоналізації навчальних планів та академічних програм, залученням студентів до процесу інтернаціоналізації змісту.

1.2 Характеристика поняттєво-термінологічного апарату дослідження

Цілісне розуміння інтернаціоналізації вищої освіти потребує ретельного вивчення її сутнісних характеристик.

Теоретичний аналіз наукових праць зарубіжних дослідників з проблеми інтернаціоналізації вищої освіти (М. Ван дер Венде [386], Г. де Віт [217; 218], А. Гелвей [235], Ч. Класек [268], А. Маріон [292], Дж. Найт [269; 272; 275; 278], Д. Стюарт-Петтерсон [352], М. Хейвард [243] та ін.) дозволив окреслити основні періоди її розвитку: християнський, індустріальний, ідеологічний, глобальний (див. Додаток В, табл. В.1). З Додатку В, таблиці В.1 стає зрозумілим, що трансформацію цілей та завдань інтернаціоналізації освіти, специфіку її проявів визначають соціальний устрій та регіональні особливості.

Сутнісні характеристики інтернаціоналізації вищої освіти представлено в роботах Ф. Альтбаха [160; 162], М. Ван дер Венде [386], Б. Еллінгбо [223], Ш. Бонд [182], Дж. Местенхаузера [298; 299] та ін.). Так, С. Арум і В. де Ватер [165] вважають ключовою характеристикою інтернаціоналізації вищої освіти міжнародний характер діяльності, співробітництва, програм і послуг.

Аналіз праць згаданих авторів дозволяє стверджувати, що інтернаціоналізація вищої освіти є процесом набуття університетом або коледжем міжнародної перспективи, тобто здійснення спрямованої на майбутнє діяльності, що має інтердисциплінарний характер; передбачає залучення вищої адміністрації.

Адміністрація розробляє бачення такої перспективи для інституції в цілому та систему мотивації до участі в ній широкого кола зацікавлених сторін; набуття всіма членами академічної спільноти глобального та компаративного мислення, навичок взаємодії для вироблення способів реакції на зміни на глобальній політичній, економічній та культурній арені.

Американські науковці М. Харарі (1992) [244], Б. Еллінгбо [223] переконані, що інтернаціоналізація вищої освіти є процесом перетворення кампусу на інтернаціонально орієнтований суб'єкт освітнього процесу.

М. Ван дер Венде зазначив, що інтернаціоналізація вищої освіти – це будь-які систематичні зусилля, спрямовані на перетворення вищих навчальних закладів у відповідності до вимог і викликів глобалізації суспільства, економіки й ринку праці [386]. Таке визначення позиціонує інтернаціональний вимір лише в умовах зовнішнього оточення, але не розкриває інтернаціональні зміни в контексті освітнього розвитку.

Інтернаціоналізацію вищої освіти, на думку Ш. Бонд та Ж. Лемассена, слід розуміти як інституційний процес, який певною мірою декларує концепцію відкритості перед цілим світом у всіх видах діяльності та організаційних аспектах університету і який може навіть започаткувати

внутрішню трансформацію з метою підготовки університету до функціонування на міжнародній або глобальній арені [182].

Проте такі погляди на досліджуваний феномен отримали неоднозначну оцінку. Так, інституційні характеристики інтернаціоналізації вищої освіти, представлені у працях Б. Еллінгбо, що дозволяють визначити досліджуване явище як спосіб, за допомогою якого інститути пристосовуються до різноманітного зовнішнього середовища, яке постійно змінюється і стає все більш глобальним, визнано такими, що обмежують комплексну уяву про інтернаціоналізацію освіти [223].

З позицій міжнародного співробітництва представлено характеристику інтернаціоналізації вищої освіти в роботах Дж. Стіра. Дослідник визначає ІВО як процес взаємного обміну знаннями і досвідом націй [353].

Американський учений М. Содерквіст наголошує на важливості управлінських акцентів в усвідомленні сутності інтернаціоналізації вищої освіти [348]. На його думку, інтернаціоналізація вищої освіти являє собою процес переходу від національного до міжнародного вищого навчального закладу, який спрямований на включення інтернаціонального виміру в усі аспекти його управління з метою підвищення якості викладання й навчання та досягнення бажаного рівня компетентності випускників. Наведене визначення охоплює цілі інтернаціоналізації, демонструє еволюцію поняття на інституційному рівні, але воно має обмеження щодо інститутів та країн, які сприймають інтернаціоналізацію більш широко, ніж лише викладання, навчання та досягнення бажаного рівня компетентності випускників.

Отже, теоретичний аналіз наукового доробку зарубіжних учених дозволяє стверджувати, що сутнісним характеристикам поняття бракує універсальності, яка дозволяє застосовувати його у різних країнах, культурах, освітніх системах. Слід зазначити, що універсальність поняття ІВО не пов'язана з уособленням мотивів, здобутків, діяльності зацікавлених осіб, оскільки вони можуть відрізнятися в різних країнах. Вагомим є те, що

інтернаціональний вимір стосується всіх аспектів освіти та ролі, яку вона відіграє в суспільстві. На наш погляд, найбільш універсальне визначення поняття, що вивчається, представлено у роботах канадської вченої Дж. Найт. Так, дослідниця наголошує, що інтернаціоналізація є процесом інтеграції інтернаціонального, міжкультурного чи глобального виміру в цілі, функції чи постачання вищої освіти. Наведене визначення інтерпретує інтернаціоналізацію як тривалий і стійкий процес збагачення міжнародним виміром всіх напрямів діяльності університетів і не обмежується окремим її видом [273]. Визначення Дж. Найт інтегрує різноманітні аспекти інтернаціоналізації, такі, як інституційна стратегія, мобільність студентів і академічного персоналу, навчальний план і процес навчання, включаючи також такі питання, як реформи навчальних планів та підвищення якості освіти, дослідницьку діяльність, проекти міжнародного розвитку, розвиток персоналу і доставку освітніх програм за кордон тощо.

Зазначимо, що наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. предметне поле наукового вивчення інтернаціоналізації було розширене дослідженням її рівнів. Це привело до подальшої еволюції теорії інтернаціоналізації вищої освіти.

Аналіз наукових праць з проблеми інтернаціоналізації вищої освіти дозволяє Г. де Віту стверджувати: якщо не існує єдиної інтерпретації поняття інтернаціоналізації вищої освіти, цей феномен потребує окреслення його складових у контексті концептуальної схеми інтернаціоналізації вищої освіти [218].

Таким чином, порівняльно-зіставний аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників дає змогу стверджувати, що інтегральною сутнісною характеристикою феномену інтернаціоналізації освіти є міжнародний вимір організаційної, процесуальної, змістової складової сучасної вищої освіти.

Важливим аспектом ІВО є формулювання її завдань, яке відбувається в контексті культурних, академічних, економічних та політичних напрямів.

Так, канадська дослідниця Ж. Кіанг стверджує, що основною метою інтернаціоналізації вищої освіти є виховання розуміння і поваги до інших народів, культур, цивілізацій, життєвих цінностей. Вона підтримує ідеї налагодження зв'язків між спільнотами людей, наголошує на необхідності взаємозбагачення культур різних націй, доводить необхідність впровадження інтернаціоналізації вищої освіти як відповіді на вимоги сучасності. Дослідниця зауважує, що метою інтернаціоналізації вищої освіти є сама інтернаціоналізація, однак у багатьох країнах її розглядають як засіб виконання завдань підвищення якості освіти, реструктуризації й модернізації систем і послуг вищої освіти [397, 95].

На думку С. Аппія-Паді [164] основним завданням інтернаціоналізації вищої освіти є формування глобального громадянства, яке охоплює не лише усвідомлення прав, але й обов'язків один перед одним, покладених на кожну людину, соціальну групу й націю; розуміння необхідності міжнародної солідарності й співпраці; готовність брати участь у вирішенні проблем власної спільноти, країни та світу в цілому; розуміння й повагу до всіх людей, їхніх культур, цивілізацій, цінностей і способів життя; здатність до спілкування з іншими; усвідомлення зростаючої глобальної взаємозалежності людей та націй.

Американський науковець Ф. Альтбах підкреслює, що сучасні університети переслідують ринково-орієнтовані цілі. Сучасна хвиля інтернаціоналізму має характеристики кінця ХХ-го століття переважно в приватному секторі. Її завдання полягає у прагненні відповідності «освітнього продукту» вимогам ринку. Зокрема навчальні заклади та освітні провайдери в англomовних країнах забезпечують цей продукт, що в значній мірі мотивовано потребою освітнього експорту в компенсації бюджетних скорочень [162].

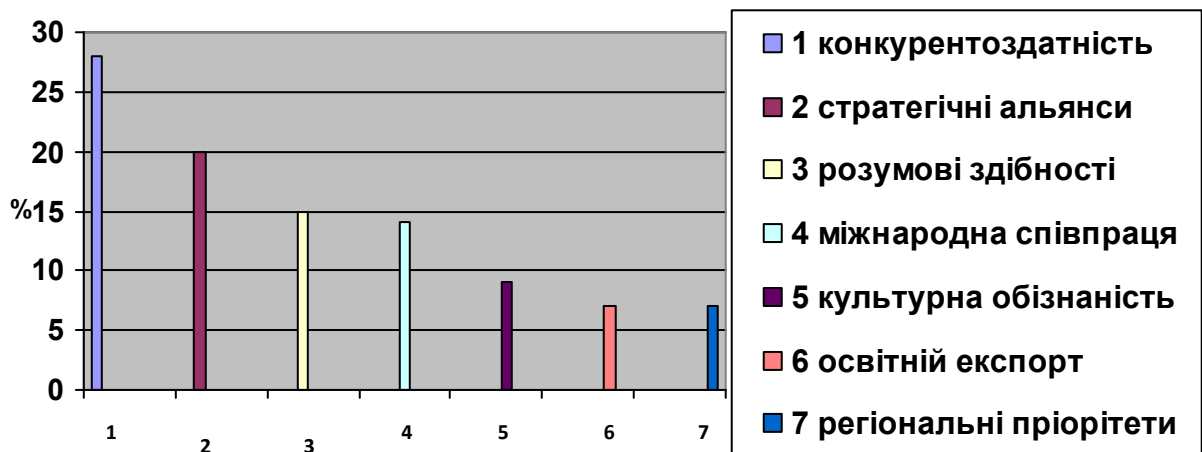
У зарубіжному науковому просторі існують чотири основні напрями завдань, які ставляться перед сучасною вищою освітою в контексті інтернаціоналізації: культурні, академічні, економічні, політичні. Культурні

та інтеркультурні завдання полягають у формуванні глобального громадянства та полікультурної компетентності, спрямованості на полікультурне виховання як засіб становлення толерантності щодо інших субкультур, цивілізацій, культур, способів життя та цінностей. Академічні завдання спрямовані на розширення академічних горизонтів через удосконалення навчальних планів, розробку міжнародних академічних стандартів, підвищення академічної якості й ефективності. Економічні завдання полягають у підвищенні конкурентоздатності освітніх програм і дослідницької діяльності, відповідності якості освітньої підготовки вимогам міжнародного ринку праці, що здебільшого формулюється як підготовка студентів бути спроможними працювати в міжнародному глобальному середовищі, в зростанні престижності вищих навчальних закладів у контексті міжнародного ринку освітніх послуг. Політичні завдання інтернаціоналізації вищої освіти полягають у вихованні толерантності та поваги до інших націй, у формуванні та збереженні миру й солідарності.

Реалізація завдань інтернаціоналізації вищої освіти потребує чіткого розуміння їх чинників. Зазначимо, що науковці Ф. Альтбах [161], Дж. Найт [273], Д. Стюарт-Паттерсон [352], Р. Янг [396] та ін. розглядають чинники інтернаціоналізації вищої освіти здебільшого як багаторівневий комплекс причин, які з'являються або змінюються з часом відповідно до трансформації потреб і тенденцій. За характером впливу в наукових колах світу виділяють політичні, академічні, соціальні або культурні, економічні чинники інтернаціоналізації вищої освіти [217; 273; 275]. Ці чинники більше стосуються національних, ніж інституційних перспектив. Історично міжнародна освіта розглядалася як доброзичливе знаряддя для зовнішньої політики, особливо щодо забезпечення національної безпеки й миру між націями. Крім того, культурні, наукові та освітні обміни між країнами часто обґрунтовувались як спосіб підтримки комунікацій та дипломатичних стосунків.

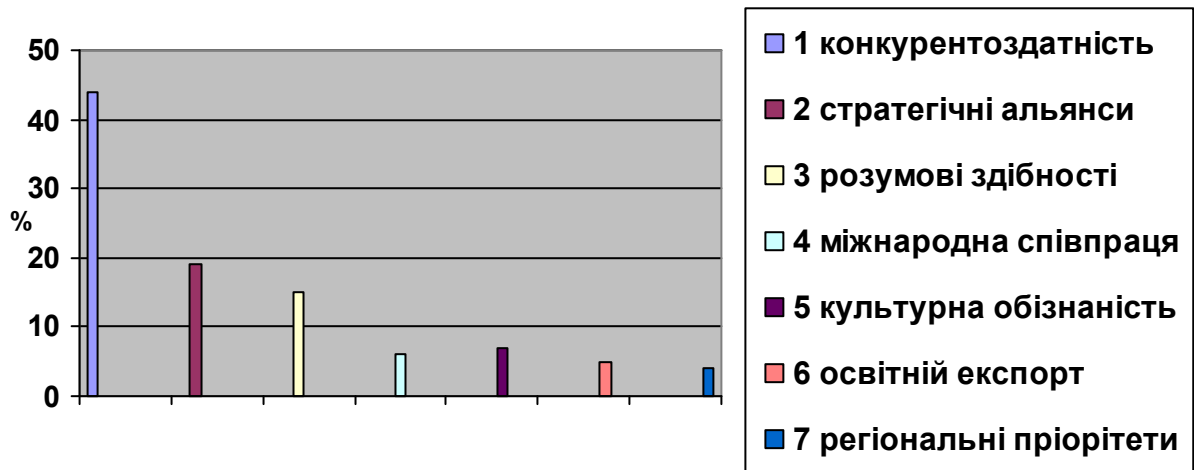
Фахівці Міжнародної Асоціації Університетів (IAU) встановили основні чинники, що найбільш активно впливають на інтернаціоналізацію вищої освіти (див. рис. 1.1 і 1.2).

Як показано на рис. 1.1, експорт освітніх послуг, створення стратегічних альянсів, розвиток розумових здібностей людей, культурна обізнаність, міжнародне співробітництво, втримання конкурентоздатності, регіональні пріоритети стають провідними чинниками, що спричиняють найбільш активний вплив на інтернаціоналізацію вищої освіти. При цьому на інституційному рівні рейтинг основних чинників відрізняється від його аналогу на національному рівні.

Рис. 1.1. Рейтинг найважливіших чинників інтернаціоналізації за даними опитувань представників вищих освітніх закладів [253]

Однак їх порівняння свідчить про те, що найвагомішими залишаються конкурентоздатність і міжнародна співпраця. Решта вказаних чинників мають приблизно однакову вагу як для університетів, так і асоціацій. Розглянуті групи чинників знаходяться у взаємозв'язку й постійній взаємодії та супроводжуються появою нових національних та інституційних чинників. Важливо пам'ятати, що зацікавлені сторони мають не один ексклюзивний чинник, а їх комбінацію з ієрархією пріоритетів.

Рис. 1.2. Рейтинг найважливіших чинників інтернаціоналізації за даними опитувань національних університетських асоціацій [253]

Структуру інтернаціоналізації вищої освіти подано в роботах П. Маассена та М. Апстром, які вважають, що сучасна інтернаціоналізація вищої освіти має такі складові:

- альтернативні зразки студентської і викладацької мобільності, що фінансуються й регулюються через специфічні міжнародні чи національні програми;
- розгалужені географічні орієнтири для студентів і викладачів;
- партнерські форми співробітництва як частина офіційних інституційних угод;
- сучасні провайдери, які з'являються на арені освітніх послуг й орієнтовані на прибуток у своїй міжнародній діяльності;
- економічні перспективи інтернаціоналізації ВО, що прогнозують матеріальне збагачення ВНЗ та інтеркультурний обмін;
- підвищення якості освіти в університетах і коледжах за рахунок активізації механізмів міжнародного фінансування та структур оцінки якості знань [287].

Цілісний аналіз загальних аспектів інтернаціоналізації вищої освіти представлений в роботах Дж. Местенхаузера [297; 298]. Дослідник характеризує інтернаціоналізацію вищої освіти з врахуванням груп, що

здіянні у процесі; рівнів розвитку процесу; предметів, що складають серцевину змісту міжнародної освіти; способів набуття та використання знань; структури і цілей інтернаціоналізації вищої освіти; перспектив розвитку інтернаціоналізації вищої освіти; залежності процесу інтернаціоналізації від змін у міжнародних відносинах; географічного виміру міжнародної освіти; взаємозв'язку розвитку інтернаціоналізації вищої освіти та соціальних і освітніх реформ.

Посилення наукового інтересу до проблем інтернаціоналізації дозволило більш глибоко охарактеризувати це явище. Так, у 90-х роках ХХ століття канадська дослідниця Дж. Найт систематизувала основні рівні інтернаціоналізації вищої освіти та виділила її основні виміри. На її думку, виміри або компоненти інтернаціоналізації вищої освіти складають: інтернаціоналізацію «вдома» і «за кордоном» [278, 1–3].

Інтернаціоналізація «вдома» охоплює виключно домашній компонент і стосується міжнародного і міжкультурного виміру навчальних планів; викладання і дослідницької діяльності, що допомагає студентам розвивати міжнародні та міжкультурні вміння, не перетинаючи кордонів своєї країни.

«Освіта за кордоном» трактується як виїзд студентів на навчання за кордон, участь у програмах обміну, проектах дослідницької діяльності, здобуття міжнародних дипломів і кваліфікацій та охоплює всі форми транснаціональної та транскордонної освіти.

Ключові характеристики досліджуваного феномену суттєво доповнює концепція рівнів інтернаціоналізації. Інституційний рівень характеризується тим, що у процесі інтернаціоналізації вищої освіти головним суб'єктом виступає вищий навчальний заклад. На національному рівні задіяними є також уряди країн чи міністерства освіти. Керівництво держав використовує різні підходи до розуміння інтернаціоналізації вищої освіти на національному рівні, хоча керівництво ВНЗ має власні підходи до інтернаціоналізації освітніх інституцій [273].

Дж. Найт на основі результатів проведеного опитування керівників університетів та урядовців виділила основні підходи до інтернаціоналізації вищої освіти, тобто характер ставлення до втілення інтернаціоналізації через пріоритети, культуру, історію, політику та ресурси. Так, на національному рівні Дж. Найт були виділені такі підходи до інтернаціоналізації вищої освіти: програмний, політичний, стратегічний, спеціальний та раціональний (див. Додаток В, табл. В.2).

На інституційному рівні характерними є діяльнісний, результативний, процесуальний, раціональний, внутрішній та закордонний підходи (див. Додаток В, табл. В.3). Виділені Дж. Найт підходи не є визначальними, проте вони не заперечують існування інших.

Таким чином, інтернаціоналізацію вищої освіти слід розуміти як комплексний, багатоаспектний процес інтеграції інтернаціонального виміру навчання, дослідницької діяльності, обслуговуючих функцій університетів.

Цілісне розуміння і сприйняття сутності інтернаціоналізації змісту вищої освіти, реалізації її завдань з урахуванням чинників потребує ретельного вивчення інтернаціоналізаційних стратегій на наднаціональному, національному та інституційному рівнях, задіяних суб'єктів, основних форм.

Аналіз та систематизацію існуючих стратегій інтернаціоналізації вищої освіти представлено в роботах зарубіжних дослідників (Р. Барнет [176], Г. де Віта [218], Ш. Ембелтон [225], Дж. Крайтон [213], М. Оттена [315], Х. Тікенса [359] та ін.).

Стратегію інтернаціоналізації вищої освіти ми розуміємо як загальний, недеталізований план, розрахований на певний проміжок часу (від 3 до 10 років), адаптації вищої освіти до міжнародних мовних, політичних, економічних і культурних особливостей.

Стратегії інтернаціоналізації освіти варто аналізувати на наднаціональному, національному, інституційному рівнях, що відповідатиме її специфіці на різних рівнях. Прикладами наднаціональних

стратегій є програми Європейського Союзу та Ради Європи щодо формування загальноєвропейського освітнього й наукового простору, програми Асоціації держав Південно-Східної Азії та Організації Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва, а також створення Північноамериканського освітнього простору, Скандинавської (нордичної) освітньої зони тощо.

На наднаціональному рівні основними суб'єктами інтернаціоналізації вищої освіти є міжнародні організації, альянси, асоціації, корпорації тощо, які діють у межах країн та за кордоном. Одним з найвагоміших таких суб'єктів є консорціум університетського навчання за кордоном країн співдружності (CUSAC), Університет 21 – світова мережа з 16 дослідницьких університетів XXI століття (Universitas 21), Європейська асоціація міжнародної освіти (EAIE), Організація економічного співробітництва й розвитку (OECD), Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки й культури (ЮНЕСКО), Міжнародна асоціація університетів (IAU) та ін. Аналіз офіційних сайтів зазначених організацій показав, що основними завданнями їх діяльності є сприяння інтернаціоналізації вищої освіти, співпраці між університетами різних країн, академічній мобільності, підвищення рівня міжнародної освіти. Для її здійснення організуються конференції, розробляються навчальні курси, публікуються статті, представляються наукові доповіді з питань міжнародної освіти, фінансуються міжнародні дослідницькі проекти.

Інтенсивний розвиток міжнародного ринку освітніх послуг спонукає науковців усе більше замислюватися над тим, як повинні діяти вищі навчальні заклади в умовах жорсткої конкуренції, щоб витримати всі випробування сучасних реалій і ефективно функціонувати та розвиватись у глобалізаційному середовищі. Вважаємо за доцільне враховувати залежність інтернаціоналізації вищої освіти від рівня розвитку маркетингових стратегій вищих навчальних закладів та країн.

Аналіз наднаціональних стратегій ІВО, викладених у положеннях, документах, угодах міжнародних організацій, міжнародних регіональних союзів, альянсів, консорціумів («Кодекс якісного забезпечення транснаціональної освіти» (2002) [206]; Політичні положення міжнародної асоціації університетів (2006) [252], Декларація IV з'їзду Європейської асоціації університетів у Лісабоні (2007) «Європейські університети після 2010 року – різноманіття при єдності цілей» [286], Конституція консорціуму університетів країн співдружності з питань закордонної освіти (2007) [208]; стратегічний документ Університету XXI століття (2011) – «Бачення і цілі» [368], Положення про забезпечення якості транскордонної вищої освіти підписане асоціаціями Європи, США і Канади [344]), дає підстави стверджувати, що наднаціональні (світові, міжнародні) стратегії інтернаціоналізації вищої освіти спрямовані на вироблення єдиної у світовому масштабі програми інтернаціоналізаційних дій.

Так, Декларація IV з'їзду Європейської асоціації університетів у Лісабоні (2007) «Європейські університети після 2010 року – різноманіття при єдності цілей» передбачає інтернаціоналізацію освітнього європейського простору, що охоплює розроблення стратегій і схем міжнародного співробітництва на інституційному, національному й регіональному (європейському рівнях); адаптацію національними урядами міграційних законів і візового режиму; розроблення Європейською Комісією фінансових інструментів сприяння реалізації довготривалих інституційних стратегій інтернаціоналізації, підтримки студентської мобільності [286].

Основною метою Конституції консорціуму університетів країн співдружності є розвиток інтернаціоналізації вищої освіти засобами студентських обмінів. Цей документ передбачає розроблення інституціями-провайдерами відповідних міжнародних програм навчання

для іноземних студентів та залучення студентів до моніторингу програм навчання за кордоном [208].

Одним із принципів «Кодексу якісного забезпечення транснаціональної освіти» (2002) є дотримання етичних норм у постачанні освіти міжнародним студентам. Документ передбачає оцінку і визнання міжнародних кваліфікацій, спільне розроблення дипломів, спільний пошук рішень проблем освіти (між країнами в європейському регіоні, між регіонами у глобальному просторі); містить рекомендації щодо процедур і критеріїв оцінки іноземних кваліфікацій після завершення транснаціональних навчальних програм та курсів. У кодексі прописано, що випускники транснаціональних освітніх програм мають здобути полікультурну компетентність (щонайменше, знання про культуру та традиції країни постачальника освітніх послуг) [206].

Розроблення всесвітньо визнаних законів щодо взаємних прав і обов'язків постачальників та споживачів освітніх послуг на міжнародному рівні передбачено в Політичних положеннях міжнародної асоціації університетів (2006). Основними принципами розвитку ІВО, прописаними в документі, є кроскультурне співробітництво, сприяння економічному, соціальному, культурному добробуту націй, відповідність високим міжнародним академічним стандартам, сприяння академічній мобільності тощо. На основі зазначених принципів пропагуються рівність, доступність і якість міжнародної вищої освіти. Документ передбачає розроблення інституціями чітких програм інтернаціоналізації, розвиток програм академічної мобільності. Інтернаціоналізовані програми мають розвивати полікультурну компетентність і пропагувати культуру миру в глобалізованому суспільстві [252].

Як бачимо, аналізовані документи передбачають розроблення програм інтернаціоналізації вищої освіти та мають рекомендаційний характер щодо подальших дій національних урядів та закладів вищої освіти.

До суб'єктів інтернаціоналізації вищої освіти національного рівня відносять уряди країн, урядові підрозділи, міністерства освіти, неурядові організації, університети та університетські об'єднання. В основі діяльності національних урядів та міністерств є нормативна підтримка інтернаціоналізації вищої освіти, розроблення національних стратегічних документів, положень, проектів тощо. Неурядові організації здебільшого виконують функції посередників між урядами та університетами. Вони сприяють міжнародному співробітництву університетів, реалізації проектів та програм, підтримують академічну мобільність.

Національні пріоритети ІВО викладено зокрема у таких документах на національному рівні – «Стратегія федерального уряду щодо інтернаціоналізації науки і дослідницької діяльності» та «Національний план інтеграції Німеччини» [216; 355]; Проект імміграційної інтеграції Канади та Стратегія інтернаціоналізації вищої освіти Онтаріо [196; 291]; Стратегія інтернаціоналізації інституцій вищої освіти Фінляндії [354] та ін. Аналіз національних стратегій ІВО та теоретичного доробку зарубіжних компаративістів дозволяє виділити чотири типи національних стратегій інтернаціоналізації вищої освіти, що визначають освітньо-політичні пріоритети тієї чи іншої країни (див. табл. 1.1).

Стратегія розвитку взаєморозуміння ґрунтується на довгострокових політичних, культурних, академічних цілях розвитку країни, його основним принципом є міжнародне співробітництво, а не конкуренція. Стратегія спрямована на надання пріоритетності завданням інтелектуального та культурного збагачення академічних структур, зокрема, стимулювання розвитку навчальних програм і наукових досліджень, досягнення кращого розуміння студентами і викладачами інших культур, встановлення особистісних контактів між академічними, політичними та економічними елітами різних країн, що сприяє підвищенню рівня взаєморозуміння між державами і народами, соціальної єдності в міжкультурикультурних суспільствах. Формами реалізації стратегії є програми академічної

мобільності в рамках двосторонніх і багатосторонніх міжуніверситетських угод та регіональних програм.

Таблиця 1.1

Типологія національних стратегій інтернаціоналізації вищої освіти

Тип стратегій ІВО	Країни
1) стратегія розвитку взаєморозуміння (Mutual understanding approach)	Японія, Мексика, Корея, Іспанія
2) стратегія кваліфікованої міграції (Skilled migration approach)	Франція, Німеччина, Нідерланди, Швейцарія, Австрія, Фінляндія, Норвегія, Канада, Великобританія та США
3) стратегія отримання прибутку (Revenue-generating approach)	Австралія, Нова Зеландія, Великобританія, США, Канада, Данія, Ірландія, Нідерланди та Великобританія
4) стратегія нарощування/розширення потенціалу (Capacity building approach)	Китай, Індія, Малайзія, Гонконг, В'єтнам, Сінгапур, ПАР, Індонезія, ОАЕ

Систематизовано автором на основі автентичних джерел: [253; 310; 311].

Стратегія кваліфікованої міграції спрямована на відбір кращих спеціалістів і найбільш талановитих студентів, які є ймовірним капіталом, що забезпечує економічний розвиток країни, підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки та національної системи вищої освіти. Стратегія спрямована на утримання найбільш талановитих випускників на національному ринку робочої сили. Основними формами реалізації такого підходу є система академічних стипендій для іноземних

студентів і програма просування системи вищої освіти країни за кордоном, відповідне візове й міграційне законодавство. Такий підхід є особливо актуальним у так званих «сивіючих суспільствах», насамперед, у країнах континентальної Європи, в яких вища освіта є здебільшого безкоштовною. Стратегія кваліфікованої міграції не надає прямих економічних здобутків університетам. Вона є ефективною відповіддю країн континентальної Європи на агресивну експансію США, Великобританії та Австралії на міжнародному ринку освітніх послуг.

Стратегія отримання прибутку передбачає надання освітніх послуг лише на комерційній основі. Згідно зі стратегією вища освіта стає предметом міжнародної торгівлі. Вона здебільшого характерна для тих країн, в яких вища освіта не субсидується державою і надається на платній основі, а державні дотації є недоступними для іноземних студентів. Як і в будь-якій ринковій сфері, метою надання таких послуг є отримання прибутку засобами залучення якомога більшої кількості іноземних студентів та контроль якомога більшої частки на міжнародному ринку освітніх послуг.

Підхід, що передбачає нарощування потенціалу (розширення можливостей) стимулює отримання вищої освіти за кордоном або в закладах – іноземних постачальниках освітніх послуг. Такий підхід є характерним для далекосхідних та південноазіатських країн. Освітня політика цих держав спрямована на забезпечення програм підтримки закордонної мобільності науковців, викладачів, студентів та розвиток на їх територіях закордонних кампусів провідних університетів світу, що оптимізує процес набуття громадянами якісної вищої освіти світового класу й відповідно дозволяє нарощувати академічний, інтелектуальний та економічний потенціал країни.

Суб'єктами інтернаціоналізації освіти інституційного рівня є університети, університетські підрозділи, адміністрація закладу, викладачі та студенти. На університети покладено відповідальність за розробку

стратегічних планів інтернаціоналізації та їх реалізації. Підтвердженням цього є «План розвитку інтернаціоналізації університету Токіо» [378]; «Політичні положення щодо інтернаціоналізації в університеті Гетеборга» [319]; «Політична програма інтернаціоналізації університету Упсала» [384]; «Звіт університету Східної Кароліни щодо інтернаціоналізаційних завдань на 2009 та план їх виконання» [220]; «Стратегічний план державного університету Елізабет-сіті на 2009–2014» [222]; «Стратегічний план розвитку на 2009-2014 Інституту технологій Британської Колумбії» [187] та ін. Основними напрямками інтернаціоналізації вищої освіти університетів у зазначених документах є інтернаціоналізація змісту освіти (навчальних планів), академічна мобільність, міжнародне співробітництво.

Основними видами інституційних стратегій інтернаціоналізації освіти вважаємо організаційні, програмні, маркетингові. Специфіку організаційних та програмних стратегій інтернаціоналізації вищої освіти на інституційному рівні обґрунтовано в роботах Дж. Найт [269]. Програмні стратегії охоплюють академічні, науково-дослідні та інші інтернаціональні ініціативи університетів, які реалізуються засобами розроблення міжнародних освітніх програм. Організаційні стратегії охоплюють організаційні ініціативи зі сприяння, затвердження й упровадження міжнародного виміру в діяльність університетів через системи управління та менеджменту. Маркетингові стратегії передбачають заснування міжнародних офісів для набору студентів, призначення освітніх агентів як удома, так і за кордоном [212]. Основне їх призначення полягає в розвитку ринку освітнього експорту та просуванні освітніх послуг. Найуспішніші маркетингові стратегії передбачають обізнаність про потреби споживачів освітніх послуг, формування тенденцій освітнього розвитку, заходи зі збереження конкурентоздатності університетів; партнерство з урядом через об'єднання зі специфічними департаментами й агентствами; створення альянсів; культивування потужних мереж агентів; запровадження інновацій і

структурних змін з метою відповідності освітніх послуг потребам споживачів освітніх послуг; збереження їх ефективності й якості; популяризація освітніх послуг на міжнародній арені через засоби масової інформації.

Вважаємо, що кількість складових організаційної та програмної стратегій інтернаціоналізації на інституційному рівні може збільшитися через модифікацію закладів і їх функцій, що стосуються різних сфер, змісту і засобів забезпечення інтернаціоналізації вищої освіти, через різноманітність цілей навчання за кордоном і форми встановлення співробітництва між інституціями і програмами.

Здійснений хронологічний аналіз сучасних стратегій інтернаціоналізації вищої освіти (міжнародні, національні та інституційні) та аналіз сучасних наукових підходів до розуміння сутності поняття інтернаціоналізації вищої освіти дозволили встановити етапи розвитку інтернаціоналізації вищої освіти в умовах глобалізації:

I етап – початковий (кінець 80-х рр. – середина 90-х рр. ХХ ст.), характеризується формуванням міжнародних, міжурядових і національних програм інтернаціоналізації освіти, офіційним визнанням її пріоритетних напрямів розвитку вищої освіти;

II етап – структурно-організаційний (середина 90-х років ХХ ст. – початок 2000 р.), характеризується наданням міжнародного виміру всім аспектам діяльності закладів вищої освіти, розробленням внутрішніх стратегій інтернаціоналізації діяльності університетів;

III етап – упроваджувальний (2000 - 2010 рр.), характеризується формуванням комплексних інституційних програм інтернаціоналізації вищої освіти, в межах яких виокремлюються курикулярні стратегії та відбувається їх реалізація.

У залежності від стратегій реалізації освітніх завдань інтернаціоналізація вищої освіти може набувати різних форм. Проблеми форм інтернаціоналізації приділено увагу в дослідженнях А. Бернардо [179],

Г. Ворнер [390], Дж. Мк. Барні [294], П. Маассена [287], А. Рахіль [329], Ж. Фрюброд [234], В. Іссерштед та К. Шнітцера [260], С. Райхерт та Б. Вехтера [330] та ін.

Систематизацію загальних форм інтернаціоналізації вищої освіти представлено у праці Ж. Фрюброд «Інтернаціональна діяльність університетів» [234]. До переліку основних з них віднесено програми студентського обміну, програми глобальної освіти, обміну викладацького складу, навчання за кордоном, міжнародного співробітництва, міжнародні програми для інвалідів, міжнародні літні навчальні програми, програми-близнюки, програми навчання англійською мовою (в неангломовних закладах), модернізовані навчальні плани, міжнародне проектування, міжнародні науково-дослідні проекти, центри англійської мови, офіси міжнародних справ та комітетів з інтернаціоналізації, навчальні курси за межами ВНЗ, послуги іноземним студентам, семінари для розвитку викладацького складу, міжнародні позанавчальні студентські заходи, набір іноземних студентів, створення закордонних асоціацій випускників, стратегічних альянсів з іноземними університетами та консорціумів регіональних обмінів, мовна підготовка для іноземних студентів.

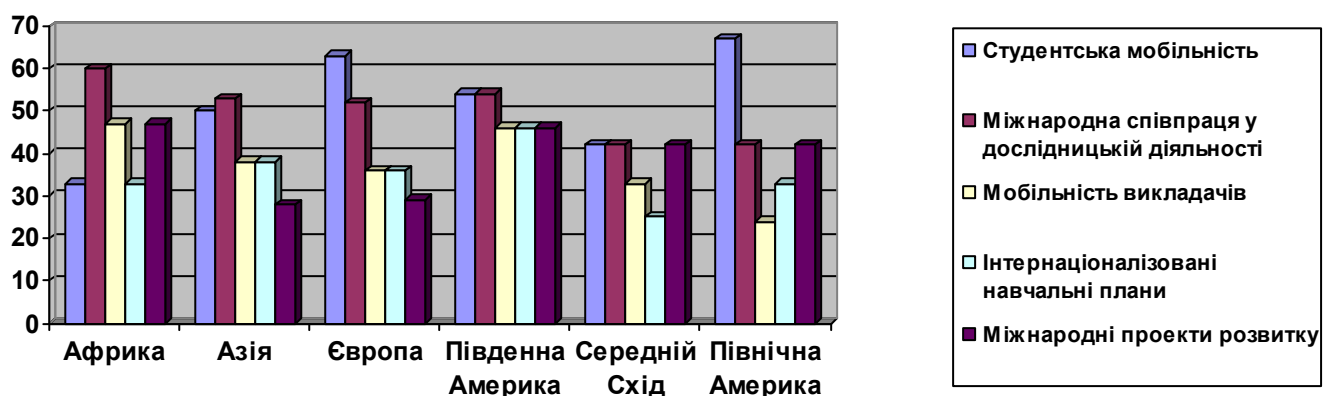
Спробу класифікації форм інтернаціоналізації вищої освіти представлено в роботі філіппінського дослідника А. Бернардо [179]. Так, за впливом глобальних чинників учений пропонує виділити форми, яким притаманні традиційний інтернаціоналізм, або транснаціональне забарвлення, зумовлене глобалізацією. Дослідник зазначив, що інтернаціоналізація ВО останнім часом трансформувалася й її завдання збігаються з завданнями глобалізації. Іншими словами, традиційна ІВО пристосовується до сучасних глобалізаційних реалій, яка охоплює дискурси інтеграції економік, конкурентоздатності, масової культури, розподілених систем виробництва знань, високих технологій.

До форм транснаціонального забарвлення, породжених глобалізацією, науковець відносить франчайзинг та кампуси, програми-близнюки

(від англ. Twinning), офшорні програми, програми об'єднання (від англ. Articulation Programs), дистанційну освіту та дистанційну освіту з підтримкою на місцях (від англ. Locally Supported Distance Education), корпоративні та міжнародні ВНЗ [179].

У контексті традиційної інтернаціоналізації вищої освіти С. Райхерт та Б. Вехтер виділяють такі форми, як студентська мобільність, розвиток викладачів, міжнародна співпраця в дослідницькій діяльності, вивчення іноземних мов, інтернаціоналізовані навчальні плани, міжнародні мережі тощо [330]. Наголосимо, що подібного трактування проблема форм інтернаціоналізації вищої освіти знайшла відображення у роботах зарубіжних науковців В. Іссерштед, К. Шнітцер [260], Дж. Найт [270]. На основі систематизації праць цих авторів з'ясовано, що найбільш частовживаними є студентська мобільність, міжнародна співпраця та інтернаціоналізовані навчальні плани. Популярність зазначених форм інтернаціоналізації вищої освіти свідчить про зацікавленість закладів у збільшенні кількості іноземних студентів, прагнення до співробітництва та формування міжнародних знань.

Зазначимо, що регіональний показник пріоритетності форм інтернаціоналізації ВО відрізняється (див. рис. 1.3).

Рис. 1.3. Процентний показник пріоритетності форм інтернаціоналізації за регіонами [272]

З рис.1.3 стає зрозумілим, що студентська мобільність є пріоритетною в Європі та Північній Америці, міжнародна співпраця – в Африці та Азії. В Південній Америці студентська мобільність і міжнародна співпраця є однаково пріоритетними [272].

На основі аналізу даних, представлених Міжнародною Організацією Університетів та робіт зарубіжних науковців (А. Бернардо [179], Ш. Бонд [182], Б. Рахілі [329], В. Іссерштад [260], Дж. МакБарні [294], Дж. Найт [270]) нами було систематизовано форми ІВО на основі економічної прибутковості. Такий підхід дозволяє виділити дві основні групи форм ІВО: інституційні та транснаціональні (див табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Форми інтернаціоналізації вищої освіти в контексті економічної прибутковості

№	Інституційні форми ІВО	Транснаціональні форми ІВО
1	Студентська та викладацька мобільність	Франчайзинг та кампуси
2	Інтернаціоналізовані навчальні плани	Програми-близнюки та офшорні програми
3	Міжнародна співпраця	Програми об'єднання
4	Програми вивчення англійської мови	Дистанційна освіта та дистанційна освіта з підтримкою в певних місцях
5	Інтернаціоналізація гарантії якості	Міжнародні корпоративні заклади

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [179; 182; 233; 260; 270; 294; 325; 329; 366].

До форм, що безпосередньо інтернаціоналізують зміст ВО належать інтернаціоналізовані навчальні плани, програми вивчення англійської мови,

франчайзинг, програми-близнюки, офшорні програми, програми-злиття, об'єднання.

Студентська мобільність має опосередкований вплив на інтернаціоналізацію змісту вищої освіти. Ця форма інтернаціоналізації вищої освіти передбачає виїзд певної кількості студентів на навчання за кордон та прийом на навчання іноземних студентів. Згідно з даними ЮНЕСКО, більш ніж 75% усіх іноземних студентів здобувають вищу освіту в десяти країнах світу: США (більш ніж 30%), Франція, Німеччина, Великобританія, Росія, Японія, Австралія, Канада, Бельгія, Швейцарія, Австрія та Італія. Студентська мобільність стимулюється державними і регіональними програмами (Університетська мобільність азійсько-тихоокеанської програми (UMAP), Університетська мобільність у регіоні Індійського океану (UMIOR)). Найбільш відомі європейські програми: «Еразмус», «Сократ», «Леонардо», «Молодь для Європи III», «Темпус», «Комет», «Лінгва» [258; 363].

Аналіз зарубіжної наукової літератури доводить, що викладацька мобільність має більш прямий вплив на змістові перетворення вищої освіти в контексті інтернаціоналізації. Ця форма ІВО передбачає тимчасову або постійну міграцію наукових та викладацьких кадрів, що зумовлено міжнародними дослідженнями, науковою діяльністю та викладанням. Країни з високим рівнем розвитку економіки (США, Австралія, Канада, ЄС) цілеспрямовано залучають інтернаціональний науковий персонал з метою сприяння інтернаціоналізації змісту вищої освіти [228; 229].

Активізації інтернаціоналізації вищої освіти сприяє міжнародна співпраця – різнобічна підтримка зусиль інтернаціоналізувати навчальний заклад, зміст освіти та навчальний процес у ньому. Вона передбачає укладання двосторонніх та багатосторонніх угод на державному та інституційному рівнях з метою досягнення соціальних, культурних та педагогічних цілей [329; 391].

Чільне місце в досліджуваному процесі займає інтернаціоналізація гарантії якості вищої освіти, що є процесом формування міжнародних стандартів і оціночного порівняння навчальних планів, студентської успішності з позиції їх інтернаціоналізації [179; 249].

Вагомим виявом інтернаціоналізації вищої освіти, породженим глобалізацією, є транснаціональна освіта – освіта, що перетинає кордони національних освітніх систем, функціонує паралельно з національними системами вищої освіти й зазвичай підпадає під категорію неофіційної вищої освіти (як правило, не видається диплом державного зразка). Якщо країна, в якій розміщена філія, юридично визнає диплом закладу країни, яка експортує освітні послуги, то студенти можуть навчатися за програмою іноземного закладу від початку навчання й до його закінчення. Провайдерами транснаціональної вищої освіти є Відкритий університет Британської Колумбії, Відкритий університет Індонезії, Відкритий університет Британії та ін. У межах транснаціональної освіти передбачається декілька варіантів міжвузівських угод: франчайзинг, програми-близнюки, офшорні програми, програми об'єднання, дистанційна освіта та дистанційна освіта з підтримкою на місцях [179].

Темпу інтернаціоналізації вищої освіти задають міжнародні корпоративні заклади - інституції, створені великими корпораціями та промисловими групами, що надають освітні програми для отримання кваліфікацій, які не відносяться до жодної національної системи вищої освіти. Прикладами таких закладів у межах Європи є Віртуальний університет британських аерокосмічних систем (British Aerospace Systems Virtual University), корпоративний університет «Даймлер-Бенс» (Daimler-Benz Corporate University), школа бізнесу Люфтганзи («Lufthansa School of Business») [179].

Зазначимо, що програми дистанційної освіти – це форма навчання, при якій викладач і студент зазвичай розділені у просторі та часі, й тому використовують різноманітні комбінації засобів інформації для

забезпечення взаємодії в навчальному процесі. Ця форма доставки освіти широко застосовується для забезпечення послуг вищої освіти через кордони різних країн. Прикладами установ, що використовують дистанційну вищу освіту з метою інтернаціоналізації освітніх послуг, є канадський віртуальний університет, турецький університет Анadolу, африканський віртуальний університет та ін. [67; 179].

Основною відмінністю дистанційної освіти з підтримкою на місцях від стандартної дистанційної освіти є змішаний засіб навчання, тобто, освіта забезпечується використанням комбінації аудиторного викладання і незалежного навчання на основі навчального плану і матеріалів інституту – провайдера освітніх послуг. Провайдерами такої освіти є технічний інститут Монтерей у Мексиці, університет Фініксу в США, університет Монаш в Австралії та ін. [270].

Зазначимо, що, хоча схарактеризовані форми інтернаціоналізації вищої освіти безпосередньо не змінюють зміст вищої освіти, вони відчутно впливають на його модернізацію прагненням відповідності сучасним глобальним освітнім потребам.

Аналіз рейтингу основних форм інтернаціоналізації вищої освіти, представленого Міжнародною Організацією Університетів, дає можливість виділити найбільш поширені форми інтернаціоналізації змісту ВО [253]. Серед них інтернаціоналізовані навчальні плани, об'єднані академічні програми, міжнародна співпраця (спарені програми, експорт/ імпорт освітніх програм), факультативи для іноземних студентів.

Таким чином, порівняльно-зіставний аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників дав змогу охарактеризувати поняттєво-термінологічний апарат дослідження і засвідчив, що інтегральною сутнісною характеристикою феномену інтернаціоналізації освіти є міжнародний вимір організаційної, процесуальної, змістової складової сучасної вищої освіти.

1.3. Основні підходи до інтернаціоналізації змісту вищої освіти Канади

В умовах постійного зростання конкуренції між країнами й окремими вищими навчальними закладами важливою складовою розвитку вищої освіти є інтернаціоналізація її змісту. Зміст вищої освіти сучасних університетів має відповідати вимогам глобального ринку праці й бути спрямованим на підготовку фахівців, здатних виконувати професійні обов'язки в умовах глобалізованого суспільства. У програмі центру освітніх досліджень та інновацій у галузі освіти (CERI) «Вища освіта в новому інтернаціональному оточенні» зазначено, що впровадження міжнародного виміру в зміст вищої освіти є невід'ємним елементом процесу інтернаціоналізації вищої освіти [202].

Вивченню і систематизації зарубіжного досвіду інтернаціоналізації змісту вищої освіти присвячено роботи Ш. Бонд [183], Б. Вехтер [389], Б. Еллінгбо [224], М. Епрехта [226], С. Гронінгса [240], М. Джексон [261], Дж. Крайтон [213], Е. ЛеБланка [284], Дж. Мееса [293], Дж. Местенхаузера [297; 298], Б. Нільсона [304], Ф. Різві [332], Р. Рабі [336], Х. Тікенса [359], М. Харрарі [244], М. Хай [241; 242], К. Шейлер [343] та ін. Аналіз робіт згаданих дослідників дозволяє стверджувати, що інтернаціоналізація змісту вищої освіти спрямована на формування інтернаціональної компетентності студентів, зокрема на формування здатності використовувати міжнародні знання в умовах кроскультурної діяльності, спілкування й існування.

Інтернаціоналізація змісту вищої освіти належить до внутрішніх стратегій інтернаціоналізації освіти (Р. Рабі) [336]. На думку Р. Рабі, в рамках інтернаціоналізації змісту вищої освіти відбувається збагачення навчальних планів і програм міжнародним виміром, введення нових міжнародних навчальних курсів, розробка і впровадження інтердисциплінарних програм, урізноманітнення програм вивчення

сучасних мов, використання досвіду міжнародних студентів для забезпечення інтернаціональної грамотності.

У формуванні внутрішніх стратегій, спрямованих на інтернаціоналізацію змісту освіти, слід враховувати принципи узгодженого підходу, який полягає у координації зусиль відповідних комітетів (комісій) різних рівнів університетської структури, представників університетської адміністрації та викладачів у виробленні єдиної філософії і системи цінностей (Р. Барнет і К. Коате) [176]. Подібного погляду дотримуються Дж. Крайтон, М. Пейдж, Л. Пападеметре та А. Скаріно [213], які наполягають на необхідності врахування принципу полісуб'єктності у формуванні нової стратегії інтернаціоналізації змісту освіти, згідно з якими у процесі трансформації курикулуму будуть враховані інтереси місцевих і зарубіжних студентів.

Аналіз сучасної наукової літератури з проблеми дослідження дозволяє встановити, що необхідними умовами ефективності інтернаціоналізації змісту освіти є методичні, прогностичні, організаційні. Так, до методичних умов ефективності інтернаціоналізації змісту вищої освіти відносять вибір дисциплін та курсів, розвиток особистої полікультурної компетентності; розроблення та введення інтердисциплінарних курсів; інтеграцію навчальних програм (програми навчання за кордоном, навчальні програми для міжнародних студентів).

Прогностичні умови ефективності інтернаціоналізації змісту вищої освіти передбачають запровадження матеріального та психологічного заохочення студентів та викладачів; єдність та однозначність думок та підходів щодо чіткого формулювання завдань і розробки освітніх стратегій їх виконання; розробка реальних планів ВНЗ (ефективними є короткострокові стратегічні плани з завданнями, які можуть бути реалізовані у встановлені терміни); поступовість втілення програм та розподіл зобов'язань; наявність маркетингової стратегії).

Організаційні умови ефективності інтернаціоналізації змісту вищої освіти передбачають високий рівень компетентності викладачів, зокрема щодо здатності поєднувати академічні та дослідницькі інтереси, упроваджувати нові глобальні знання у зміст лекційних курсів, адаптацію до викладання за новим змістом; сталий адміністративний персонал; курикулярну підтримку адміністрації вищих навчальних закладів (інтернаціоналізація навчальних планів потребує досвіду, який можна забезпечити через присутність міжнародних студентів і науковців, навчальні диспути, конференції та семінари, кожна провідна навчальна дисципліна повинна мати щонайменше один обов'язковий курс з міжнародним виміром) [224; 298].

На основі вищезазначеного можемо стверджувати, що інтернаціоналізація змісту вищої освіти є пріоритетним напрямом інтернаціоналізації вищої освіти і процесом надання міжнародного виміру навчальним планам і програмам, результатом чого стає формування полікультурної компетентності всіх суб'єктів освітньої діяльності ВНЗ, що дозволяє їм успішно функціонувати в політичному, правовому, економічному, науковому та культурному просторі глобалізованого суспільства.

Теоретичними засадами інтернаціоналізації змісту вищої освіти виступають вітчизняні та зарубіжні концепції: комплексної побудови змісту освіти; змісту освіти як педагогічно адаптованої основи наук; змісту освіти як сукупності систематизованих знань, умінь і навичок; змісту освіти як аналога відображення соціального досвіду людства; змісту освіти як змісту і результату процесу прогресивних змін якостей особистості; особистісно орієнтованого змісту освіти; змісту освіти як освітнього середовища; компетентнісної теорії змісту освіти; дидактичного матеріалізму, дидактичного формалізму, дидактичного прагматизму, структуралізму, функціонального матеріалізму; парадигмальної освіти, категоріальної освіти; операціональної структуризації; положення теорії курикулуму.

Зазначимо, що в сучасній зарубіжній компаративістиці не використовується термін «інтернаціоналізація змісту освіти». Досліджуваний феномен розглядається з позицій інтернаціоналізації курикулуму (Б. Берн [192], Т. Веллі [393], Б. Нільсон [304], Б. Вехтер [389], С. Гронінгс і Д. Вілі [240], Ш. Вільямс [394]). Положення сучасної зарубіжної теорії курикулуму є визначальними в модернізації змісту освіти в контексті інтернаціоналізації.

«Курикулум» (*curriculum*) набув статусу міжнародного терміна для позначення реалії, що охоплює структуру, процес трансляції й оцінювання засвоєння учнями соціального досвіду в межах навчального закладу [66]. У первинному варіанті в освітній сфері курикулум розумівся як шлях, яким повинен йти учень у рамках соціально визначеної мапи знань. Визначення курикулуму «як курсу навчання у закладі освіти вважається так званим «формальним» його трактуванням» [66, 83].

Узагальнене визначення поняття курикулуму запропоновано Міжнародним бюро з освіти ЮНЕСКО. Насамперед курикулум в освіті представлено як існуючий договір між суспільством, державою та фахівцями в галузі освіти щодо курсу навчання, який учні мають опанувати в певний період свого життя. Він визначає основи та зміст освіти, послідовність його трансляції щодо часу, який відводиться на навчання, особливості навчального закладу, процесу навчання, зокрема, з погляду методів, які застосовуються, ресурси для викладання та навчання (підручники і нові технології), оцінювання та профіль викладачів [365].

Основними типами курикулуму є колекційний, інтегрований (Б. Бернстайн [180]), змісто-базований, цілебазований, процесо-базований (В. Келлі [266], А. Росс [333], М. Сміт [347]), курикулум на базі стандартів, курикулум на базі змісту, курикулум на базі досвіду, курикулум як рамкова структура, курикулум на базі результатів (П. Сальберг [337; 338]). К. МакНайт [295] виділяє планований, упроваджувальний, досягнутий рівні курикулуму. Д. Гудленд так класифікує рівні курикулуму: ідеальний,

офіційний, сприйнятий, у форматі індивідуального навчального досвіду [237].

Процеси модернізації курикулуму в зарубіжній науці пояснюють «переходом планованого курикулуму на рівень трансляції, на якому великого значення набуває так званий прихований курикулум, що стосується не тих видів діяльності, які свідомо плануються для залучення до них студентів, а в більшій мірі незапланованих сигналів, що передаються за допомогою інституційних структур освітніх закладів та через само підсвідоме ставлення тих, хто працює в цих установах» (Дж. Джинжел) [236, 54]. Безпосередній предметний зміст у рамках прихованого курикулуму доповнюється «оточенням та стосунками викладачів і студентів, які відіграють визначальну роль у засвоєнні знань і формуванні компетентностей» (Дж. Познер) [321, 82].

Комплексну уяву про сучасні трансформації змісту зарубіжної освіти надають праці В. Келлі [266, 4], який ввів термін «цілісний курикулум», що, крім знанневої складової, охоплює досвід, отриманий студентами як ключовий об'єкт процесу навчання, та обов'язково той досвід, що свідомо чи несвідомо додає навчальний заклад та викладачі у процесі трансляції знань». Вважаємо, що положення теорії курикулуму, насамперед ідеї цілісного курикулуму, є визначальними в інтернаціоналізації змісту зарубіжної вищої освіти.

Структурними компонентами інтернаціоналізованого курикулуму є академічні знання; досвід, здобутий у процесі навчання, досвід, здобутий через «приховані знання», що транслуються викладачами й іншими суб'єктами освітнього процесу свідомо і несвідомо і які збагачені міжнародним виміром.

Вважаємо основними підходами, які регулюють інтернаціоналізаційні перетворення змісту вищої освіти, академічний, програмний, компетентнісний, мотиваційний, моніторинговий.

Академічний підхід передбачає інтернаціоналізацію знаннєвої складової курикулуму, що містить у собі безпосередню сукупність знань, які опановують студенти протягом навчання у вищих закладах освіти, структурними елементами складової є навчальні плани, навчальні програми, підручники. Аналіз наукових праць зарубіжних дослідників дозволив встановити сутнісні характеристики поняття «інтернаціоналізований навчальний план». Як показано у Додатку Г (див. Дотаток Г), міжнародний характер і полікультурність є ключовими характеристиками інтернаціоналізованого плану, який через збагачення змісту освіти міжнародним і полікультурним виміром забезпечує розвиток комплексних, критичних, міждисциплінарних і полікультурних способів мислення (Дж. Местенхаузер) [297], полікультурний розвиток особистості (Дж. Крайтон, М. Пейдж, Л. Пападеметре, А. Скаріно) [213], формування полікультурної компетентності (М. Оттен) [315], (Х. Тікенс) [359], що в цілому оптимізує процеси формування громадянської свідомості та відповідальності у глобальному контексті, посилює дидактичні й виховні можливості змісту освіти.

Інтернаціоналізація навчальних планів полягає у впровадженні міжнародного компонента в навчальні плани або надання їм міжнародного характеру, введення нових навчальних програм, використання в різних державах одних і тих самих підручників, навчальних матеріалів (Ч. Класек) [268]. Так, більшість країн систематично вводять іноземні мови до навчальних планів університетів. Реорганізація навчальних планів зосереджена навколо міжнародної тематики, міжнародних дисциплін чи курсів, які дозволяють зрозуміти сутність іншої культури. До таких курсів належать зародження світу, культурні зв'язки, міжнародні відносини, перетинання кордонів, громадянські права, природа й оточення, країнознавство, історія, соціологія, література, міжкультурне спілкування, політологія, когнітивна психологія, культурна антропологія. Інтернаціоналізація навчальних планів забезпечує розвиток міжнародних та

міжкультурних знань, асимілює перебування іноземних студентів у іншомовному середовищі, амортизує культурний шок, готує до навчання та роботи на міжнародній арені [108].

Інтернаціоналізований навчальний план спрямований на розвиток полікультурних навичок, свідомості й цінностей, дає можливість студентам працювати у глобальному світі. Інтернаціоналізація навчальних планів – це процес, «який збагачує інтернаціональним та полікультурним виміром зміст навчальних планів так, як і процеси викладання та навчання [283]. Це процес взаємного обміну практикою, знаннями й досвідом студентів та викладачів різного соціокультурного походження з метою встановлення партнерських стосунків та формування здатності жити і працювати в умовах полікультурного суспільства.

Інтернаціоналізація змісту навчального плану – це механізм, за допомогою якого культурний інтелект, тобто здатність особистості адаптуватися до представників різних культур і здібність гармонічно та продуктивно керувати таким взаємозв'язком, поширюється серед викладачів та студентів [217].

Американський учений Дж. Крайтон представив комплекс принципів розробки інтернаціоналізованих навчальних планів, а саме: поєднання у змісті освіти інтра- та інтеркультурної складової; формування полікультурності в контексті соціальної активності; міжнародна взаємодія та співробітництво; відповідність ідеям інтернаціоналізації освіти; відповідальність викладачів [213].

Інтернаціоналізація змісту вищої освіти за допомогою інтернаціоналізованих навчальних планів передбачає набуття комплексу інтегрованих знань, на основі яких формуються певні уявлення, вміння, навички щодо функціонування в політичній, правовій, економічній науковій та культурній сферах сучасного світового співтовариства; здобуття полікультурної компетентності, яка охоплює розуміння поведінки представників різних культур; правильну поведінку в певних ситуаціях,

властивих певній культурі; толерантне ставлення до різних народів; знання способів і стилів життя різних країн; здатність до міжкультурного спілкування.

На основі аналізу змісту інтернаціоналізованих навчальних планів університетів провідних країн (США, Австралія, Великобританія, Канада та ін.), що був здійснений Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD) і Центром освітніх досліджень та інновацій (CERI), було розроблено типологію інтернаціоналізованого навчального плану. Вона представлена такими видами:

- навчальний план з міжнародним спрямуванням та тематикою (міжнародні стосунки, європейське право та ін.);
- навчальний план, в якому зміст базових дисциплін розширюється міжнародними й порівняльними підходами (міжнародна порівняльна освіта);
- навчальний план, який спрямований на підготовку студентів до міжнародного ринку праці (міжнародний бізнес, менеджмент, бух. облік);
- навчальний план іноземними мовами, спрямований виключно на питання комунікацій між різними культурами й забезпечення полікультурної компетентності;
- інтердисциплінарні програми постачання регіональних наук;
- навчальний план, що спрямований на отримання професійних кваліфікацій, які мають міжнародне визнання;
- навчальний план, спрямований на отримання спільних або подвійних освітніх ступенів;
- навчальний план, обов'язкові частини якого пропонуються в інституціях за кордоном;
- навчальний план зі змістом, спеціально розробленим для іноземних студентів [170].

Зазначимо, що інтернаціоналізація навчальних планів залишається проблемою, яка потребує не лише подальшої розробки відповідних

стратегій, а й прискорення у практичному запровадженні. Так, канадська дослідниця Ш. Вільямс зауважує, що лише 1,6% канадських університетів розробили інтернаціоналізовані навчальні плани спеціально для іноземних студентів [394, 13].

Й. Тонкін та Дж. Едвардс у праці «Світ у курикулумі: курикулярні стратегії для XXI століття» зазначають, що «інтернаціоналізація академічних програм на всіх освітніх рівнях дає можливість вивчення міжнародних відносин та наповнення всього змісту освіти матеріалами, що представляють міжнародні перспективи» [361, 8–12].

Інтернаціоналізація змісту академічних програм здійснюється за такими напрямками: курикулярна підтримка, введення програм міжнародного змісту, мультилінгвізм.

Суть курикулярної підтримки полягає в наповненні базових дисциплін (математика, економіка, історія, література, культура, охорона здоров'я тощо) міжнародним змістом. Прикладом курикулярної підтримки інтернаціоналізації змісту освіти через введення академічних програм з міжнародним змістом є програми Атлантичного університету Флориди [231], австралійського університету Макквая (Macquaire) у Сіднеї [288], американського державного університету Орегон [312], університетів Канади, які входять до складу міжнародних консорціумів CUSAC (Brock University, University of Ottawa, Carleton University, Queen's University, Trent University, University of Guelph) та Universitas 21 (University of British Columbia, McGill University) та ін. [208; 368]. Інтернаціоналізовані академічні програми зарубіжних університетів представлено у табл. «Міжнародні навчальні програми зарубіжних університетів» (див. Додаток Д). Найбільш поширеними міжнародними навчальними програми є глобальний менеджмент різного спрямування, компаративна література, іноземні мови, глобальне здоров'я, міжнародні науки, міжнародний бізнес, мультикультурна освіта, двомовна освіта, міжнародні стосунки, міжнародна комунікація, міжнародне екологічне право,

міжнародна безпека, кваліфікована програма вивчення англійської мови, програми з англійської мови для викладачів та ін.

Англійська мова є латиною XXI-го століття, це мова майже всіх міжнародних наукових журналів, сайтів у мережі Інтернету, це засіб викладання в багатьох найвизначніших академічних системах, зокрема в США, Великобританії, Австралії, Канади, Нової Зеландії. Вона домінує серед наукових сфер. Використання англійської є ключовим засобом розповсюдження знань по всьому світу, для міжнародного узгодження ступенів та програм і для викладання навіть у тих країнах, де англійська не є державною мовою. Багато країн усе більше пропонують власні навчальні програми англійською мовою з метою приваблення іноземних студентів, які не бажають вчити місцеву мову та мріють про міжнародну перспективу працевлаштування. Англійська мова є мовою міжнародного спілкування [161].

Аналіз результатів досліджень міжнародної асоціації університетів дозволив виявити найбільш розповсюджені інтернаціоналізовані предметні галузі в межах міжнародних академічних університетських програм. Серед них є бізнес-адміністрування; соціальні науки; медичні науки; гуманітарні науки; природничі науки; технічні науки; інформаційні технології.

За матеріалами таблиці 1.3 стає зрозумілим, що першу трійку в рейтингу популярності інтернаціоналізованих предметних галузей міжнародних програм за регіонами займають бізнес-адміністрування, соціальні, медичні та гуманітарні науки (див. табл. 1.3).

Отже, інтернаціоналізація академічних програм є процесом їх розвитку чи зміни, орієнтованим на інтеграцію міжнародного виміру в зміст навчальних курсів.

Інтернаціоналізований зміст вищої освіти, представлений в навчальних програмах, конкретизується в підручниках. Матеріали підручників є основою формування наукового світогляду, полікультурної компетентності, загальнолюдської моралі, гармонійного розвитку

особистості. Інтернаціоналізація змісту освіти відображається також і в навчальних посібниках, матеріали яких значно розширюють пізнавальні можливості студентів завдяки наявним у них докладнішим додатковим відомостям. Над проблемою вдосконалення підручників у відповідності до суспільно-педагогічних умов та інтернаціоналізаційних реалій активно працюють викладачі університетів.

Таблиця 1.3

Рейтингові позиції міжнародних навчальних програм [253]

Регіон	Інтернаціоналізовані програми
Африка	1. Бізнес-адміністрування 2. Соціальні науки 3. Медичні науки
Азія	1. Соціальні науки 2. Бізнес-адміністрування 3. Гуманітарні науки
Європа	1. Технічні та соціальні науки 2. Гуманітарні та природничі науки 3. Бізнес-адміністрування
Південна Америка	1. Бізнес-адміністрування 2. Соціальні науки 3. Технічні науки
Північна Америка	1. Бізнес-адміністрування 2. Природничі науки 3. Медичні науки
Середній Схід	1. Медичні науки 2. Технічні науки 3. Гуманітарні та природничі науки

У більшості розвинених країн відповідальність за відповідність навчальної літератури навчальним програмам покладено на університети, в

решти – на Міністерства та департаменти освіти. У Німеччині, наприклад, сертифікацію навчальної літератури здійснює Міністерство освіти і культури. У Швеції, Данії, Швейцарії експертиза підручників відсутня. У Норвегії, Фінляндії, США, Японії така експертиза має місце й розглядається як засіб дотримання якісних параметрів навчальної літератури. У Франції офіційної процедури сертифікації навчальної літератури не існує, але фактично вона здійснюється у процесі регулярних перевірок підручників на предмет їх відповідності навчальній програмі. У Канаді відповідальність за відповідність навчальної літератури навчальним програмам покладено на університети. Рішення про вибір підручника приймає викладач [35].

У межах міжнародного університетського співробітництва відбувається становлення програмного підходу інтернаціоналізації змісту вищої освіти. Основними засобами реалізації інтернаціоналізації змісту вищої освіти в рамках підходу є міжнародні освітні програми. До таких програм належать франчайзингові угоди, програми-близнюки, офшорні програми, програми злиття чи об'єднання. Дистанційна освіта є також засобом інтернаціоналізації змісту вищої освіти, оскільки студенти здобувають знання, навчаючись за планами іноземних вищих навчальних закладів [144].

Франчайзинг є угодою про введення узгоджених освітніх програм. За угодою франшизи закордонний заклад (франчайзер) надає місцевому закладу (франчайзу) ліцензію або дозвіл на використання власних освітніх інституційних ступеневих програм за певних умов і видачу дипломів на взаємовигідних й узгоджених умовах. У багатьох випадках франшизи забезпечують лише першу частину освітньої програми, яка може бути визнана як частина кредитів для отримання кваліфікації у франчайзера. Проблема полягає в тому, що інституції, які отримують франшизу, часто не є офіційно акредитованими системою вищої освіти у приймаючій країні, навіть якщо освітні програми є визнаними [107; 161; 179].

Концепція програм-близнюків або спарених програм передбачає залучення освітньої ступеневої програми обома сторонами й передбачає спільне навчання. В обох ВНЗ студенти чітко дотримуються єдиного навчального плану, використовують однакові матеріали, вивчають одні й ті ж курси, навчаються за однаковими підручниками і складають однакові іспити, при цьому викладають їм зазвичай місцеві педагоги, яких відбирає інституція-провайдер, використовуючи при цьому єдині критерії найму. Австралійський королівський інститут технологій у Мельбурні реалізує такі програми в Сінгапурі, Малайзії, Гонконзі, Філіппінах. Канадські університети (University of Ottawa, Carleton University), що входять до складу консорціуму університетів співдружності, реалізують такі програми у Європі, Австралії, Південній Африці [161; 179; 208].

Офшорні програми являють собою угоди про введення узгоджених освітніх програм або заснування закладу (філії). Ці програми подібні до програм-близнюків. Офшорні інституції – це автономні вищі навчальні заклади, які за організацією навчального процесу та змістом освіти належать до освітньої системи однієї країни, але засновуються на території іншої. Офшорні програми зазвичай охоплюють частину навчання в рідній країні і частину в країні-постачальниці. Хоча в деяких випадках освіта може повністю набуватися за кордоном. Фінансова сторона в таких угодах взаємно вигідна. Такі програми привабливі для студентів у своїй країні, оскільки вони здобувають дипломи іноземної інституції без повної сплати, встановленої в іноземній країні. При цьому студенти заощаджують значні кошти, пов'язані з витратами на поїздки (обробку імміграційних документів, авіапереліт, плату за житло і т. ін.). Дипломи, отримані на базі використання офшорних програм, більше цінуються, ніж ті, що здобуті на базі дистанційного навчання, оскільки студентів сприймають як таких, які відчували освітній процес, близький до стаціонарного університетського навчання. Прикладами офшорних програм є програми австралійських університетів, які мають зв'язки з навчальними закладами і приватними

компаніями Малайзії, південної Африки, В'єтнаму, де пропонують такі програми. Американські університети – Бостон (Boston University) і Віденер (Widener University), канадські університети Брок (Brock University), Квінз (Queen's University) також пропонують офшорні програми. Австралійський королівський інститут технологій у Мельбурні постачає офшорні програми за допомогою закладу-партнера Сінгапурського інституту менеджменту (Singapore Institute of Management). Найбільшим провайдером офшорних програм є університет XXI століття (Universitas 21) – світова мережа з 16 дослідницьких університетів. До цього консорціуму входять відомі університети Мельбурна, Нового Південного Уельсу, Квінсленда (Австралія), Бірмінгема, Единбурга, Глазго, Ноттінгема (Британія), Фрайбурга (Німеччина), Британської Колумбії та МкГілл (Канада), Гонконгу та Фудана (Китай), Окленда (Нова Зеландія), Вірджинії (США), Національний університет Сінгапуру, університет Ланд (Швеція) [107; 161; 179; 189; 390]. Отже, офшорні програми набувають світового визнання. Все більше університетів різних країн, зокрема й Канади, залучаються до таких форм інтернаціоналізації вищої освіти. Основною метою таких програм є популяризація вітчизняної освіти за кордоном.

На відміну від програм-близнюків, співпрацюючи в межах програм злиття, заклади не розробляють спільних програм. Студенти навчаються за програмами місцевого закладу. Однак усі заліки та іспити, отримані в місцевому університеті, повністю визнаються іноземним інститутом-провайдером. Це визнання сприяє зарахуванню студентів до програм іноземного інституту-провайдера. Студенти можуть навчатися в місцевому ВНЗ на одному етапі навчання, отримуючи оцінки, які визнаються освітнім закладом іншої країни, щоб потім продовжити навчання за кордоном на наступному етапі. Такі програми привабливі через те, що студенти можуть здобути іноземні дипломи за один або два роки навчання за кордоном. Витрати при участі у програмах-артикуляціях, ймовірно, нижчі, ніж при участі у програмах-близнюках, оскільки місцевий тариф плати за навчання

використовується протягом перших років навчання. Проте програми-артикуляції можуть мати ефект скорочення кількості основних місцевих програм інституції. Домашня інституція використовується переважно для забезпечення базового компонента освіти. Студенти, які можуть дозволити собі навчатися рік чи два в іноземному університеті, ймовірніше за все не залишаться у місцевому закладі. Тому програми-артикуляції здебільшого знаходять поширення в університетах, які не мають наміру підсилювати і розширювати основні освітні курси та випускні програми. У цьому випадку місцеві інституції можуть скористатися можливістю збільшити реєстр пропозицій загальної освіти. В той же час іноземна інституція-провайдер може сконцентрувати власні ресурси на більш спеціалізованих чи основних пропозиціях і набрати більшу кількість студентів. Прикладом такого визнання є система подвійного диплома серед європейських вищих навчальних закладів, які пропонують бакалаврські програми з міжнародного бізнесу і ділового адміністрування. Ця система базується на двосторонніх університетських угодах про співпрацю. Наприклад, ВНЗ Франції, Німеччини, Нідерландів, Великобританії, Іспанії погодилися видавати свої дипломи студентам, які отримували освіту в партнерському університеті протягом року. В результаті студенти можуть отримати диплом закладу-партнера [179]. Канадські університети видають такі дипломи в межах співробітництва з Європейським Союзом [157], консорціуму університетів співдружності [208], консорціуму «Університет 21» [368].

Слід зазначити, що в сучасних зарубіжних компаративно-педагогічних дослідженнях приділяється увага проблемі взаємозалежності інтернаціоналізації навчальних планів та розвитку міжнародної компетентності викладачів (компетентнісний підхід інтернаціоналізації змісту вищої освіти) (Дж. Беннет (J. Bennett) та М. Беннет [178], М. Ван дер Венде [386], Л. Коллінс [207], Б. Ліск [281; 282], Х. Новотни [306], Т. Одгерс [308], Х. Тікенс [230]).

У 2004 році Дж. Беннет та М. Беннет дали визначення полікультурної компетентності, яке інтегрується поєднанням міжнародного і домашнього. У трактуванні поняття вчені охоплюють перспективу полікультурних стосунків і визначають полікультурну компетентність, характеризуючи склад розуму й умінь. Склад розуму стосується дій у культурному контексті, що зазвичай охоплює свідомі знання власної культури (культурний самоаналіз), певні системи поглядів на створення культурних контрастів, зокрема, комунікаційні стилі, культурні цінності та чітке усвідомлення того, як треба використовувати культурні узагальнення без стереотипів. Полікультурний склад умінь охоплює здатність аналізувати взаємодію, прогнозувати непорозуміння й адаптивну поведінку [178].

На відповідальності професорсько-викладацького складу в інтернаціоналізації змісту вищої освіти наголошують Б. Ліск [282], Х. Новотний [306], Х. Тікенс та М. Ван дер Венде [230]. У своїй праці «Навчання в інтернаціональній аудиторії: портрет ідеального викладача і його вплив на кадрову політику» Х. Тікенс та М. Ван дер Венде зауважують, що розвиток компетентності професорсько-викладацького складу кожного ВНЗ та його бажання працювати в інтернаціональному середовищі мають стати провідною стратегією інтернаціоналізації змісту освіти в сучасному університеті [230]. Такого ж погляду дотримується Дж. Местенхаузер [298]. Насамперед він наполягає на необхідності інтернаціоналізації професійної педагогічної підготовки.

Діяльність викладачів відображають цінності культури, в якій вони знаходяться. У 2003 році Х. Тікенс зазначила, що «освітня система країни – це вираження національного культурного кодексу і, не дивлячись на те, що навчання є універсальним за природою, воно схильне бути дуже національним за характерними особливостями» [359, 113–114]. Вона передбачила помилкове припущення, яке часто роблять викладачі, що їхній підхід до викладання представляє стандарт усієї вищої освіти. Дослідниця визначила сім характеристик ідеального викладача в інтернаціональну еру,

які охоплюють питання, пов'язані з викладанням нерідною мовою, знання іноземних освітніх систем і міжнародного ринку праці, ряд компетентностей, пов'язаних з культурою викладання, дисциплінарну компетентність, особистісні якості.

На думку М. Оттена, інтернаціоналізація змісту та викладання потребують від викладачів здатності відображати «приховані культурні зразки очевидної дидактичної взаємодії» з метою «відбору змісту і матеріалу дисципліни, оформлення аудиторій і викладацького матеріалу, спілкування зі студентами й ролі викладачів» [315, 20]. Важлива роль в інтернаціоналізації змісту вищої освіти належить особистій відповідальності викладачів за зміст і міжнародне спрямування навчальних планів (М. Пейдж та Х. Тікенс) [317; 359].

Викладачі створюють курикулярний зміст і викладають курси, а тому їх розвиток є основним у досягненні успішної інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах і розробці нових підходів до викладання. Все більше вищих навчальних інституцій вкладають кошти в підвищення кваліфікації викладачів, їх роботу та дослідження за кордоном. Деякі університети розробляють семінари та курси з метою підвищення кваліфікації викладачів щодо розробки інтернаціоналізованих навчальних планів та курсів для міжнародних студентів. Так, в Оксфордському центрі навчального розвитку пропонують курс розвитку викладачів, який має академічну практику он-лайн, розробку он-лайн курсів, інтернаціоналізацію навчального плану, викладання інтернаціональним студентам тощо [316]. У Канаді подібні програми розвитку викладачів пропонують університети Томпсон Ріверс, Вікторія, Альберта та ін. [360; 372; 379].

Необхідність професійної мобільності викладачів є однією з основних умов ефективності розвитку інтернаціоналізації змісту вищої освіти й формування міжнародної компетентності викладачів. Забезпечення професійної мобільності є одним із пріоритетних напрямів удосконалення фахівця-громадянина світу. Як стверджує Л. Пуховська [104], в Європі

грунтовну теоретичну розробку принципу мобільності педагогів в умовах формування єдиного освітнього простору здійснив французький учений-компаративіст Ф. Ваніскотт, який обґрунтував концепцію мобільності вчителя-європейця. Її вихідним положенням є ідеал майбутнього європейського суспільства, що гарантує свободу та природну мобільність кожної людини в межах відкритої інтеграції. Ключова постать у будівництві такого суспільства – відкритий світу фахівець, який поважає культури різних народів, спрямований на діалог з іншими культурами, мобільний у своєму розвитку та праці. На думку вченого, професійну мобільність можна трактувати як одну з найсуттєвіших професійних рис сучасного викладача.

Як бачимо, в межах компетентнісного підходу інтернаціоналізації змісту вищої освіти здійснюється формування й розвиток полікультурної компетентності викладачів. Вони використовують міжнародний досвід і знання студентів для розробки інтернаціоналізованих навчальних планів. Іноземних студентів розглядають як помічників викладачів у збагаченні змісту освіти міжнародним виміром.

Вважаємо, що культурне різноманіття студентства є цінним джерелом інтернаціоналізації навчальних планів. Залучення студентів є ключовою стратегією внутрішньої інтернаціоналізації освіти й ключовим підходом (мотиваційний) в інтернаціоналізації змісту [280; 336; 343; 387].

Використання досвіду міжнародних студентів як засобу забезпечення інтернаціональної грамотності та вплив культурної різноманітності студентства на здобуття міжнародного досвіду систематизовано у працях М. Боерінгера [181], Б. Вехтера [389], Дж. Грейсона [238], Л. Кайберга [265], Б. Ліск [280], Б. Нільсона [304], М. Оттена [315], Р. Рабі [336], Х. Тікенса [359], Д. Шурмана [345] та ін. Зокрема, вплив культурної різноманітності студентства на здобуття міжнародного досвіду констатують у своїх працях М. Оттен [315], Б. Нільсон [304], Х. Тікенс [359], Б. Вехтер [389], Б. Ліск [280] та ін.

Американський дослідник Д. Шурман зазначає, що студентів з міжнародним досвідом можна використовувати як цінне джерело в організації аудиторних дискусій у якості запрошених лекторів (доповідачів) з міжнародних або культурних тем [345]. М. Боерінгер наголошує на позитивному ефекті такої практики. На його думку, напівструктуровані інтерв'ю з іноземними студентами допомагають їм поглянути на власну культуру очима інших. Таке експериментальне навчання має довготривалий ефект [181].

Зазначимо, що мотиваційний підхід залишається малодосліджуваним аспектом сучасної зарубіжної теорії інтернаціоналізації змісту освіти.

Моніторинговий підхід передбачає забезпечення якості інтернаціоналізованої вищої освіти і є процесом формування міжнародних стандартів і оціночного порівняння навчальних планів, академічної успішності з позиції їх відповідності критеріям ефективності інтернаціоналізації. В межах моніторингового підходу здійснюється спостереження за результатами трансформації змісту вищої освіти та відбувається формування критеріїв ефективності досліджуваного процесу. Відповідальними за цей процес є суб'єкти наднаціонального рівня (міжнародна служба оцінки дипломів (International Credential Assessment Service) [254], Організація міжнародної освіти (World Education Services) [395], Міжнародна асоціація оцінки освітніх досягнень (IEA) [251], Міжнародна мережа агенцій гарантії якості вищої освіти (INQAAHE) [259], Рада з акредитації вищої освіти (CHEA) [203] та ін.). Основне призначення цих організацій полягає у здійсненні порівняльних досліджень, що спрямовані на формування освітньої політики та підвищення якості навчання, забезпеченні якості програм вищої освіти, систематизації і розповсюдженні інформації щодо теорії та практики оцінки, акредитації та сертифікації університетських програм, що пропонуються за межами рідної країни [181; 203; 249; 259; 273].

Зазначені організації та мережі відповідають за гарантію якості інтернаціоналізованих академічних програм вищої освіти, забезпечують гарантію якості на міжнародному рівні, контролюють відповідність стандартів і критеріїв оцінки вищої освіти міжнародним вимогам. Оцінюючи ефективність інтернаціоналізації вищої освіти, акредитаційні агентства звертають все більше уваги на кінцеві результати діяльності університетів (напрацьований фактичний матеріал навчання, місце і вид роботи при працевлаштуванні випускників, репутація та застосування викладацьких досліджень). Зазначимо, що на даний момент не існує чітко встановлених міжнародних стандартів та критеріїв ефективності інтернаціоналізації змісту вищої освіти. Такі стандарти та критерії знаходяться в стадії формування. Наприклад, голландські науковці (А. Аерден), М. Фредерікс та Е. ван ден Хойфел [307]) запропонували взяти за основу оцінювання ефективності інтернаціоналізації змісту вищої освіти відповідність обраних об'єктів характерним ознакам інтернаціоналізації вищої освіти.

Насамперед основними об'єктами визнано інституційну програму інтернаціоналізації освіти; навчальні плани і програми; компетентність викладачів; методичне забезпечення інтернаціоналізації освіти; академічну мобільність; результати інтернаціоналізаційної діяльності закладу. На основі аналізу робіт зарубіжних дослідників нами складено таблицю оцінювання ефективності інтернаціоналізації змісту вищої освіти (див. табл. 1.4).

Зазначимо, що Дж. Гудзік і М. Штоль рекомендують враховувати в оцінці ефективності інтернаціоналізації змісту використані університетами ресурси (фінансові, людські, стратегічні) [247].

Відзначимо, що оцінка ефективності інтернаціоналізації змісту вищої освіти передбачає використання початкових, проміжних, кінцевих індикаторів основних університетських функцій (див. Додаток Е).

Оцінювання ефективності інтернаціоналізації змісту вищої освіти

Об'єкти оцінювання	Ознаки ефективності
Інституційні програми інтернаціоналізації змісту освіти	Наявність програми інтернаціоналізації змісту освіти; узгодженість програми з діями викладачів і персоналу закладу; конкретизація завдань інтернаціоналізації, відповідність цілей і завдань прогнозованим результатам
Навчальні плани і програми	Відповідність модернізації планів і програм інституційній стратегії інтернаціоналізації змісту освіти
Компетентність викладачів	Мовні навички, міжнародний досвід, інтеркультурність
Методичне забезпечення	Консультації, засоби масової інформації, бібліотека, внутрішні ресурси навчального закладу
Академічна мобільність	Результати участі у програмах професорсько-викладацького обміну, мобільності викладачів; у програмах студентської академічної мобільності
Результати інтернаціоналізованого змісту освіти	Зміст інтернаціоналізованих навчальних планів і програм; міжнародна компетентність студентів і викладачів; характер працевлаштування випускників; репутація навчального закладу на національному та міжнародному ринку освітніх послуг

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [247; 307].

Як показано в Додатку Е, початковими індикаторами навчання за інтернаціоналізованим змістом є кількість і різноманітність програм навчання за кордоном, межі курикулуму, який охоплює глобальний,

компаративний чи інтернаціональний зміст, інституційна фінансова підтримка таких інтернаціоналізованих курсів, кількість викладачів з відповідним досвідом. До проміжних індикаторів належать кількість студентів, які навчаються за кордоном, залучення до інтернаціоналізованих курсів, курикулярна інтеграція інтернаціонального змісту, кількість викладачів, які працюють за інтернаціоналізованим змістом. Кінцеві індикатори мають демонструвати вплив на студентське навчання, здобуття знань, ставлення, переконання, вміння, кар'єру тощо. Такий підхід забезпечує цілісне кількісне та якісне представлення оцінювання ефективності ІЗВО.

На основі здійсненого аналізу встановлено, що реалізація завдань інтернаціоналізації змісту вищої освіти відбувається відповідно до академічного, програмного, компетентнісного, мотиваційного та моніторингового підходів, які зумовлюють неперервне оновлення навчальних планів і програм (академічний підхід), використання міжнародного досвіду викладачів та їх полікультурної компетентності у процесі надання курикулуму міжнародного виміру (компетентнісний підхід), залучення студентів до інтернаціоналізації змісту освіти (мотиваційний підхід), запровадження інноваційних підходів до оцінювання й моніторингу результатів інтернаціоналізації змісту освіти (моніторинговий підхід).

Доведено, що розвиток процесу інтернаціоналізації вищої освіти зумовлений широкою сукупністю об'єктивних чинників розвитку сучасної цивілізації, передусім розвитком економіки знань, глобалізаційними перетвореннями, розвитком полікультурного суспільства, масовізацією вищої освіти й інтенсивним розвитком міжнародного освітнього простору.

Висновки до розділу I

Виявлено стан розроблення проблеми дослідження та схарактеризовано його поняттєво-термінологічний апарат. У межах

визначення тенденцій модернізації теоретичних засад інтернаціоналізації вищої освіти встановлено етапи розвитку досліджуваного явища в умовах глобалізації та визначено основні теоретичні підходи до інтернаціоналізації змісту вищої освіти в Канаді.

Порівняльно-зіставний аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників дав змогу схарактеризувати поняттєво-термінологічний апарат дослідження і засвідчив, що інтегральною сутнісною характеристикою феномену інтернаціоналізації освіти є міжнародний вимір організаційної, процесуальної, змістової складової сучасної вищої освіти.

Систематизовано актуальні чинники інтернаціоналізації вищої освіти: економічні, політичні, культурні, академічні. З'ясовано основні аспекти розгляду інтернаціоналізації вищої освіти в сучасній теорії вищої освіти (групи, що задіяні у процесі; цілі та структура процесу; рівні розвитку процесу; ключові навчальні дисципліни, що є об'єктом інтернаціоналізації вищої освіти; залежність процесу ІВО від змін у міжнародних відносинах; зумовленість ІВО соціальними освітніми реформами; інтернаціоналізація оцінки якості знань; залежність ІВО від розвитку інформаційних технологій).

У ході хронологічного аналізу сучасних стратегій інтернаціоналізації вищої освіти (міжнародні, національні та інституційні) встановлено етапи розвитку інтернаціоналізації вищої освіти в умовах глобалізації: 1) початковий (кінець 80-х рр. – середина 90-х рр. ХХ ст.) – формування міжнародних, міжурядових і національних програм інтернаціоналізації вищої освіти, офіційне визнання її пріоритетним напрямом розвитку вищої освіти; 2) структурно-організаційний (середина 90-х рр. ХХ ст. – початок 2000 р.) – надання міжнародного виміру всім аспектам діяльності закладів вищої освіти, розроблення внутрішніх стратегій інтернаціоналізації діяльності університету; 3) упроваджувальний (2000 – 2010 рр.) – формування комплексних інституційних програм інтернаціоналізації вищої

освіти, в межах яких виокремлюються курикулярні стратегії та відбувається їх реалізація.

Визначено, що теоретичними засадами інтернаціоналізації змісту вищої освіти виступають вітчизняні і зарубіжні концепції: комплексної побудови змісту освіти; змісту освіти як педагогічно адаптованої основи наук; змісту освіти як сукупності систематизованих знань, умінь і навичок; змісту освіти як аналога відображення соціального досвіду людства; змісту освіти як змісту і результату процесу прогресивних змін якостей особистості; особистісно орієнтованого змісту освіти; змісту освіти як освітнього середовища; компетентнісної теорії змісту освіти; дидактичного матеріалізму, дидактичного формалізму, дидактичного прагматизму, структуралізму, функціонального матеріалізму; парадигмальної освіти, категоріальної освіти; операціональної структуризації; положення теорії курикулуму. Доведено, що модернізація змісту зарубіжної вищої освіти в умовах інтернаціоналізації базується на сучасній теорії курикулуму. Уточнено основні типи курикулуму (колекційний, інтегрований (Б. Бернстайн); змісто-базований, цілебазований, процесо-базований (В. Келлі, А. Росс, М. Сміт), курикулум на базі стандартів, курикулум на базі змісту, курикулум на базі досвіду, курикулум як рамкова структура, курикулум на базі результатів (П. Сальберг); його рівні (планований, упроваджувальний, досягнутий (К. К. МакНайт), ідеальний, офіційний, сприйнятий, у форматі індивідуального навчального досвіду (Д. Гудленд)). Обґрунтовано роль «прихованого» і «цілісного» курикулуму у модернізаційних перетвореннях освіти. Визначено структурні компоненти інтернаціоналізованого курикулуму: академічні знання; досвід, здобутий у процесі навчання, досвід, здобутий через «приховані знання», що транслуються викладачами й іншими суб'єктами освітнього процесу свідомо і несвідомо і які збагачені міжнародним виміром.

З'ясовано, що інтернаціоналізація змісту вищої освіти є пріоритетним напрямом інтернаціоналізації вищої освіти і процесом надання

міжнародного виміру навчальним планам і програмам, результатом чого стає формування полікультурної компетентності всіх суб'єктів освітньої діяльності ВНЗ, що дозволяє їм успішно функціонувати у політичному, правовому, економічному, науковому та культурному просторі глобалізованого суспільства.

Встановлено, що реалізація завдань інтернаціоналізації змісту вищої освіти відбувається відповідно до академічного, програмного, компетентнісного, мотиваційного та моніторингового підходів, які зумовлюють неперервне оновлення навчальних планів і програм (академічний підхід), використання міжнародного досвіду викладачів та їх полікультурної компетентності у процесі надання курикулуму міжнародного виміру (компетентнісний підхід), залучення студентів до інтернаціоналізації змісту освіти (мотиваційний підхід), запровадження інноваційних підходів до оцінювання і моніторингу результатів інтернаціоналізації змісту освіти (моніторинговий підхід).

Таким чином, доведено, що розвиток процесу інтернаціоналізації вищої освіти зумовлено широкою сукупністю об'єктивних чинників розвитку сучасної цивілізації, передусім розвитком економіки знань, глобалізаційними перетвореннями, розвитком полікультурного суспільства, масовізацією вищої освіти й інтенсивним розвитком міжнародного освітнього простору.

Зміст розділу висвітлено в публікаціях автора [137; 138; 140; 141; 142; 144; 149].

РОЗДІЛ 2

ТЕНДЕНЦІЇ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ВИЩОЇ ОСВІТИ КАНАДИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Нормативно-правові, організаційні, процесуальні засади інтернаціоналізації змісту вищої освіти є базовими положеннями, які характеризують певний напрям інтернаціоналізаційних змін і в сукупності забезпечують результативність досліджуваного процесу.

2.1. Етапи розвитку національної політики інтернаціоналізації змісту вищої освіти Канади

Нормативно-правові засади інтернаціоналізації змісту освіти врегульовуються законодавчими актами й урядовими програмами, що визначають національну політику ІЗВО, яку розуміємо як систему нормативно-регулюючих актів, спрямованих на реалізацію завдань інтернаціоналізації освіти.

Механізмами нормативно-правового врегулювання визнано чинники, що зумовлюють необхідність формування національної освітньої політики; суб'єкти, відповідальні за її розроблення та впровадження; програмні документи (стратегії).

Активізація інтернаціоналізації вищої освіти в країні та висока результативність цього процесу пояснюють посилення наукового інтересу до проблеми нормативного врегулювання інтернаціоналізації змісту канадської вищої освіти. Слід згадати праці М. Ван дер Венде [386], П. Джонстона [264], Ш. Ембелтон [225], Ш. Кіанру [324], М. Леннона [285], Дж. Маннінга [291], Дж. Найт [272; 277], Б. Нільсона [304], Й. Планте [318], Ф. Стінкемпа [351], А. Френсіс [233], К. Хітер [245], аналіз яких дозволяє

осмислити специфіку національної політики в досліджуваній сфері, окреслити її пріоритетні напрями.

Зазначимо, що розвиток міжнародної освіти в країні зумовлюють політичні, економічні, академічні та соціокультурні чинники. Політичні чинники є прерогативою інтернаціоналізаційних стратегій національного уряду, вони стосуються внутрішньої й зовнішньої узгодженості політики країни щодо національної безпеки, посилення конкурентоздатності країни, сприяння миру та взаєморозумінню між народами. Економічні чинники зумовлюють необхідність використання вищої освіти як допоміжного засобу збереження конкурентоздатності країни на міжнародній арені; академічні чинники – це відповідність національної освіти міжнародним стандартам якості, формування її засобами покоління, здатного до існування в умовах полікультурного суспільства; соціокультурні чинники – це необхідність збереження та просування національної культури Канади. За характером впливу чинники інтернаціоналізації вищої освіти Канади можна розділити на міжнародні, національні, інституційні (див. табл. 2.1).

Формування національної політики інтернаціоналізації вищої освіти Канади відбувається згідно з політичним, маркетинговим, програмним підходами. Активну участь у визначенні національних освітніх пріоритетів беруть федеральний та провінційні уряди, урядові підрозділи, Рада міністрів освіти Канади (Council of Ministers of education of Canada, СМЕС), неурядові громадські організації. Найбільш потужними з неурядових організацій є Асоціація університетів і коледжів Канади (AUCC), Канадське бюро міжнародної освіти (СВІЕ), Канадське агентство міжнародного розвитку (СІДА), Мережа центрів канадської освіти (СЕСН), Федеральний відділ міжнародних справ і міжнародної торгівлі (Foreign Affairs and International Trade Canada), Департамент людських ресурсів та соціального розвитку Канади (Human Resources and Social Development Canada).

Діяльність Ради міністрів освіти Канади спрямована на координацію зусиль у досягненні загальнонаціональних цілей розвитку вищої освіти.

Провідною метою цього міжурядового органу є формування національної стратегії розвитку освіти, представлення інтересів провінцій у міжнародних організаціях [211].

Таблиця 2.1

Чинники інтернаціоналізації ВО за характером впливу

Чинники ІВО	Характеристика
Наднаціональні (міжнародні)	Розвиток інформаційного глобального суспільства, прискорення наукового й технологічного прогресу, інтернаціоналізація глобальної економіки, збереження культурної різноманітності
Національні	Забезпечення високої якості освіти, сприяння національному добробуту та безпеці, збереження національної культури; розвиток міжнародної співпраці
Інституційні	Міжнародне педагогічне співробітництво, академічні здобутки, набуття інтеркультурного досвіду викладачами та студентами, розроблення спільних проектів і програм, отримання прибутку, міжнародне визнання

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [238; 273; 275; 397].

Асоціація університетів і коледжів Канади здійснює видання інформаційних матеріалів з питань інтернаціоналізації в канадських університетах, адмініструє більше 150 стипендіальних і дослідницьких програм, національних і зарубіжних агентств і приватних компаній, реалізує міжнародні освітні проекти [166].

Позиціонування Канади на міжнародній арені як провайдера освітніх послуг світового класу покладено на Мережу освітніх центрів Канади (SECN), яка забезпечує підтримку освітніх закладів Канади через

закордонні офіси, проводить щорічні міжнародні конференції, ярмарки зарубіжної освіти, представляє міжнародні культурні та мовні програми [196].

Проблемами і перспективами розвитку міжнародної освіти опікується Канадське бюро міжнародної освіти (СВІЕ). Організація проводить тренінгові, стипендіальні програми, організовує курси підвищення кваліфікації викладачів, співпрацює з освітніми установами, громадськими й урядовими організаціями Африки, Азії, Латинської Америки, країн СНД, Центральної і Східної Європи [201].

Аналіз нормативно-правові бази Канади, наукових розвідок канадських учених, діяльності національних громадських організацій з питань інтернаціоналізації освіти дозволив встановити етапи розвитку інтернаціоналізації вищої освіти в університетах Канади (див. табл. 2.2).

Установчий етап (1995-2000 рр.) характеризується визнанням інтернаціоналізації пріоритетним завданням національної освітньої політики країни, що було підтверджено в ході оприлюднення урядом зовнішньої політики Канади (1995) [193], і задекларованою у «Положенні про міжнародну політику Канади» й «Угодою між Європейською спільнотою і Канадою», які врегульовують програму співробітництва в галузі вищої освіти (1995) [156]. Пріоритетність інтернаціоналізаційних перетворень системи вищої освіти затверджено законом «Про вищу освіту» (2000) [322].

Стратегічний етап (2001-2008 рр.) було започатковано Звітом Ради міністрів освіти Канади (Council of Ministers of Education, Canada (2001) про курикулярні реформи в провінціях і територіях на 46 сесії Міжнародної освітньої конференції в Женеві «Зміст і стратегії навчання для суспільного життя у XXI ст.» («Learning content and strategies for living together in the 21st century») [212]. Протягом цього етапу відбулося розроблення федеральної програми інтернаціоналізації освіти, затвердженої «Положенням про міжнародну політику Канади» (2005) [194] та «Положенням про канадські університети та Болонський процес» (2008) [173].

Етапи розвитку федеральної політики ІВО Канади

Хронологічні межі	Етап	Напрями національної політики
1995-2000 рр.	Установчий	Визнання інтернаціоналізації вищої освіти пріоритетним напрямом національної освітньої політики
2001-2008 рр.	Стратегічний	Формування федеральної програми інтернаціоналізації освіти, поширення процесів інтернаціоналізації вищої освіти на всі канадські провінції, активізація участі урядів провінцій у формуванні регіональних програм інтернаціоналізації освіти
2008-2011 рр.	Комплексний	Активізація інтернаціоналізації вищої освіти на всіх рівнях (національному, провінційному, інституційному), впровадження міжнародного виміру в усі напрями діяльності університетів

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [156; 172; 193; 194; 210; 221;324].

Визначальною характеристикою етапу є значне розширення територіальних меж досліджуваного процесу, активізація участі урядів провінцій у формуванні регіональних програм інтернаціоналізації («Програма розвитку вищої освіти Онтаріо» (2005) [312]. Декларація Вищої Ради освіти Квебеку «Інтернаціоналізація: Підтримка динамізму університетів Квебеку» (2005) (Internationalization: Supporting the dynamism of Quebec's

universities [257], «Бізнес-план Міністерства вищої освіти провінції Альберта» (2007) [155] та ін.). У програмних документах унормовано основні напрями розвитку вищої освіти в контексті інтернаціоналізації, наголошено на необхідності розвитку системи інституційної підтримки.

Комплексний етап (2008-2011 рр.) відзначається активізацією інтернаціоналізації вищої освіти на всіх рівнях (національному, провінційному, інституційному), впровадженням міжнародного виміру в усі напрями діяльності університетів та вперше запроваджено курикулярні інституційні стратегії ІВО. Протягом етапу було поновлено угоди про співробітництво в галузі вищої освіти з Європейським Союзом до 2011 р.) [158], прийнято положення «Презентація освіти Канади у світі, презентація світу Канаді: Маркетинговий план розвитку міжнародної освіти провінцій і територій» (2011) [209], розроблено «План дій Канадського консорціуму з маркетингу міжнародної освіти» (2011) [154] (Action plan of Canadian Consortium for International Education Marketing), в яких затверджено курс на посилення інтернаціоналізаційних змін в освіті. Урядами більшості провінцій розроблено або поновлено стратегії розвитку інтернаціоналізованої освіти («Стратегія міжнародної освіти провінції Манітоба на 2009-2013 рр.» (2008) [254], «Стратегія міжнародної освіти Британської Колумбії» [188]. Прийняття «Порядку отримання дозволу на працевлаштування для іноземних студентів-випускників навчальних закладів країни» (2008) [205] посилило інтернаціоналізаційні процеси в країні та привабливість канадської вищої освіти на міжнародному ринку освітніх послуг. Протягом етапу розроблено ряд спеціальних програм інтернаціоналізації освіти, наприклад, курикулярні програми академічної мобільності тощо.

Аналіз законодавчих актів федерального уряду в сфері інтернаціоналізації освіти засвідчив, що участь уряду Канади в інтернаціоналізації вищої освіти має рекомендаційно-координаційний характер, безпосереднє регулювання політики інтернаціоналізації

здійснюється урядами провінцій, найактивнішими з яких є уряди провінцій Онтаріо, Британська Колумбія, Манітоба, Альберта. Констатовано, що адміністрування, науковий супровід та фінансування національних програм інтернаціоналізації вищої освіти здійснює низка національних громадських організацій культурно-освітнього спрямування: Мережа освітніх центрів Канади, Канадське агентство міжнародного розвитку, Канадське бюро міжнародної освіти, Асоціація університетів і коледжів Канади та ін.

Національна програма інтернаціоналізації вищої освіти реалізується в межах маркетингового, політичного, програмного підходів. Безпосередні дії суб'єктів інтернаціоналізації в межах маркетингового підходу полягають в інвестуванні освітніх програм і проектів з метою отримання прибутку та посилення позиції країни на світовому ринку освітніх послуг, що в цілому забезпечує її конкурентоспроможність, подальше соціальне й економічне зростання. Наприклад, уряд Онтаріо проводить кампанію міжнародного маркетингу вищої освіти: керівництвом провінції було створено бренд навчання в Онтаріо на сайті, який представляє державні заклади вищої освіти під єдиним банером і подає важливу інформацію для потенційних міжнародних студентів; підтримує заклади на вербувальних ярмарках і міжнародних освітніх конференціях у різних куточках світу [351]. Відзначимо існування тісного зв'язку між маркетинговим і програмним підходами, оскільки більшість освітніх програм і проектів інтернаціоналізації освіти Канади спрямовано на зміцнення економічної прибутковості національної вищої освіти.

Як зазначають фахівці з асоціації університетів і коледжів Канади, федеральний уряд Канади залишається найбільшим зовнішнім інвестором в університетські дослідження та розвиток [169]. Про це свідчить той факт, що більшість інвестицій виплачуються через гранти трьох агентств: Раду з досліджень у сфері природничих наук та інженерії (the Natural Sciences and Engineering Research Council (NSERC)), Раду з досліджень у сфері соціальних та гуманітарних наук (the Social Sciences and Humanities Research

Council (SSHRC)) і Канадські інститути з досліджень у сфері здоров'я (the Canadian Institutes of Health Research (CIHR)). Зокрема федеральні інвестиції зробили Канаду більш конкурентоздатною в залученні наукової еліти інших країн до дослідницької діяльності. Так, у вересні 2008 р. уряд оголосив впровадження двох престижних дослідницьких і стипендіальних програм, а саме: Програму вдосконалення досліджень Канади (the Canada Excellence Research Chairs (CERC) Program) і Стипендіальну програму для випускників канадських університетів (the Vanier Canada Graduate Scholarship Program (Vanier CGS)), що свідчить про прагнення уряду Канади протистояти проблемі витоку умів та спроби підвищити науковий потенціал країни. Програма CERC виділила протягом семи років до \$10 мільйонів на реалізацію дослідницьких програм в канадських університетах. Щороку стипендіальна програма Vanier CGS підтримує 500 канадських і міжнародних докторантів трирічними стипендіями, які складають до \$50000 на рік [169, 5]. Крім того, федеральний уряд щорічно інвестує до \$270 мільйонів на впровадження студентських програм сприяння та підтримки (Post-Secondary Student Support Program (PSSSP)) [320].

Наприклад, у лютому 2007 р. Міністерство освіти Онтаріо з метою допомоги студентам покрити витрати на навчання, створило стипендіальну програму «Стипендіальні можливості міжнародної освіти Онтаріо» (Ontario International Education Opportunity Scholarship program), тобто програму-флагман стратегії інтернаціоналізації. У контексті представленої програми студенти будь-якого державного закладу можуть подавати заявки на стипендії розміром 2,500 доларів, що присуджуються їм з урахуванням фінансових потреб та академічних успіхів. Більше ніж 250 студентів отримали таку стипендію у 2006-07 н. р., 800 осіб – у 2007-08 н. р. Крім того, Міністерство освіти Онтаріо працює над угодами двостороннього обміну. Нині Міністерство фінансує три програми, зокрема «Онтаріо - Роне-Альпе» (Rhône-Alpes), Франція; «Баден-Вюртемберг» (Baden-Württemberg), Німеччина; «Магараштра-Гоа» (Maharashtra-Goa), Індія. Уряд Онтаріо

також співпрацює з федеральним урядом у напрямку надання можливості іноземним студентам покрити витрати за навчання через програму дозволу на роботу поза кампусом («Off-Campus Work Permit program»). Програму було розпочато у квітні 2006 р. Вона легально надає право на роботу іноземним студентам стаціонару до 20 годин на тиждень протягом навчального року й повний робочий день на канікулах [351].

Як показано у Додатку Ж, табл. Ж.1, національні стипендіальні програми Канади сприяють інтернаціоналізаційним процесам в освіті, що свідчить про прагнення країни засобами фінансової підтримки посилити інтелектуальний і науковий потенціал нації.

Варто зазначити, що інтернаціоналізація вищої освіти Канади яскраво представлена також двосторонніми освітніми програмами обміну, програмами міжнародних стипендій, ініціативами навчання канадців за кордоном, міжнародними молодіжними програмами, які підтримує Федеральний відділ міжнародних справ і міжнародної торгівлі (Foreign Affairs and International Trade Canada) [232]; програмами міжнародної академічної мобільності в межах Північної Америки та Європи, які інвестує Департамент людських ресурсів та соціального розвитку Канади (Human Resources and Social Development Canada) [248]; програмами університетського партнерства, міжнародного стажування студентів, що підтримуються Канадським агентством міжнародного розвитку (CIDA) [204].

Специфічною ознакою національної політики інтернаціоналізації вищої освіти Канади є її відповідність ідеї кваліфікованої міграції. Реалізація такої ідеї відбувається в рамках програмного підходу. Так, у межах діяльності Асоціації університетів і коледжів Канади (AUCC) відбувається залучення талановитої молоді та висококваліфікованих спеціалістів до національного простору вищої освіти засобами заохочення та стимулювання через присудження премій за досягнення в галузі інтернаціоналізації вищої освіти; запровадження стипендіальних програм і програм обмінів.

Популяризація національної системи вищої освіти та підвищення її престижності на міжнародній арені здійснюється через видання довідкових й інформаційних матеріалів; проведення міжнародних конференцій і семінарів; створення електронних довідкових ресурсів і баз даних (міжнародні угоди в галузі академічної мобільності). База даних містить інформацію про 1500 міжнародних угод, які охоплюють обмін студентами, аспірантами, науковцями; понад 200 проектів міжнародного розвитку канадських університетів. Більшість проектів розроблені Канадським агентством міжнародного розвитку, Дослідницьким центром міжнародного розвитку і Банком розвитку [166].

Діяльність Бюро міжнародної освіти Канади (СВІЕ) спрямована на надання інформаційних і консультаційних послуг для іноземних студентів; запровадження грантових і стипендіальних програм для студентів і дослідників Канади; популяризацію національної вищої освіти через публікації в журналах «Канадський інтернаціоналіст» (проблеми міжнародної освіти, умови навчання іноземних студентів у Канаді, міжнародні конкурси й обмінні програми для канадських студентів), «Довідник міжнародних діячів освіти» (інформація про умови отримання освіти за кордоном, міжнародне співробітництво в освітній і науковій сферах), «Довідник засобів інформації для професіоналів міжнародної освіти» (новини, матеріали міжнародних конференцій та брифінгів з проблем освіти). Посилення інтелектуального потенціалу країни передбачає стимулювання наукових та інших здобутків суб'єктів інтернаціоналізації через присудження нагород у сфері досягнень у галузі міжнародної освіти (нагороджуються провідні фахівці національного і міжнародного рівня); інтернаціоналізації вищої освіти Канади (нагороджуються лідери інтернаціоналізації канадської й світової освіти); сприяння інтернаціоналізаційним процесам (нагороджуються безпосередні виконавці, які внесли істотний вклад у процес інтернаціоналізації); інтернаціоналізаційним здобуткам студентської молоді (нагороджуються

найбільш активні студенти Канади й інших країн, які зробили значний внесок у процес інтернаціоналізації); сприяння зміцненню позицій Канади на світовому ринку освітніх послуг (іменна премія Люїса Перінбама (Lewis Perinbam)) [201].

Бюро запроваджує грантові програми з інновацій у сфері міжнародної освіти: розвиток активності канадських освітніх установ у галузі інтернаціоналізації; вдосконалення програм і послуг для іноземних студентів у Канаді. СБІЕ, надаючи широку підтримку освітньому сектору засобами здійснення ініціатив на міжнародному рівні, проводить конференції, присвячені останнім досягненням у сфері міжнародної освіти, реалізує інноваційні проекти з таких напрямів, як дослідження в галузі освіти, заснування освітніх установ на базі канадської моделі, забезпечення якості інтернаціоналізованої освіти, розвиток міжнародних студентських обмінів, програми міжнародної освіти, інтернаціоналізовані академічні програми, програми мовного навчання, об'єднані з академічними програмами, навчальні тури. Існує низка послуг, які надаються тільки організаціям-членам Бюро у сфері пропаганди і політичного розвитку; професійних контактів на всіх рівнях освіти в Канаді і за кордоном; грантів (для викладачів і студентів); ексклюзивної інформації щодо електронних мереж; міжнародної студентської реєстрації; проектних робіт для професорсько-викладацького складу; програм професійного вдосконалення; щорічних і регіональних конференцій [201].

Яскравим прикладом реалізації федеральним урядом Канади ідеї кваліфікованої міграції є зміни, внесені урядом Канади до порядку отримання дозволу на працевлаштування для іноземних студентів-випускників ряду вищих навчальних закладів країни (2008), згідно з яким іноземні студенти вперше можуть отримати відкритий дозвіл на працевлаштування без обмежень спеціальності і без вимоги офіційного запрошення роботодавців. Тривалість такого дозволу збільшено до 3 років. Такий підхід оптимізує процеси залучення кваліфікованих спеціалістів і

талановитої молоді з інших країн до виробничої, наукової, освітньої сфери Канади. Популярність такого підходу посилюється можливістю отримання громадянства Канади в межах програми «Клас канадського досвіду» («Canadian Experience Class»). Міграційні зміни не тільки популяризують освітні послуги, що надаються в межах вищої освіти країни, а й сприяють посиленню її конкурентоспроможності в майбутньому. В результаті впровадження федеральних програм кваліфікованої міграції спостерігається зростання привабливості канадської освіти на міжнародній арені. Так, кількість іноземних студентів у вищих навчальних закладах Канади у 2008 р. складала 63 тис. 673 особи, що на 4,3% перевищує показники 2007 р. [205].

Отже, розвиток національної політики інтернаціоналізації вищої освіти Канади відбувається в межах ідей кваліфікованої міграції, розвитку взаєморозуміння й отримання прибутку. Окремі провінційні уряди Канади відіграють важливу роль в інтернаціоналізації вищої освіти Канади, що максимізує університетський внесок в економічне зростання, продуктивність, конкурентоздатність та соціальний розвиток Канади в цілому. Їх діяльність відрізняється певною автономією, відсутністю скоординованості.

Аналіз офіційних інтернет-сайтів провінційних урядів Канади дозволяє зауважити, що флагманом процесу інтернаціоналізації вищої освіти виступила провінція Квебек, оскільки асамблея ради університетів провінції першою затвердила положення «Про політику в межах інтернаціоналізації» (*Politique Cadre D'internationalisation*, 1993) [320], а найактивнішу участь у досліджуваних процесах беруть провінції Онтаріо, Британська Колумбія, Манітоба, Альберта. Протягом 2001-2008 рр. урядами провінцій було розроблено регіональні стратегії інтернаціоналізації освіти (наприклад, «Бізнес-план Міністерства вищої освіти і технологій Альберти на 2008-2011рр.» (*Advanced Education and Technology Business Plan 2008-11*) [155], «Стратегія міжнародного навчання провінції Манітоба на 2009-2013

pp.» (International Education Strategy of the Province of Manitoba 2009 – 2013) [254], Програма розвитку вищої освіти Онтаріо (The Plan for Postsecondary Education) [312], Місія і завдання Ради Міжнародної Освіти Британської Колумбії (Mission and Goals BCCIE) [177]).

Аналіз форм інтернаціоналізації вищої освіти Канади, представлений в роботах А. Френсіс [233] на основі вивчення досвіду Британської Колумбії, дозволяє встановити основні її напрями (див. табл. 2.3). Як видно з таблиці 2.3, пріоритетності здобуває зокрема інтернаціоналізація змісту освіти як найефективніша форма інтернаціоналізації. Зазначимо, що необхідною ознакою інтернаціоналізованих навчальних планів (навіть з загальноосвітніх дисциплін) визнано міжнародний характер, відображений у навчальному матеріалі.

Пріоритетною формою ІВО в Британській Колумбії стає інтернаціоналізація викладацького складу. Викладачі відіграють вирішальну роль в інтернаціоналізації навчальних планів, тому їм пропонують програми, зорієнтовані на розвиток полікультурної компетентності, участь у програмах міжнародних обмінів, забезпечують методичною підтримкою у процесі інтернаціоналізації змісту освіти. Іноземні студенти в Британській Колумбії залучаються до розвитку мереж всесвітніх контактів, відіграють роль мотиваторів у інтернаціоналізації змісту освіти, представляють потенціал для розвитку ділових і кроскультурних зв'язків, тому студентська мобільність займає важливе місце у процесі інтернаціоналізації вищої освіти [233].

Порівняльно-зіставний аналіз програм інтернаціоналізації вищої освіти найактивніших провінцій країни дав нам змогу виокремити актуальні завдання й основні форми інтернаціоналізації вищої освіти та систематизувати їх на рівні окремих провінцій (див. Додаток Ж, табл. Ж.2).

Найбільш актуальними завданнями в контексті інтернаціоналізації вищої освіти на провінційному рівні є змістова модернізація та підвищення

конкурентоздатності вищої освіти засобами інтернаціоналізаційних зусиль, маркетингу і популяризації ВО на міжнародній арені.

Таблиця 2.3

Основні напрями інтернаціоналізації освіти в Британській Колумбії [233]

Форми	Засоби реалізації інтернаціоналізації
1. Інтернаціоналізація навчальних планів	Внесення міжнародного або полікультурного виміру в навчальні плани; концентрація уваги на міжнародних аспектах академічних дисциплін
2. Професійний розвиток викладачів	Розвиток полікультурної компетентності викладачів; надання їм методичної допомоги в інтернаціоналізації змісту освіти, популяризація участі у міжнародних програмах обміну
3. Мобільність (приїзд) іноземних студентів	Підтримка іноземних студентів з різних культур та регіонів, розвиток полікультурної компетентності
4. Мобільність (виїзд) місцевих студентів	Забезпечення можливості навчання та працевлаштування за кордоном, розроблення спільних дипломів, освітніх ступенів
5. Міжнародні проекти	Розвиток міжнародного досвіду викладачів і студентів; розвиток людських ресурсів; міжнародні консультації; співпраця в міжнародних науково-дослідних проектах
6. Міжнародне співробітництво на інституційному рівні	Встановлення міжнародного партнерства з метою просування обмінів студентами, викладачами, науковцями; співпраця в науково-дослідній діяльності

Реалізація окреслених завдань здійснюється через використання різноманітних форм інтернаціоналізації вищої освіти. Пріоритетними формами інтернаціоналізації вищої освіти на провінційному рівні є міжнародне співробітництво, програми обмінів та навчання за кордоном, освітні програми міжнародного навчання, інтернаціоналізація навчальних планів, освітня мобільність.

Як зазначалось у п. 1.3, важливим компонентом інтернаціоналізації змісту вищої освіти є забезпечення якості інтернаціоналізованої освіти. На території Канади інтернаціоналізацію забезпечення якості навчальних програм, присудження кваліфікацій, формування міжнародних стандартів і оціночного порівняння навчальних планів, студентської успішності представляють такі організації: Національна служба оцінки міжнародних дипломів (International Credential Assessment Service of Canada) [254], Організація міжнародної освіти (World Education Services (WES)) [395], Міжнародна асоціація оцінки освітніх досягнень (IEA) [251], Міжнародна мережа агенцій гарантії якості вищої освіти (INQAANE) [259]. Ці організації та мережі контролюють відповідність стандартів і критеріїв оцінки вищої освіти міжнародним вимогам. Так, Організація міжнародної освіти (World Education Services WES) займається оцінкою міжнародних дипломів, є членом Альянсу служб оцінки дипломів Канади (Alliance of Credential Evaluation Services of Canada (ACESC)), до якої входять Служба оцінки міжнародних дипломів (International Credential Evaluation Service), Служба оцінки міжнародних кваліфікацій (International Qualifications Assessment Service (IQAS)). Ці установи оцінюють міжнародні освітні дипломи та їх відповідність освітнім дипломам Канади. Служба оцінки міжнародних кваліфікацій є співзасновником Національної асоціації служб оцінки дипломів (National Association of Credential Evaluation Services (NACES)) [395].

У Канаді діють повноцінні члени міжнародної мережі агенцій гарантії якості вищої освіти (INQAANE) (див. Додаток 3), пріоритетними

завданнями яких є забезпечення управління якістю та ефективністю вищої освіти; консультативно-експертне забезпечення якості освіти; встановлення зв'язків між акредитаційними органами, особливо міжнародними; сприяння міжнародній діяльності INQAANE в галузі стандартизації; інформаційне забезпечення у сфері міжнародного визнання кваліфікацій; розвиток механізмів визнання кредитів; усунення недоліків в акредитаційній діяльності членів INQAANE [259].

Отже, аналіз федеральних і провінційних ініціатив дозволяє нам стверджувати, що нормативно-правові засади інтернаціоналізації змісту освіти визначаються положеннями федеральної політики інтернаціоналізації, програмами провінцій згідно зі стратегіями отримання прибутку, розвитку взаєморозуміння та кваліфікованої міграції й реалізуються суб'єктами інтернаціоналізації в межах політичного, програмного, маркетингового підходів.

Актуальним напрямом інтернаціоналізації ВО є модернізація змісту вищої освіти в межах наповнення його міжнародним виміром. Основними формами реалізації національних стратегій інтернаціоналізації вищої освіти Канади є навчальні плани й академічні програми, освітня мобільність, міжнародне співробітництво.

Тенденції модернізації нормативно-правових засад інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади полягають в адаптації національної нормативно-правової бази в галузі вищої освіти до міжнародних вимог; у забезпеченні релевантності якості інтернаціональної освіти, що надається канадськими університетами, національним та міжнародним вимогам; у посиленні децентралізаційних виявів в управлінні інтернаціоналізаційними змінами системи вищої освіти; в розвитку державно-приватного партнерства у сфері інтернаціоналізації вищої освіти; інтернаціоналізації доступу до вищої освіти (національний рівень); у підвищенні рівня публічності та прозорості освітньої політики шляхом залучення до цього процесу широкого кола громадських та професійних

організацій, що представляють інтереси усіх зацікавлених сторін (на рівні провінцій).

2.2. Тенденції розвитку організаційного забезпечення інтернаціоналізації змісту вищої освіти Канади

Визначення організаційних засад інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади здійснено на основі аналізу організаційного забезпечення досліджуваного процесу, під яким розуміємо комплекс унормованих підходів, що в сукупності дозволяють врегулювати інтернаціоналізаційну діяльність окремого університету (організації) в напрямі реалізації пріоритетних завдань національної політики інтернаціоналізації вищої освіти.

Систематизація праць Б. Бернардо [179], К. Вертезі [387], М. Грін [239], Ф. Тейлора [357; 358], Л. Коллінс [207], Дж. Найт [273], Б. Мітчела [300], Д. Стюарт-Петтерсона [352], Т. Танні [363], А. Шуберта [346] та ін. дозволяє визначити специфіку організаційного забезпечення інтернаціоналізації змісту вищої освіти Канади, насамперед встановити, що організаційні засади інтернаціоналізації змісту вищої освіти визначаються в рамках інституційних стратегій. Оскільки характерною ознакою системи вищої освіти Канади є відсутність єдиного національного органу, що врегульовує діяльність університетів, головним суб'єктом організаційного забезпечення ІЗВО є уряди провінцій і територій, адміністрація університетів.

Комплексну характеристику організаційних засад досліджуваного явища дозволяє представити аналіз інституційних стратегій (програм) інтернаціоналізації освіти окремих університетів Канади: «Стратегічний план розвитку інтернаціоналізації в університеті Вікторія на 2006-2010 рр.» («A Strategic Plan for Furthering Internationalization at the University of Victoria 2006-2010») [380], «Міжнародний чотирирічний стратегічний бізнес-план

університету Альберта на 2002/2003 - 2005/2006 pp. (University of Alberta International Four-Year Strategic Business Plan 2002/2003 to 2005/2006») [374], «Стратегія інтернаціоналізації в МСВУ 2005» («A Strategy for Internationalization at MSVU 2005») [392], «Інтернаціоналізація в університеті острова принца Едварда, цілі і стратегічні напрямки», поновлено 2008 р. («Internationalization at the University of Prince Edward Island, Goals and Strategic Directions», Revised 2008) [383], «Стратегічний план інтернаціоналізації університету Західного Онтаріо на 2009-2012 pp.» («University of Western Ontario-Strategic Plan for Internationalization, 2009-2012») [381], «Стратегічний план інтернаціоналізації університету Брок у 2006-2010 pp.» («Brock University - strategic internationalization plan 2006 – 2010») [191], «Стратегія інтернаціоналізації університету Маунт Роял: фаза III 2010-2020pp.» («Mount Royal University internationalisation strategy: phase III 2010-2020») [301] та ін.)). Їх аналіз дозволяє отримати комплексну уяву про процеси, що досліджуються. Основні завдання інституційних стратегій інтернаціоналізації освіти спрямовані на формування особистості, здатної до ефективної діяльності на міжнародному ринку праці; спілкування в умовах полікультурного суспільства; участі у міжнародній навчальній і дослідницькій діяльності; розв'язання проблем міжнародного характеру на основі принципів толерантності і спроможності виступати захисником миру і стабільності (див. Додаток И, табл. И.1).

Основні типи інституційних стратегій представлено у табл. 2.4 (див. табл. 2.4). Зовнішні стратегії охоплюють маркетинг освітніх послуг, збільшення кількості іноземних студентів, експорт навчальних програм, міжнародну співпрацю. До внутрішніх стратегій інтернаціоналізації освіти належать організаційні (відкриття відділів міжнародних справ, розвиток персоналу, зміни штатних повноважень), програмні (розроблення програм навчання за кордоном, програм обмінів), академічні (збагачення міжнародним виміром навчальних планів і програм, розроблення академічних курсів міжнародного змісту, використання полікультурного

досвіду міжнародних студентів) типи. Варто зазначити, що практично всі аналізовані стратегії інтернаціоналізації університетів поєднують у собі вказані типи, що свідчить про тенденцію стратегічної інтеграції інтернаціоналізації вищої освіти Канади на інституційному рівні.

Таблиця 2.4

**Типологія інституційних стратегій
інтернаціоналізації вищої освіти Канади**

Зовнішні типи	Внутрішні типи		
Маркетинг освітніх послуг, збільшення кількості іноземних студентів, експорт навчальних програм, міжнародна співпраця	Організаційні	Програмні	Академічні
	Відкриття відділів міжнародного співробітництва, розвиток персоналу, зміни штатних повноважень	Розроблення програм навчання за кордоном, програм обмінів	Збагачення міжнародним виміром навчальних планів і програм, розроблення академічних курсів міжнародного змісту, використання полікультурного досвіду міжнародних студентів

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [191; 374; 380; 381; 383; 392].

Зовнішні стратегії інтернаціоналізації освіти є переважно маркетинговими. Маркетинг освітніх послуг посилює позиції канадських університетів на світовому ринку освітніх послуг. Проте використання в

цих стратегіях міжнародної співпраці забезпечує реалізацію суто гуманітарних завдань, зокрема міжнародної консолідації освіти.

Зазначимо, що у працях Дж. Найт та Г. де Віт представлено докладний аналіз програмних й організаційних стратегій інтернаціоналізації вищої освіти в університетах Канади (див. Додаток И, табл. И.2).

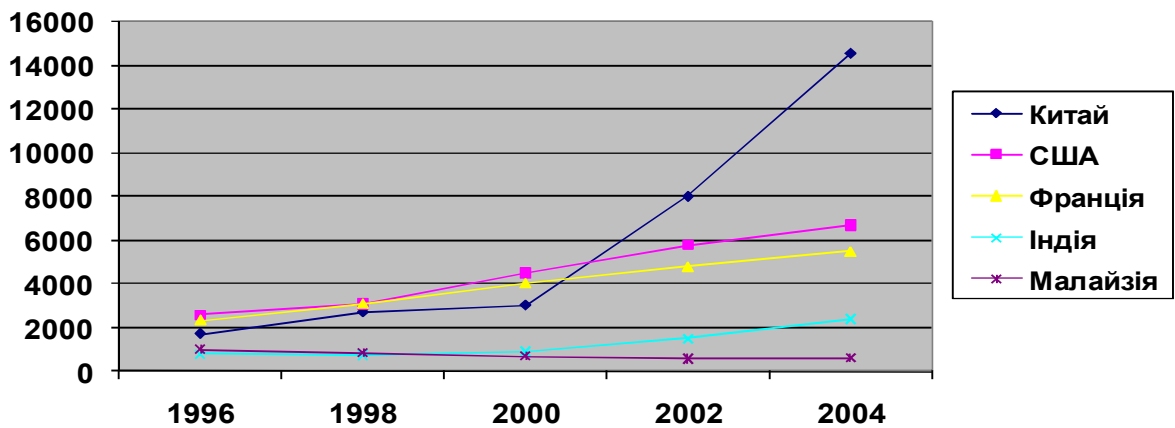
Аналіз статистичних матеріалів Асоціації університетів та коледжів Канади дозволяє стверджувати, що протягом 2008 – 2011 рр. більше ніж дві третини університетів країни здійснюють активний маркетинг освітніх продуктів і послуг в інших країнах. Це свідчить про значну активізацію інтернаціоналізаційної діяльності університетів у рамках ідеї отримання прибутку, оскільки у 2000 р. лише 42 % закладів вищої освіти займались активним освітнім маркетингом, експортом освітніх послуг. Найважливішими причинами експорту освіти й навчальних програм, за даними Асоціації університетів та коледжів Канади, є прагнення підвищення престижу закладу на міжнародній арені, збільшення кількості міжнародних студентів, формування альтернативних джерел накопичення прибутків, налагодження міжнародного партнерства, забезпечення інтернаціонального виміру викладацької діяльності.

Студентська мобільність у контексті інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади знаходить відображення у працях С. Аппіа-Паді [164], Ж. Фрюбротт [234], А. Гелвей [235], Дж. Малі [289], Ю. Сін та А. Ушер [342], Кіанру Ші [324] та ін.

Канадські університети є надзвичайно привабливими для зарубіжних студентів. Представники більше ніж 200 країн навчаються у Канаді. Найбільший інтерес щодо канадських університетів має Китай, країна, яка займає провідні позиції в постачанні іноземних студентів у країну. Так, більше ніж 68 % освітніх закладів країни пропонують щонайменше одну освітню програму в Китаї (див. рис. 2.1) [167].

Як показано на рис. 2.1, у 2004 р. у Канаді навчалось близько 15 тис. китайських студентів, що складало 23 % кількості іноземних студентів

денної форми навчання. Другу позицію займає США (близько 7 тис. студентів); третю – Франція (більше 5 тис. студентів). Південна Корея, Іран, Японія, Гон-конг, Мексика та Пакистан разом постачають до Канади приблизно 1 тис. студентів. Загальна частка згаданих країн серед іноземних студентів Канади складає приблизно 60%.

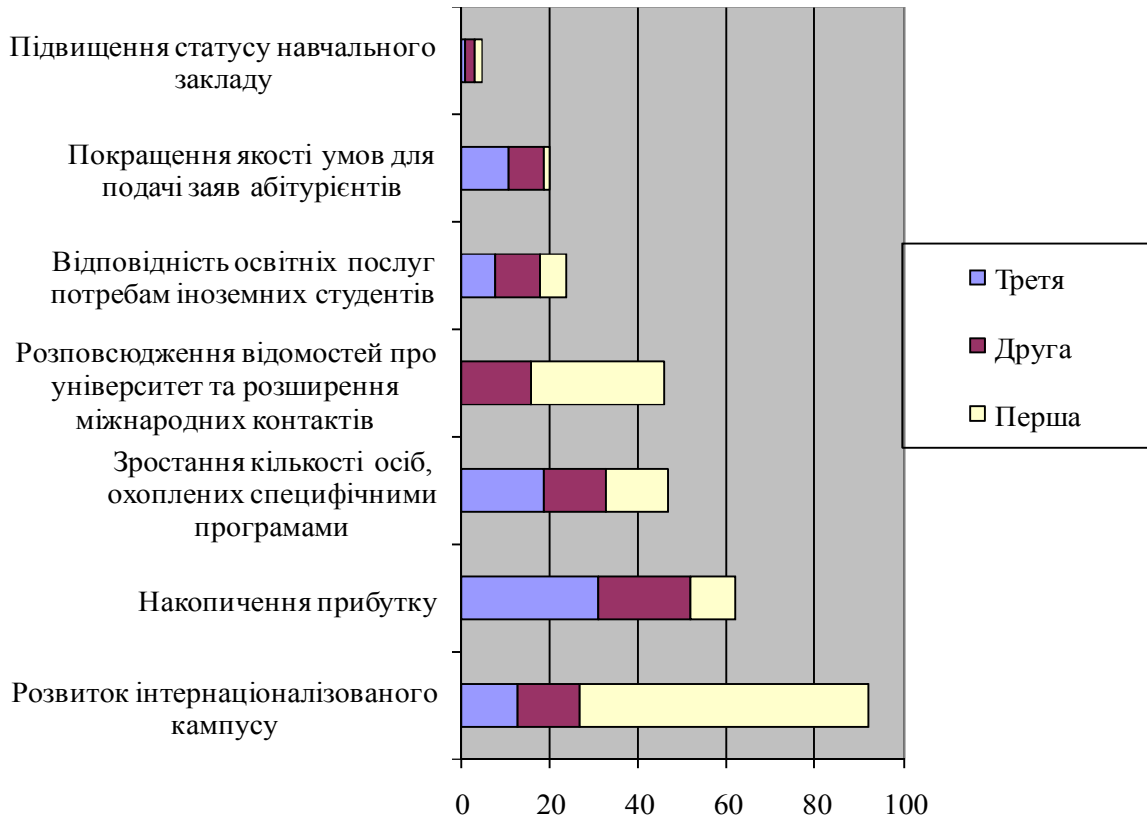

Рис. 2.1. Головні постачальники іноземних студентів в університети Канади [167]

За даними Асоціації університетів та коледжів Канади, з 1996 р. до 2006р. кількість іноземних студентів у канадських університетах зросла втриє і складає 70 тис. студентів денної і 13 тис. заочної форми навчання. В 2010 р. уже близько 90 тис. іноземних студентів навчалося на денній формі, що складає близько 8 % від загальної кількості студентів (з них: студенти магістратури – 18%, докторантури – 23%) [172, 15]. З рис. 2.2 стає зрозумілим, що основними причинами набору іноземних студентів є отримання прибутку, розширення участі у специфічних програмах та інтернаціоналізація кампусів [167].

На нашу думку, основні причини кількісного збільшення кількості іноземних студентів зумовлені такими чинниками: зростанням загального попиту на зарубіжні освітні послуги; змінами в імміграційній політиці;

провінційними угодами з іншими країнами, спрямованими на популяризацію освітніх послуг; активізацією університетських кампаній набору іноземних студентів.

Рис. 2.2. Основні причини набору іноземних студентів в університети Канади

Популяризацію освітніх послуг Канади в інших країнах забезпечують служби підтримки міжнародних студентів. Такі служби пропонують ряд послуг:

- постійну консультативну соціальну підтримку;
- програми соціальної адаптації;
- надання кураторської допомоги та персональної підтримки;
- надання навчальних консультацій та підтримки;
- клубна діяльність для іноземних студентів;
- заснування офісів підтримки іноземних студентів [171].

Кількісне представлення іноземних студентів в університетах Канади подано в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

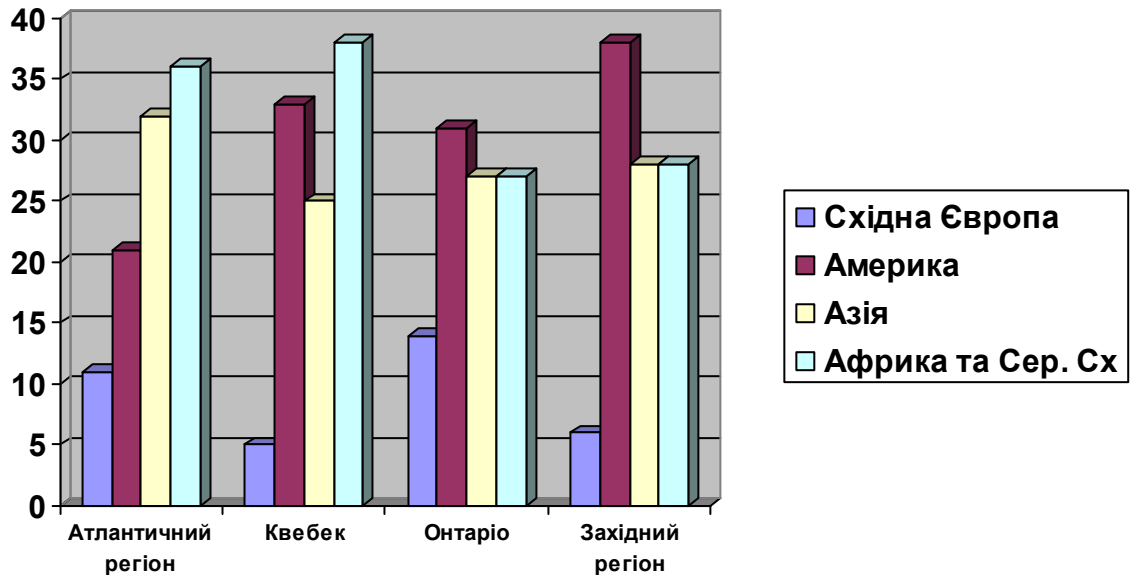
**Кількісний показник зарубіжних студентів в університетах
Канади у 2006-2007 н. р.**

Університет	Загальна кількість студентів	Кількість іноземних студентів	Процентний показник іноземних студентів
Університет Брендон	3196	більше 130	4,1%
Університет Святого Вінсента Маунт	4373	437	10 %
Університет Брок	17450	близько 1000	5,7%
Університет Квінз	20350	понад 1300	6,3%
Університет Ватерлоо	23100	2375	10,3%
Університет МакМастер	25500	близько 2000	7,8%
Університет Оттави	34400	більше 2000	5,8%

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [186; 190; 296; 303; 326; 376; 377].

Експорт освітніх послуг охоплює такі форми ІВО: дистанційна освіта, програми-близнюки, офшорні кампуси, франшизові курси та програми. За даними, представленими у Додатку К (див. Додаток К), стає зрозумілим, що у 2005-2006 навчальному році близько 10800 студентів були задіяні в міжнародних навчальних програмах, близько 194 освітніх програм

експортувалися в різні країни. Програми, що постачаються через дистанційну освіту, переважно концентруються на дисциплінах економічного, педагогічного, медичного спрямування.

Рис. 2.3. Регіональні пріоритети міжнародного співробітництва університетів Канади у відсотковому відношенні [167]

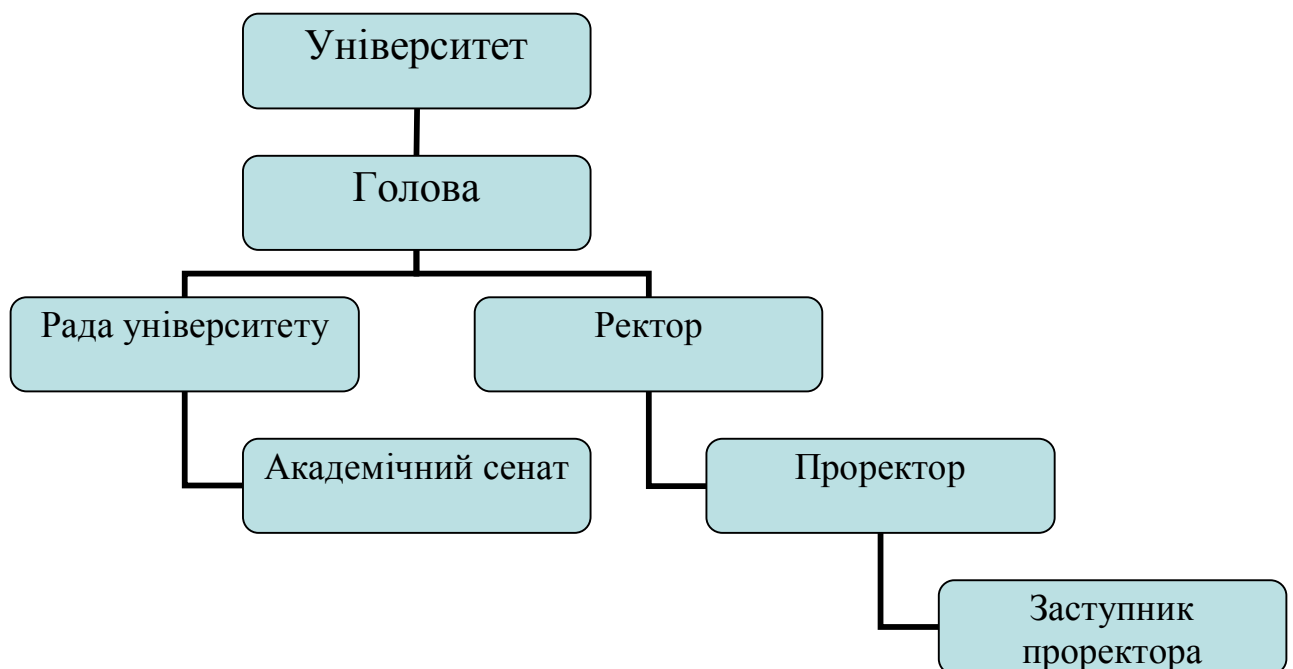
Найбільшим провайдером дистанційної освіти в країні є Канадський віртуальний університет (CVU), що представлений асоціацією державних канадських університетів, основними формами інтернаціоналізації освіти яких є он-лайн та дистанційна освіта. Інституціями, що входять до складу Віртуального університету, є університети Манітоба, Атабаска, Карлетон, Лаурентіан, Ніпіссинг, Королівський військовий коледж, Меморіальний університет Ньюфаундленду, університет Нового Брунсвіку, Королівський університет Маунт, університети ТЕЛУК, Томпсон Ріверз, Роял Родс, які співпрацюють у напрямку забезпечення якості університетської освіти й є членами Асоціації університетів та коледжів Канади (AUCC) [198]. Регіональні пріоритети міжнародного співробітництва університетів Канади подано на рис. 2.3.

Найбільш популярними засобами доставки освітніх продуктів і послуг за кордон протягом 1999 – 2006 рр. є спільні програми, програми-близнюки

та дистанційна освіта. У 2007 р. 95 % університетів Канади посилаються на міжнародне спрямування документів стратегічного планування, що вказує на стрімке зростання зацікавленості в інтернаціоналізації вищої освіти (у 2000 р. кількість таких закладів складала 84%) [175].

Прикладами зовнішніх стратегій інтернаціоналізації є запровадження в університеті Альберта стратегічного плану ефективної доставки навчальних програм на міжнародний ринок освітніх послуг [374]; запровадження обов'язкового опанування міжнародних освітніх програм студентами університету святого Вінсента Маунт, насамперед встановлено мінімальний термін навчання канадських студентів у партнерських освітніх установах за межами країни протягом навчального семестру, запровадження обов'язкового здобуття міжнародного освітньо-кваліфікаційного ступеня [392, 26].

Удосконалення організаційної структури засобами відкриття міжнародних підрозділів представлено в досвіді більшості університетів Канади. Система управління університетами Канади має структуру, типові елементи якої представлено на рис 2.4.

Рис. 2.4. Система управління університетами Канади

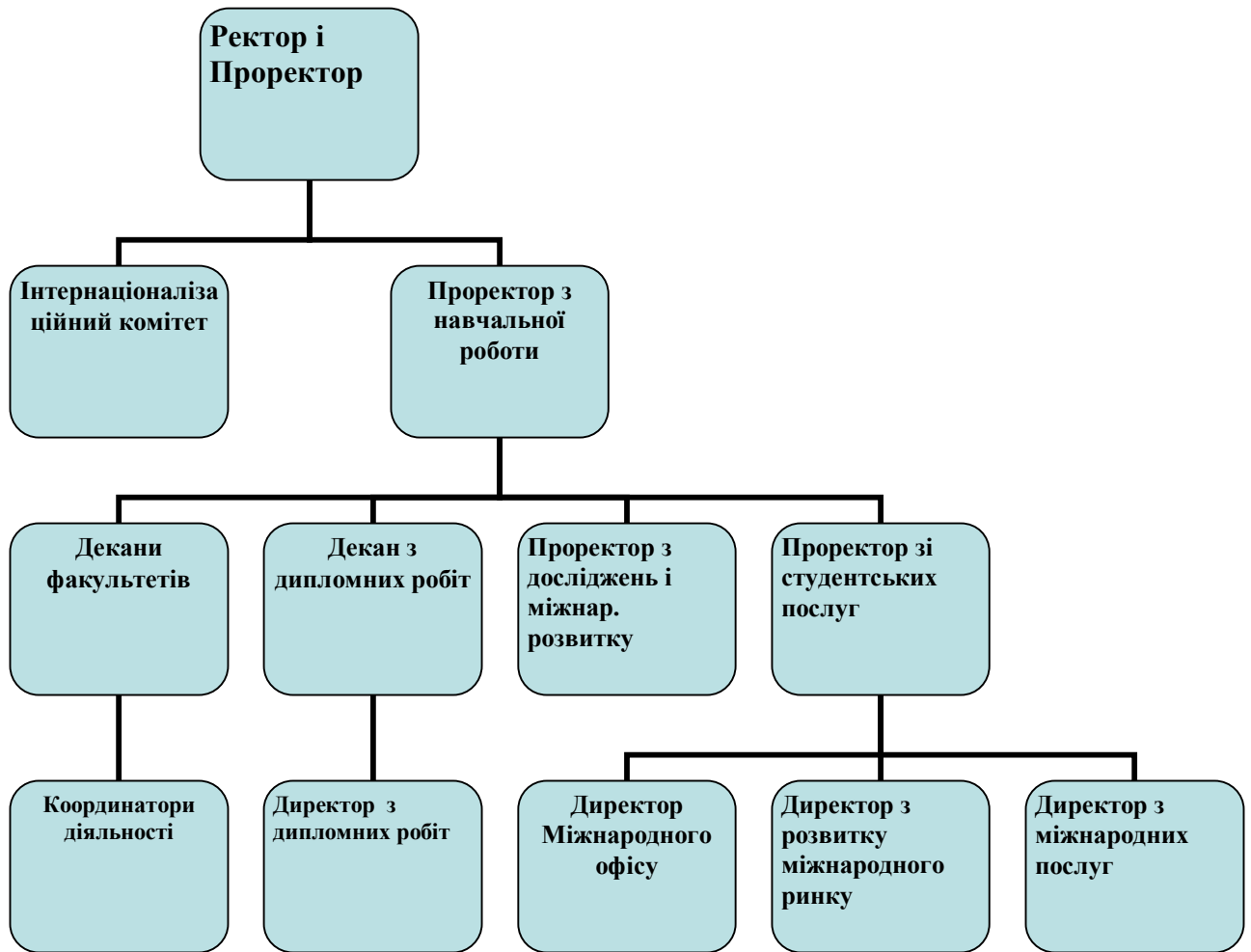

Рада університету займається здебільшого фінансовими і політичними питаннями, академічний сенат спрямовує діяльність на формування навчальних програм, курсів, розробку правил і вимог зарахування студентів, відповідність кваліфікації ступенів, здійснення академічного планування. Їхні рішення мають бути схвалені радою університету [211]. Оновлення організаційної структури в межах інтернаціоналізації освіти відбувається через створення відділів міжнародних справ, координаційних комітетів, офісів міжнародних послуг (див. Додаток Л).

Офіси міжнародних справ забезпечують програми та послуги, які збагачують навчання, викладання, дослідницьку діяльність міжнародним виміром. Основними завданнями таких офісів є вироблення програми інтернаціоналізації освіти, здобуття та зміцнення міжнародної репутації університетів, маркетинг освітніх послуг, підтримка іноземних студентів, здобуття міжнародного досвіду, міжнародне співробітництво, сприяння отриманню викладачами полікультурного досвіду та компетентності. Як правило, офіси міжнародних справ у канадських університетах мають складну організаційну структуру (див. Додаток М).

Проте представлений варіант не є універсальним. Наприклад, організаційна структура підтримки інтернаціоналізаційної діяльності університету Брок охоплює всі підрозділи університету, що мають різні повноваження (див. рис. 2.5). З рис. 2.5 стає зрозумілим, що організація міжнародної діяльності університету базується на функціональній відповідальності та співробітництві представників окремих відділів, деканів, завідуючих кафедр, викладачів.

Фахівці з Асоціації університетів та коледжів Канади стверджують, що в навчальних закладах затверджують нові керівні посади для координації процесів інтернаціоналізації ВО. Так, з 2000 р. на віце-президентському рівні такі посади затверджено у 38% університетів, а на рівні директорів міжнародних справ – у 58%. Три чверті університетів збільшили фінансування міжнародних офісів [175].

Рис 2.5. Організаційна структура інтернаціоналізаційної діяльності університету Брок [190]

Так, інтернаціоналізаційний комітет є радницьким органом проректора з навчальної роботи й відповідно до свого мандату має бути задіяним у розробці та втіленні стратегічного плану інтернаціоналізації освіти, в формуванні відповідної адміністративної політики та в забезпеченні комунікації між департаментами і факультетами. До комітету входять проректор з навчальної роботи, проректор зі студентських послуг, проректор з досліджень та міжнародного розвитку, координатор з міжнародних зв'язків, декани. Голова комітету призначається проректором з навчальної роботи.

Міжнародний офіс університету Брок сприяє міжнародному навчанню й розвитку викладачів, персоналу, студентів, відповідальний за менеджмент програм і угод обмінів, адміністрування фонду підтримки міжнародних курсів. Офіс дипломних досліджень створений для студентів випускних курсів, викладачів, персоналу університету. Відділ розвитку міжнародного ринку відповідає за організацію набору студентів у інших країнах, надання послуг у вивченні англійської як другої мови, організацію міжнародного тестування на ступінь володіння англійською (International Test of English Language Proficiency (ITELP)), налагоджує зв'язки з міжнародними вищими школами, відвідує цільові ярмарки освітніх послуг, через освітні агентства й їх представників здійснює набір іноземних студентів.

Відділ спільних заходів і співпраці (Joint Ventures and Collaborations) тісно працює з деканами й керівниками в напрямку розвитку програм 2+2 з міжнародними інституціями-партнерами. Офіс міжнародних послуг забезпечує широкий ряд послуг для студентів, надаючи консультації іноземним студентам, здійснюючи адміністрування програм обмінів, послуги щодо роботи й навчання за кордоном, відповідає за міжнародний освітній розвиток у кампусі, виховання чутливості до світових проблем полікультурної гармонії через спікерську підтримку, серії фільмів, ярмарки, підтримку біженців та іншу кампусову діяльність.

Теоретичний аналіз організаційної структури інтернаціоналізаційної діяльності університету Брок дозволяє стверджувати, що організаційні стратегії інтернаціоналізації спрямовані на підвищення конкурентоспроможності університетів через використання внутрішніх можливостей і повноважень, розробку інноваційних технологій управління процесами інтернаціоналізації змісту освіти в межах окремих інституцій.

Організаційна стратегія університету святого Вінсента Маунт відрізняється від аналогічної стратегії університету Брок. Так, в університеті активно використовуються погоджувальні дії деканів та спеціалістів навчальних відділень з викладачами під час їх

працевлаштування щодо інтернаціоналізованого характеру майбутньої професійної діяльності [392].

Стратегічним завданням університету острова принца Едварда (UPEI) є формування інтернаціоналізованого кампусу, діяльність якого дозволить оптимізувати інтернаціоналізаційні процеси. Факультет сучасних мов запроваджує нові підходи у вивченні мов через програми обмінів. Крім того, в університеті пропонується спеціальність «міжнародна освіта», опанування якою передбачає стажування у країнах, що розвиваються [383, 12].

У цілому такі дії відповідають ідеям кваліфікованої міграції й отримання прибутку, призводять до вдосконалення системи управління закладами, сприяють подальшому розвитку інтернаціоналізаційних процесів. Насамперед слід відзначити впливовість організаційних змін на появу інноваційних форм інтернаціоналізації (акції і фонди підтримки, ярмарки освітніх послуг, інтернаціоналізація кампусу). Наприклад, у рамках політики підтримки зарубіжних студентів студентськими службами університету святого Вінсента Маунт, які очолює студентський радник, запроваджено спеціальні семінари [392]. З метою підвищення статусу університету на міжнародній арені й залучення талановитої молоді з інших країн здійснюється розроблення та запровадження стипендіальних і грантових програм.

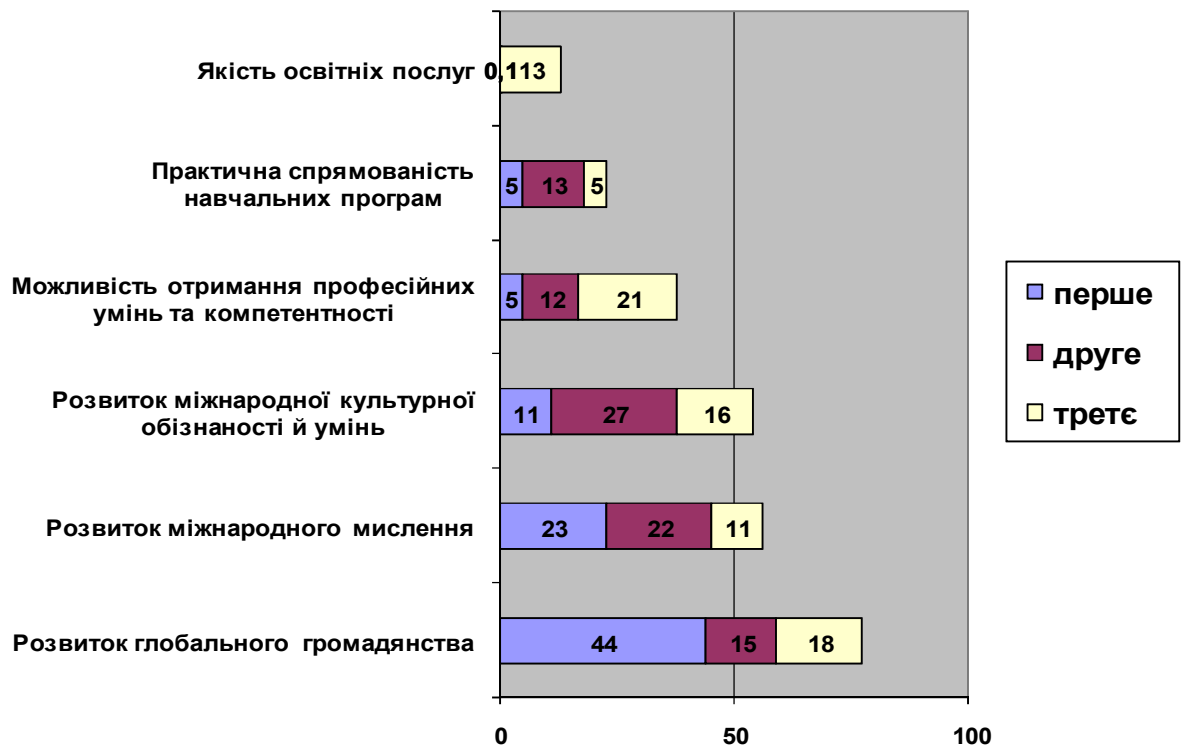
Призначення стипендій підвищує інтерес до програм освітнього обміну для іноземних студентів. 69 % університетів Канади пропонують такі стипендії. Кількість таких стипендій у порівнянні з 2000 роком зросла на 33%. 62% університетів пропонують стипендії для іноземних аспірантів, що становить 24% зростання у порівнянні з 2000 роком [172].

Програмні стратегії спрямовані на розробку інституційних (в межах окремих університетів) оригінальних програм навчання за кордоном, програм освітнього обміну. Прикладами таких програм в університетах, що досліджуються, є «Освіта за кордоном» («The Education Abroad»),

«Глобальна освіта» («Global Education»), «Літо за кордоном» («Summer Abroad») (університет Альберта); «АБВ» («ABC»), «Брок за кордоном» («Brock Abroad»), «Літо університету Вуган» («Wuhan University Summer»), «Досвід плюс» («Experience Plus») (університет Брок); «Інтернаціональний обмін» («International Exchange»), програми навчання за кордоном за спрямуванням «Бізнес», «Соціальні стосунки», «Туризм», «Гуманітарні та соціальні науки» (MSVU); «Обмін та інтернаціональне навчання» («Exchange and International Study»), «Літній обмін» («Summer Exchange») (університет UPEI); програма «Західний міжнародний обмін» («Western International Exchange» Program), програми юридичного спрямування «Магістр юридичних наук» («Master of Legal Studies»), «Райони зосередження» («Areas of Concentration»), «ЛЛ.М» («LL.M»), об'єднані програми зі школою бізнесу Richard Ivey, «Літо в університеті туризму Франція» («Summer at the University of Tours») (університет Західний Онтаріо); програма «Центр тихоокеанських та азійських ініціатив міжнародного співробітництва» («Centre for Asia-Pacific Initiatives International Internship» Program) (університет Вікторія) [190; 303; 372; 377; 379; 381].

У межах програмних стратегій університету Брок створено реєстр звітності програм обміну, що використовуються в закладі, програм навчання за кордоном [191].

Студенти, які мають досвід міжнародного навчання, сприяють інтернаціоналізації та полікультурному розвитку тих студентів, які навчаються в межах країни. Навчання за кордоном – здобуття академічного досвіду студентами денної форми навчання за межами країни – є популярним в університетах Канади. Основними причинами популяризації навчання за кордоном є розвиток глобальної громадянськості молоді; сприяння усвідомленню молоді необхідності формування міжнародного та глобального мислення; розвиток міжнародної полікультурної свідомості студентів (див. рис. 2.6).

Рис. 2.6. Основні причини виїзду на навчання за кордон канадських студентів

За даними Світового освітнього дайджесту ЮНЕСКО, у 2006 р. до першої п'ятірки країн, в яких здобувають міжнародну освіту канадські студенти, увійшли США, Велика Британія, Австралія, Франція та Німеччина. У цих країнах нараховується 37 тисяч канадських студентів з 39 тих, хто навчався за кордоном. У цій групі найпопулярнішою країною є США. У порівнянні з 1994-1995 навчальним роком кількість канадських студентів у зарубіжних країнах зросла на 25 % [363; 367].

За даними Асоціації університетів та коледжів Канади, у 2006 р. 17850 студентів денної форми навчання здобували освіту за кордоном в межах кредитних програм. Це складає 2,2 % загальної кількості студентів канадських університетів (813515). Як наголошується у звітних матеріалах організації, кількість таких студентів у порівнянні з 2000 роком зросла на 1,2 %. Більше 40 % цих студентів узяли участь у програмах обміну з

виробничої практики [172]. Зазначимо, що 81 % університетів Канади надають фінансову підтримку студентам, які бажають використати кредитні програми студентського обміну. У порівнянні з 2000 р. частка цих університетів зросла на 18%.

Таким чином, студентська мобільність (виїзд на навчання за кордон) відіграє важливу роль в інтернаціоналізаційних процесах змісту освіти університетів Канади і є важливою частиною загальної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти. Формування міжнародної свідомості, розвиток глобальної громадянськості та полікультурності є пріоритетними здобутками студентської мобільності. Ці здобутки студенти отримують через навчання за навчальними планами та програмами інших країн.

Академічні стратегії спрямовані на реалізацію інтернаціоналізаційних завдань в межах навчального процесу. Об'єктами таких стратегій виступають зміст освіти та основні механізми його інтернаціоналізації. Академічні стратегії є вагомим, найвпливовішим засобом інтернаціоналізації освіти і відповідають загальнонаціональним тенденціям інтернаціоналізації.

Нині збагачення академічних програм міжнародним виміром в університеті Брок відбувається через впровадження курсів з новим інтернаціональним змістом і надання можливості вивчати такі курси кожному [191]. Високим пріоритетом інтернаціоналізаційної стратегії університету Альберта є розроблення навчальних курсів за участю іноземних партнерів і з використанням інноваційних технологій. Такий підхід дозволяє суттєво збагатити досвід учасників навчального процесу, вдосконалити зміст освіти відповідно до новітніх світових підходів [373]. Наприклад, оптимізація інтернаціоналізаційних процесів в університеті святого Вінсента Маунт відбувається через залучення зарубіжних студентів до збагачення міжнародним виміром навчальних планів і академічних програм, застосування «концепції вдосконалення курикулуму» через

введення міжнародних додаткових дисциплін до навчальних планів [392, 26].

Внутрішні академічні стратегії є базовими й безпосередньо врегульовують модернізацію змісту освіти в контексті інтернаціоналізації через збагачення міжнародним виміром навчальних планів і навчальних програм.

Таким чином, організаційні засади ІЗВО формуються в рамках зовнішніх і внутрішніх інституційних стратегій, відповідно до маркетингового, організаційного, програмного й академічного підходів. Тенденції модернізації організаційних засад інтернаціоналізації змісту вищої освіти полягають у створенні спеціалізованих організаційних структур, що обслуговують потреби міжнародної діяльності; розвитку інноваційних підходів до адміністрування інтернаціоналізаційних процесів; у запровадженні програм, спрямованих на формування полікультурної компетентності педагогічного та адміністративного персоналу університетів; у розробленні інноваційних підходів до оцінювання та моніторингу результатів інтернаціоналізації змісту освіти.

2.3 Процесуальні засади інтернаціоналізації змісту університетської освіти Канади: тенденції змін

Процесуальні засади інтернаціоналізації змісту вищої освіти окреслюють основні напрями й підходи до реалізації академічних цілей інтернаціоналізації змісту вищої освіти. З'ясування процесуальних засад ІЗВО в університетах Канади представлено на основі вивчення праць канадських науковців, у яких систематизовано практичний досвід інтернаціоналізації освіти країни та розроблено його теоретичне узагальнення.

Насамперед основні чинники, актуальні завдання, змістово-процесуальні засади інтернаціоналізації змісту освіти обґрунтовано у

роботах Ш. Бонд [184], Т. Веллі [393], Ш. Вільямс [394], Р. Калідін [267], Дж. Найт [269; 272], К. Шейлер [343], С. Шурхольц-Лер [341] та ін., роль окремих суб'єктів у досліджуваному процесі висвітлено у працях Ш. Бонд [183; 184], К. Вертезі [387], Б. Мітчел, Б. Булмен-Флемінг та Е. Хо [246], Дж. Найт [269], Т. Одгерса [308], М. Оттена [315], Ю. Річардсон [331], С. Тарабан [356] та ін. Значну роль у реалізації завдань дослідження має аналіз оригінальних програм інтернаціоналізації змісту освіти, розроблених університетами Канади; а також інформація з окресленої проблеми, отримана в ході он-лайн спілкування з доктором філософії, професором Т. Гунько, яка є представницею університету Вікторія (провінція Британська Колумбія) (див. Додаток Н).

Аналіз представленої теоретичної бази свідчить, що інтернаціоналізація змісту освіти в університетах Канади спрямована насамперед на забезпечення релевантності міжнародної освіти й підвищення престижу університетів на світовому ринку освітніх послуг.

Канадські дослідники пояснюють пріоритетність інтернаціоналізації змісту вищої освіти в стратегічних орієнтирах країни необхідністю формування полікультурної компетентності молоді та надання глибоких економічних, культурних, соціальних, політичних інтернаціоналізованих знань [183].

Важливим чинником інтернаціоналізації змісту освіти в університетах Канади є необхідність амортизації «культурного шоку» студентів, які потрапляють в іншомовне культурне середовище. У дослідженнях зарубіжних науковців термін «культурний шок» вживають для обґрунтування сутності психологічної дезорієнтації, яка виникає під час перебування в умовах іншої культури, відмінної від рідної. Дослідники порівнюють симптоми культурного шоку з симптомами психологічної депресії, основним засобом подолання якої вважають полікультурну компетентність [184; 214].

Ключовою характеристикою інтернаціоналізації змісту освіти в Канаді є її зовнішня (інтер-) і внутрішня (інтра-) спрямованість, що зумовлює необхідність розроблення відповідних механізмів реалізації її основних завдань.

Зазначимо, що протягом стратегічного етапу розвитку інтернаціоналізації освіти Канади (2001-2008 рр.) простежується посилення інституційної підтримки інтернаціоналізації змісту, зростання інституційної відповідальності за ефективність досліджуваного процесу. Яскравим доказом цього факту є інституційні програми інтернаціоналізації змісту освіти (так звані «курикулярні стратегії»), аналіз яких дозволяє охарактеризувати досліджуване явище [191; 374; 380; 381; 383; 392].

Сам факт появи таких програм, розроблених на основі стратегічного планування, підтверджує інноваційність системи управління інтернаціоналізацією на рівні окремої організації.

У таблиці 2.6 представлено узагальнюючу характеристику інтернаціоналізації змісту освіти в межах інституційної підтримки. Як показано в таблиці 2.6, інтернаціоналізація змісту освіти реалізується в межах мезо-, макро-, мікрорівнів.

Мезорівень характеризує досліджуваний процес у контексті зовнішньої діяльності університетів, макрорівень – у контексті окремої організації, переважно згідно з академічним підходом (розроблення інтернаціоналізованих навчальних планів, академічних програм, критеріїв якості інтернаціоналізованої освіти, відкриття нових спеціальностей). Мікрорівень є частиною інноваційних перетворень змісту, які ініційовані безпосередніми учасниками навчального процесу – викладачами і студентами (якісна модернізація змісту академічних дисциплін, міжнародний досвід, полікультурна компетентність, особистий розвиток). Зазначимо, що вперше поняття «макро-» і «мікрорівень» інтернаціоналізованого змісту було введено С. Шурхольц-Лер та Дж. Ван Джин [340, 24].

**Інституційна підтримка інтернаціоналізації змісту освіти
в університетах Канади**

Мета ІЗО	Посилення інтелектуального й наукового потенціалу країни та її економічної прибутковості			
Спрямування інтернаціональної діяльності університету	Зовнішнє (інтер-)	Внутрішнє (інтра-)		
Вимір ІЗО	Мезовимір	Макровимір	МікрОВимір	
Суб'єкти ІЗО	Адміністрація, організаційні підрозділи (міжнародні відділи, офіси)	Органи управління освітою, адміністрація, організаційні підрозділи (навчальні відділи)	Викладачі	Студенти
Форми ІЗО	Міжнародне співробітництво, міжнародні програми академічної мобільності, обміну	Навчальні плани, академічні програми, критерії якості інтернаціоналізованої освіти	Зміст навчального курсу, особистий досвід, міжнар. компетентність	Мова, культурні традиції, міжнародний досвід

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [191; 374; 380; 381; 383; 392].

Вважаємо, що ефективність інтернаціоналізації змісту освіти в першу чергу визначає комплексний характер інституційних програм (стратегій),

що передбачає відповідність її змісту поставленій меті, принципам багатовимірності, полісуб'єктності, врахування специфіки спрямування інтернаціоналізаційної діяльності університету. Ядром ІЗО є внутрішні академічні стратегії, спрямовані на збагачення міжнародним виміром навчальних планів і академічних програм, на розроблення критеріїв якості інтернаціоналізованої освіти. Проте безпосередня реалізація нової курикулярної стратегії відбувається на макрорівні, який є основою інтернаціоналізаційних змін змісту освіти.

У ході дослідження з'ясовано, що інтернаціоналізація змісту освіти в університетах Канади здійснюється відповідно до програмного, академічного, компетентнісного, моніторингового підходів, що підтверджує правильність висновків, зроблених у п. 1.3.

З'ясування специфіки академічних трансформацій змісту освіти здійснено на основі праць Ш. Бонд [182; 183]. У ході дослідження використано процесуальні характеристики інтернаціоналізації навчальних планів, насамперед етапність досліджуваного явища, встановлену авторкою. Конкретизація Ш. Бонд етапів доповнення базового навчального плану міжнародним змістом; систематизація впровадження збагаченого міжнародним виміром навчального плану та етапу трансформації супроводжується її висновками про «фундаментальність» етапу трансформації, в ході якого відбувається кардинальна зміна поглядів студентів і викладачів на світ та їхнє місце в ньому.

Таким чином, інтернаціоналізація навчальних планів не є спрощеним доповненням базових складових змісту міжнародними елементами. Цей процес фактично являє собою освітню реформу, яка спричиняє подальші трансформації навчальних планів і академічних програм. Виходячи з цих позицій інтернаціоналізований навчальний план має охоплювати реальні знання про соціально-культурні особливості інших культур, забезпечувати зміни в реакції особистості на культурні особливості, формувати

міжкультурні поведінкові вмінності, здатність до збереження культурної ідентичності в умовах полікультурного суспільства [184, 2–3].

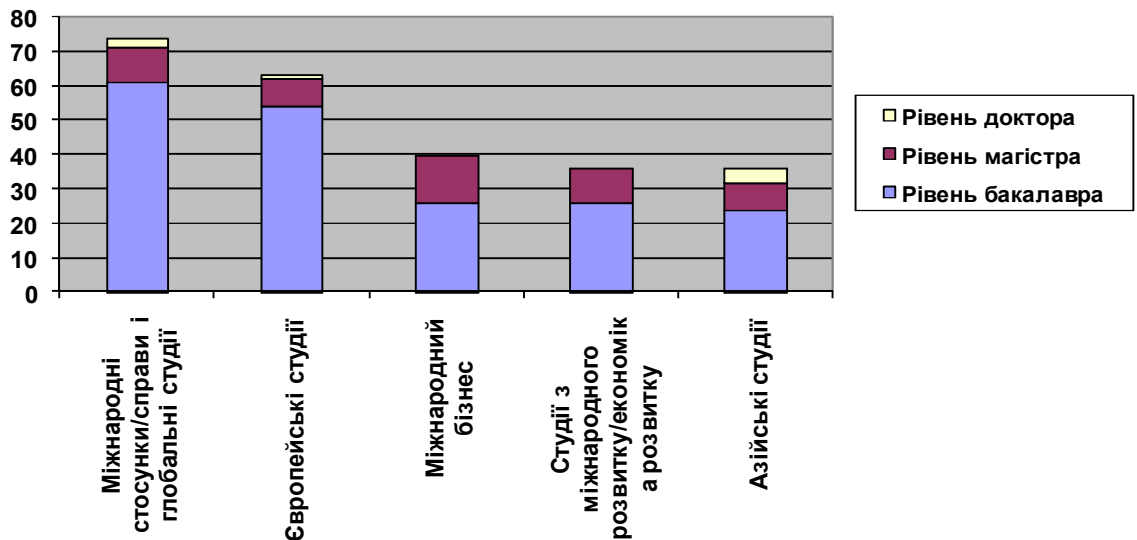

Рис. 2.7. Стратегії, що використовуються для інтеграції міжнародного виміру в навчальні плани [170]

Як показано на рис. 2.7, у процесі інтернаціоналізації навчальних планів в університетах Канади найбільш активно використовується залучення іноземних експертів та здобуття навчального досвіду за кордоном; використання базових дисциплін, які є інтернаціональними за своєю природою; спільні програми з міжнародними партнерами, організація навчальних турів або роботи в міжнародних корпораціях, організаціях, дослідницьких центрах.

Канадська вчена Ш. Вільямс концентрує увагу на необхідності розробки нових механізмів трансформації академічних програм і методики викладання в контексті інтернаціоналізації вищої освіти. Насамперед це стосується трансформації програм навчання за кордоном, курсів іноземних мов, розробки нових інтердисциплінарних програм і курсів з міжнародним, міжкультурним, глобальним або порівняльним змістом [394, 2–3]. Аналіз сучасних інституційних стратегій інтернаціоналізації змісту вищої освіти

свідчить про зростання кількості академічних програм з міжнародним змістом. Так, у 2006 р. в 61 університеті країни було запроваджено 356 академічних програм з міжнародним змістом. Найбільш представленими є програми з міжнародних стосунків, європейські студії, міжнародний бізнес, студії з міжнародного розвитку, азійські студії (див. рис. 2.8).

Рис. 2.8. Кількість програм з міжнародним змістом [175]

Крім того, 47 вищих навчальних закладів освіти Канади пропонували 355 академічних програм вивчення сучасних іноземних мов і літератури. Найбільш популярними є програми з вивчення іспанської, німецької, італійської, російської мов.

Встановлено такі основні форми надання навчальним програмам міжнародного виміру: міжнародні курси, опанування яких відбувається за межами Канади (університет Брок), спецкурси міжнародного характеру, які викладаються в межах базових предметів (університет Роял Роадс), навчальні предмети з міжнародним виміром, що викладаються в рамках навчальних планів існуючих спеціальностей (бізнес адміністрування, public relations) (університет Маунт Роял), інтернаціоналізовані програми в рамках здобуття інтернаціоналізованих спеціальностей («Глобальне громадянство»,

«Макроекономіка», «Геополітика» тощо) (університет Альберта); віртуальні інтернаціональні навчальні програми (Віртуальний університет Канади) (див. табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Форми інтернаціоналізації навчальних програм

Форми інтернаціоналізації змісту освіти	Інтернаціоналізовані навчальні програми
Міжнародні курси, опанування яких відбувається за межами Канади (університет Брок)	Охорона здоров'я інтернаціонального суспільства, інтернаціональні перспективи розвитку; виноградарство та виноробство в різних регіонах світу, інтернаціональні регіональні курси, канадське краєзнавство, мистецтвознавство за кордоном та ін.
Спецкурси міжнародного характеру, що збагачують зміст базових навчальних предметів (університет Роял Родс)	Глобальна взаємозалежність і суспільство, кроскультурні студії, міжнародна економіка, міжнародне право, міжнародне корпоративне громадянство, глобальні процеси, кроскультурна комунікація, глобальна політика і міжнародні відносини та ін.
Навчальні предмети з міжнародним виміром, що викладаються в рамках навчальних планів існуючих спеціальностей (університет Маунт Роял)	Середовище глобального бізнесу, кроскультурний менеджмент, Канада в порівняльній і міжнародній перспективі, міжнародні фінанси, міжнародне торгове право, міжнародний суспільний розвиток, полікультурне спілкування, глобалізація, суспільства і спільноти та ін.
Інтернаціоналізовані навчальні програми нових інтернаціоналізованих спеціальностей (університет Альберта)	Глобальне громадянство: глобальні контексти; соціологія глобалізації; цінності, етика і стабільність; сучасні проблеми і перспективи та ін.
Віртуальні інтернаціональні навчальні програми (Віртуальний університет Канади)	Глобальні зміни; міжнародний маркетинг, розвиток міжнародної спільноти, менеджмент міжнародних готелів та курортів, конфліктологія, безпека людини та миротворство, полікультурне та інтернаціональне спілкування та ін.

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [189; 198; 302;

Більш докладно систематизацію інтернаціоналізованих навчальних програм та курсів, що впроваджуються в процесі інтернаціоналізації змісту освіти в університетах Канади, представлено у Додатку П, табл. П.1.

Детальний зміст інтердисциплінарного курсу «Цінності, етика та стабільність» та інноваційного курсу «Глобальне громадянство: сучасні проблеми і перспективи» подано у Додатку П, табл. П.2.

Важливу роль у процесі інтернаціоналізації змісту вищої освіти, а саме інтернаціоналізації навчальних дисциплін та курсів, відіграють інтернаціоналізовані підручники, посібники, методичні та електронні матеріали («Збереження життя на Землі: Здоров'я людини і навколишнього середовища через глобальне управління», «Співдружність життя», «Глобалізація: міфи та реалії», «Цивілізований діалог як альтернатива світового порядку», «Дух часу» та ін. [370; 371]).

Компетентнісний підхід в інтернаціоналізації змісту освіти спрямований на збагачення змісту навчальних предметів міжнародним виміром засобами використання міжнародного досвіду викладачів та їх міжнародної та полікультурної компетентності. Так, Ю. Річардсон у праці «Інтернаціоналізація канадських університетів: як пристосуватися викладачам» зазначає, що викладачі з міжнародним досвідом охоче підтримують потреби міжнародних студентів.

Міжнародний досвід особливо сприяє позитивній взаємодії зі студентами, які прагнуть здійснення міжнародної кар'єри. Міжнародні викладачі можуть стимулювати студентів до міжнародної діяльності, яка виходить за межі навчання [331].

Ключовим моментом цінності міжнародного досвіду є усвідомлення того, як його використовувати. Канадська дослідниця Ш. Бонд наголошує на особистій відповідальності викладачів за зміст і міжнародне спрямування навчальних планів [183].

Аналіз інституційних програм інтернаціоналізації змісту освіти та праць Ш. Вільямс свідчить про активний розвиток в університетах Канади

інституційних програм методичної підтримки формування полікультурної компетентності викладачів [394, 19]. Найбільш популярними й ефективними формами допомоги викладачам у розвитку полікультурної компетентності є міжнародні програми обміну викладачів; міжнародні програми наукової й академічної мобільності викладачів; інституційні проекти; програми розвитку інтеркультурної чутливості; семінари з інтеркультурної комунікації.

Полікультурна компетентність викладачів є однією з основних умов ефективності інтернаціоналізації змісту вищої освіти. Як зазначалось у п. 1.3, полікультурна або глобальна компетентність передбачає володіння іноземними мовами, полікультурну обізнаність (знання про культуру, традиції і звичаї народів), уміння взаємодіяти з представниками інших культур (толерантне ставлення до різних націй, народів).

Полікультурна компетентність викладачів дозволяє збагатити студентський досвід власним, отриманим в університетах різних країн. За останні роки програма викладацької мобільності (Visiting University Scholars) допомогла залучити до університетів Канади викладачів з інших країн. Їх курси та публічні лекції сприяли інтернаціоналізації змісту вищої освіти.

Зазначимо, що участь викладачів канадських університетів у міжнародних програмах мобільності здійснюється за підтримки уряду. У таких програмах можуть брати участь викладачі визнаних університетів Канади. Так, наприклад, міжнародна програма викладацької мобільності (Faculty Mobility Program 2012-2013) дає можливість викладачам (будь-яких дисциплін) визнаних університетів Канади провести чотири тижні в аналогічному закладі Індії з метою викладання курсів та читання лекцій. Програмою передбачено можливість участі викладачів у трансформації (вдосконаленні) змісту навчальних планів.

Прикладом міжнародного обміну викладачами є міжуніверситетські угоди закладів Канади (Брок, Далхаузі, Манітоба, Маунт Роял, Сімон

Фрейзер, Йорк) і Бразилії (ПУК-Кампінас, Юнікамп) [168]. У межах університетського обміну викладачів передбачено залучення їх до спільного розроблення навчальних планів, спеціальних короткострокових академічних програм і курсів, викладання, спільних досліджень, організацію семінарів і конференцій. До викладацьких обмінів у межах трансатлантичної програми співробітництва між Канадою і Європейським Союзом залучені університети Канади (Калгарі, Ватерлоо) і Європи (Інсбрук (Австрія), Еколь Політехнік (Франція), Ерланген-Нюрнберг (Німеччина) та ін.) [362].

Відділ міжнародних справ у тісній співпраці з навчальним центром університету Вікторії пропонує п'ятиденний методичний семінар з проблем інтернаціоналізації, спрямований на надання методичної допомоги викладачам у вдосконаленні навчальних програм у контексті збагачення змісту міжнародним, міжкультурним або глобальним виміром. У 2005 р. в межах роботи семінару було вдосконалено навчальні програми з мікроекономіки, сексуальності людини, кількісного й якісного аналізу, закону цивільних правопорушень, введення у всесвітню історію мистецтва [380].

Заслуговує на увагу впроваджена в університеті Альберта програма полікультурної підготовки викладачів і студентів, яка через залучення зарубіжних фахівців реалізується засобами організації конференцій, симпозіумів, лекцій та семінарів, сконцентрованих на проблемах інтернаціоналізації вищої освіти [373].

Подібні програми активно використовуються в досвіді університету святого Вінсента Маунт. Насамперед розроблено програму семінарів для викладачів з проблем інтернаціоналізації, програми наукової мобільності [392, 26].

Значний прогрес у підтримці розвитку полікультурної компетентності викладачів і залученні їх до інтернаціоналізації навчальних планів був зроблений з 2000 року. Про це свідчать дані Асоціації університетів та коледжів Канади, отримані в результаті опитування представників

адміністрацій закладів. У 2006 р. біля 60% респондентів вказали на використання їхніми закладами семінарів, розроблених з метою надання методичної допомоги викладачам в інтернаціоналізації навчального процесу і навчальних планів. Семінари для викладачів організують переважно центри освітнього розвитку або міжнародні офіси [167]. У 2000 р. лише 30% університетів використовували організацію спеціальних семінарів з метою підготовки викладачів до інтернаціоналізаційної діяльності.

За дослідженням Ш. Вільямс, викладачі усвідомлюють важливість комунікації з метою розвитку кросс-дисциплінарного аспекту в інтернаціоналізації навчального плану (введення інтернаціональної тематики, релевантної будь-якій дисципліні незалежно від напрямку), але схиляються до необхідності здійснення курикулярних реформ у контексті дисциплін, які викладають. Підтримка викладацького розвитку та розвитку їх міжнародного досвіду через подібні форми сприятиме успішності курикулярних перетворень [394, 14].

Ш. Бонд (2003) було запропоновано ряд практичних порад щодо розвитку полікультурної компетентності викладачів, складених на основі аналізу ефективного досвіду інтернаціоналізації змісту освіти канадських університетів [183, 11-13]. Основні блоки порад представлено підготовчою діяльністю, розвитком сприятливого психологічного клімату, інноваційними методиками навчання, методичними підходами до збагачення змісту курсу міжнародним виміром.

Блок підготовчої діяльності містить матеріали, в яких викладено підходи до організації роботи зі студентами щодо можливості повідомити про себе та презентувати свої вподобання. В рамках блоку представлено опитувальник, за допомогою якого встановлюються дані про досвід навчання в Канаді і за кордоном; толерантність, ставлення до інтернаціональних студентів; визначення кількості мов, якими володіють студенти; встановлення кількості студентів і країн, в яких вони працювали

або здобували освіту; методи, згідно з якими студенти отримували міжнародну освіту.

Блок розвитку сприятливого психологічного клімату надає поради щодо формування здатності відкритого спілкування; демонстрації власних поглядів у присутності студентів; можливості організувати обговорення зі студентами вибір ймовірної методики викладання; використання методів навчання; залучення студентів до дискусій у малих групах; відображення міжнародного досвіду викладача, його культурних традицій, поглядів щодо поваги та взаєморозуміння націй, довідник з розв'язання конфліктів.

Блок інноваційних методик навчання містить методи встановлення лінгвістичних і культурних особливостей студентів; використання проблемних ситуацій з метою представлення або контекстуалізації змісту академічного курсу; організація експериментального міжнародного навчання (галузеві завдання, групова робота, предметні дослідження); запровадження групової роботи за умови наявності підготовлених студентів, здатних вирішувати проблеми й розв'язувати конфлікти; структурування інтернаціоналізованих команд у процесі організації групової роботи (рівень знань, країна походження); формування критичного мислення студентів.

Блок збагачення змісту курсу міжнародним виміром дає поради щодо організації співпраці з офісами міжнародних справ та іншими організаційними підрозділами університетів; співпраці з місцевими та закордонними колегами; приєднання до мережі викладачів, які ведуть міжнародні або подібні курси в Канаді і за її межами; залучення інтернаціональних гостей-лекторів, які проживають у кампусі; використання у навчальних завданнях оригінальних матеріалів, в основу яких покладено традиції різних культур.

Прикладом інституційного розвитку міжнародної компетентності викладачів є проект, що запроваджений в університеті Маласпіна. Цей

проект передбачає використання моделі розвитку міжкультурної чутливості, яку названо «Три кити інтернаціоналізації» (див. рис. 2.9).

Рис. 2.9. Модель розвитку міжкультурної чутливості [308]

Багатостадійність розроблення проекту на початку поєднувала тематику й методику, які були відносно простими для учасників і які поступово ускладнювалися, потребували наявності сформованих професійних навичок викладачів. У запропонованій сесії демонструвалося, як полікультурне середовище впливало на поведінку студентів та їх очікування, пропонувалися теоретичні схеми, які викладачі могли потім використати на своїх заняттях, презентувалася концепція центральної ролі особистості, яка навчає, що насамперед впливає на ефективність практики викладання й розробку інтернаціоналізованого навчального плану дисципліни.

Викладачам-учасникам сесії була надана можливість участі у проекті «інтернаціоналізації навчального плану», у процесі якої вони змогли оцінити вплив їхнього рівня полікультурної компетентності на здатність взаємодіяти з інтернаціональним студентством і навчати його, поєднувати міжнародні перспективи й почуватися компетентним у розробці навчальних планів та використанні чи відборі матеріалів, які інтегрують полікультурні та міжнародні навчальні завдання (цілі).

У межах проекту зосереджено увагу на розвитку полікультурної компетентності через інтеграцію діяльності, що сприяє усвідомленню учасниками специфіки інтернаціоналізації змісту навчальних програм. Протягом участі у проекті було представлено інноваційні розробки, і викладачі отримали їх конструктивний аналіз. Заключна стадія проекту розвитку передбачала участь у засіданні групи учасників з метою обговорення результатів їхньої участі у проекті та зміни особистого рівня полікультурної компетентності [308].

У ході проекту змінилося ставлення та розуміння учасників інтернаціоналізації навчальних програм. Тлумачення викладачами інтернаціоналізованих навчальних програм містили перетин полікультурного з інтернаціональним як центральний компонент, і часто полікультурні аспекти доставки дисципліни виносилися на передній план. Полікультурний і трансформативний зміст програми викладацького розвитку, реалізований в університеті Маласпіна, мав намір забезпечити викладачів знаряддям для інтеграції полікультурних перспектив у процесі модернізації навчальних програм через розвиток полікультурної чутливості кожної особистості. На основі результатів фокус-групи та обговорень з викладачами-учасниками програми дослідник Т. Одгерс (T. Odgers) дійшов висновку, що ця модель може бути корисною для ефективного використання в закладах, які не мають досвіду інтернаціоналізації навчальних програм [308].

Організація університетами симпозіумів, відкритих занять із залученням іноземних лекторів з метою розвитку полікультурної компетентності викладачів набуває поширення в університетах Канади. Так, симпозіум «Зміна уявлень про університетську етику та громадянське залучення в ХХІ ст.», що організований в університеті Альберта, спрямований на формування полікультурної свідомості, толерантності, розвитку здібностей полікультурної комунікації і крос-культурної комунікативності. За основу цього заходу взято принцип соціальної

справедливості, рівності й відповідального громадянства в умовах інтернаціонального і неоліберального тиску [369].

Університет Томпсон Ріверс (TRU) пропонує серію семінарів для викладачів, під час яких досліджують характер полікультурної взаємодії, що дає можливість ознайомитися зі специфічним досвідом учасників, встановити вплив сучасної культури на формування полікультурної взаємодії, засвоїти стилі полікультурного спілкування, оволодіти методикою ефективного усного, писемного та електронного кросс-культурного спілкування. Такі семінари передбачають вивчення полікультурної поведінки, особливостей полікультурного спілкування та роботу в полікультурних групах, методику роботи з полікультурним студентством, стратегій активізації участі студентів і сприяння співпраці культурно різноманітного студентства; обговорення різних культур; розроблення комунікаційних стратегій для ефективної взаємодії представників різних національностей [360].

Представлені форми набувають стрімкого поширення. Так, за даними асоціації університетів та коледжів Канади, у 2006 р. їх кількість зросла на 30% у порівнянні з 2000 р. [167].

Зазначимо, що інноваційний характер отримують і методики залучення студентства до інтернаціоналізації змісту, які запроваджуються в межах внутрішньої інституційної підтримки інтернаціоналізації освіти згідно з мотиваційним підходом (див табл. 2.8).

Так, канадська дослідниця К. Вертезі підтримує ідею залучення до навчального процесу студентів з міжнародним досвідом. Авторка наголошує, що активна участь міжнародних студентів у навчальному процесі ілюструє іншим студентам цінність полікультурного досвіду [387].

Ш. Бонд наполягає на необхідності широкого використання студентського досвіду і знань, здобутих за кордоном, для інтернаціоналізації навчальних програм. Вона констатує, що менше 20% університетів забезпечують такий підхід у практиці інтернаціоналізації

змісту вищої освіти. Близько 90% викладачів стимулюють студентів ділитися розумінням і досвідом на заняттях, у дискусіях, проектах [183].

Таблиця 2.8

Форми залучення студентів до ІЗВО

Форма	Основні завдання
Аудиторні дискусії	Встановлення осіб, які готові говорити про особистий міжнародний досвід на заняттях, презентація полікультурного досвіду студентів, формування здатності крос-культурного спілкування, вміння використовувати полікультурні знання
Робота у мультикультурних групах	Формування здатності розв'язання проблем полікультурного спілкування, розвиток крос-культурної чутливості і свідомості засобами крос-культурних діалогів та дискусій у малих групах
«Студенти як запрошені лектори»	Формування ораторських навичок, полікультурної компетентності засобами презентації особистого міжнародного досвіду студентів
«Студенти як представники іншої культури»	Формування здатності до спілкування з представниками інших культур, релігій

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [185; 246; 343; 387]

У праці «Трансформація культури навчання: пробудження інтернаціонального виміру в курикулумі канадських університетів» (2006) («Transforming the Culture of Learning: Evoking the International Dimension in Canadian University Curriculum») Ш. Бонд зазначила, що викладачі, які володіють кількома іноземними мовами або мають зарубіжний досвід

роботи, більш схильні до залучення студентів робити свої внески у процес інтернаціоналізованого навчання [184].

Досліджуючи ситуацію в канадському університеті Квінз щодо встановлення міри впливовості міжнародних студентів на інтернаціоналізацію освіти канадців, К. Боурі (С. Bowry) дійшов висновку, що такий підхід має збагачуючий ефект, але має дисциплінарні обмеження внаслідок уповільнення соціальної взаємодії [185].

За результатом опитування, проведеного Дж. Найт, для інтернаціоналізації змісту освіти активно використовують міжнародних студентів та канадських студентів з міжнародним досвідом лише 5% викладачів, 45% роблять це з помірною частотою. Такий низький рівень залучення студентів дослідниця пояснює відсутністю навичок використання інтернаціоналізованих навчальних стратегій [272].

З метою активізації залучення студентів до інтернаціоналізації змісту освіти інноваційні форми навчання («аудиторні дискусії», «полікультурна групова робота», «студенти як запрошені лектори», «студенти як джерело іншої культури») були апробовані в університеті Ватерлоо. Для ефективної інтернаціоналізації змісту освіти, на думку Б. Мітчел, Б. Булмен-Флемінг, Е. Хо, необхідне систематичне вдосконалення запропонованих стратегій, релевантне матеріалам і концепціям курсів [246].

Як зазначає К. Вертезі, «аудиторні дискусії» зазвичай використовуються для представлення міжнародного досвіду студентів. Залучення студентів та стимулювання їх до участі в аудиторній роботі може бути ефективною стратегією, що надає міжнародний вимір змісту освіти [387]. Д. Шурман погоджується з дослідницею і також акцентує увагу на важливості використання міжнародних студентів «як джерело в аудиторних дискусіях». Цей вид студентського залучення до інтернаціоналізації змісту освіти може виходити за рамки традиційної методики «питання-відповідь». Такий підхід сприяє формуванню здатності

крос-культурного спілкування, вміння використовувати полікультурні знання [345].

Аудиторні дискусії можна застосовувати у викладанні різних дисциплін з метою формування інтернаціонального досвіду студентів. Необхідною умовою ефективності застосування цієї форми є встановлення осіб, які мають міжкультурний досвід, і тих, які готові говорити про цей досвід на заняттях [246].

У дослідженнях К. Боурі та Б. Ліск навчання в малих групах трактується як загальноприйнятий підхід, що використовується в більшості міжнародних програм і курсів [185; 280]. Ця форма інтернаціоналізації змісту освіти спрямована на формування здатності розв'язання проблем міжкультурного спілкування, розвиток крос-культурної чутливості та свідомості, суттєво поглиблює зміст дисципліни, що вивчається.

Активного поширення набуває робота в полікультурних групах. Так, студенти університету Ватерлоо визнали, що культурно-різноманітні групи сприяють вирішенню полікультурних комунікативних проблем. У невеликих групах студенти більш схильні ділитися своїми думками, ніж в аудиторних дискусіях. У цілому вони виділили переваги полікультурного колективного навчання, серед яких можливість навчитися вирішувати проблеми в полікультурному оточенні, широкий культурний обмін, практика полікультурного спілкування [185; 280].

Залучення міжнародних студентів «як запрошених лекторів» – форма, що потребує більше часу й підготовки викладачів і студентів. Переваги використання таких презентацій на заняттях полягають у тому, що вони дозволяють «запрошеним лекторам» здобути презентаційний досвід, а студентам – дізнатися про певний аспект змісту курсу, що вивчається з позиції міжнародного й полікультурного досвіду. У праці «Первісне дослідження впливу іноземних студентів на навчання місцевих в університеті Квінз» («An Initial Exploration of the Impact of Foreign Students on the Education of Domestic Students at Queens University») К. Боурі

стверджує, що презентації міжнародних студентів є стратегією культурного та інтернаціонального збагачення навчання [185].

Канадські дослідники Б. Мітчел, Б. Булмен-Флемінг, Е. Хо встановили, що такий підхід до інтернаціоналізації змісту освіти активно використовується на інституційному рівні й тому представлений на веб-сайтах більшості університетів. Інші форми інтернаціоналізації змісту вищої освіти через залучення міжнародних студентів та студентів, які навчалися або проходили практику за кордоном, використовуються на рівні окремих курсів. Так, в університеті Альберта за програмою «Мости» («Bridges») більшість студентів проходять практику в ролі «запрошених лекторів» у початкових або середніх школах. В університеті Ватерлоо викладачі розглядають ймовірність представлення студентами будь-якої культури чи країни. Але такі студентські презентації мають бути індивідуальними та відображати перспективи й досвід однієї людини, а не всієї культури чи регіону. Взагалі студенти університету Ватерлоо виявили велике бажання працювати «запрошеними лекторами». При цьому студенти отримали певний досвід у презентаційних уміннях, навички роботи з інтернаціональною аудиторією, можливість розвитку вмінь ділитися здобутками культур або культурним досвідом [246].

«Студенти як представники інших культур» зазвичай використовуються для забезпечення практичного досвіду роботи з представниками різних культур. Студенти можуть виконувати функції мовних інструкторів, брати участь у позааудиторних культурних заходах тощо. Міжнародні студенти можуть забезпечити полікультурну підготовку засобами інтерв'ю, що допомагає зрозуміти досвід студентів-представників інших країн [179]. Такий тип взаємодії сприяє формуванню вміння спілкуватися й розуміти представників інших країн. Міжнародні студенти університету Ватерлоо виявили зацікавленість до впровадження міжнародних питань, навчальних зразків, які б могли доповнити матеріал курсу. Вони вважали свій досвід корисним для студентів, які планували

поїздки за кордон. Міжнародні студенти виявляли бажання ділитися здобутками власної культури з основною масою університетського студентства та змінити уявлення про їхню культуру чи рідний регіон [246].

Представлені форми дозволяють студентам, які раніше не мали інтернаціонального досвіду, дізнатися про інші культури в контексті змісту курсу. Кожна форма потребує різного підходу до планування, координації, часу від викладачів і може бути легко реалізована в обсязі курсів, зміст яких викладачі намагаються інтернаціоналізувати. Реєстр студентів-лекторів (Student-Speakers Roster) та студентські інформаційні картки (Student Information Cards), представлені в досвіді університету Ватерлоо, суттєво спрощують використання аналізованих стратегій інтернаціоналізації навчальних програм.

Таким чином, міжнародні студенти та місцеві студенти з полікультурним та міжнародним досвідом відіграють важливу роль у процесі інтернаціоналізації змісту освіти в університетах Канади. Вони є цінним джерелом, що оптимізує інтернаціоналізацію змісту вищої освіти через специфічні форми, які можна легко інтегрувати в існуючі навчальні програми.

У ході дослідження інтернаціоналізаційної діяльності університетів Канади встановлено відсутність чітких інституційних стратегій оцінки ефективності інтернаціоналізації змісту освіти. Проте здійснений аналіз дозволяє встановити факт активізації моніторингових досліджень інтернаціоналізації змісту освіти, які дозволяють визначити умови ефективності інтернаціоналізації змісту освіти: активне співробітництво суб'єктів інтернаціоналізації освіти; розроблення й упровадження інтегративних навчальних курсів за рахунок викладання базових дисциплін іноземними мовами; методична підтримка викладачів у підготовці їх до діяльності в умовах інтернаціоналізації; розвиток стратегій мотивації студентів до участі в курикулярних перетвореннях; розроблення оцінки результатів інтернаціоналізації змісту освіти.

Насамперед визнано необхідним врахування принципу комплексності у здійсненні контрольних заходів, згідно з яким оцінка результатів інтернаціоналізації змісту охоплює всі напрями інституційної стратегії (мезо-, макро-, мікрорівень). За відсутності офіційної звітності запропоновано запровадити відкриту систему інституційних звітів згідно з розробленими університетами критеріями ефективності інтернаціоналізації змісту з урахуванням місії університету, його пріоритетних завдань. У процесі розроблення таких критеріїв запропоновано враховувати правила формування внутрішніх інституційних стратегій інтернаціоналізації, поданих у роботах Б. Мітчел, Б. Булмен-Флемінг, Е. Хо: встановлення зв'язків з викладачами, зацікавленими в інтернаціоналізації курсів; активізація діяльності міжнародних відділів з залучення викладачів і студентів до інтернаціоналізації змісту освіти; популяризація інтернаціоналізованих академічних програм; надання викладачам достатнього часу для планування та залучення студентів до інтернаціоналізації змісту освіти; методичне забезпечення інтернаціоналізації змісту [246].

У ході аналізу встановлено, що ефективність інтернаціоналізації змісту вищої освіти зумовлена відповідністю досліджуваного процесу академічному, програмному, компетентнісному, мотиваційному, моніторинговому підходам, що в сукупності розкривають процесуальні засади інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади. Конкретизовано тенденції модернізації *процесуальних засад* інтернаціоналізації змісту вищої освіти: вдосконалення внутрішніх інституційних програм інтернаціоналізації змісту вищої освіти на основі принципу полісуб'єктності; розвиток полікультурної підготовки студентів в умовах вищої освіти; посилення ролі полікультурної компетентності викладачів у інтернаціоналізації змісту вищої освіти; впровадження інноваційних підходів до залучення студентів з міжнародним досвідом до курикулярних змін; подальший розвиток методик дистанційної освіти.

Висновки до розділу 2

З'ясовано тенденції модернізації нормативно-правових та організаційних засад інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади; конкретизовано тенденції модернізації процесуальних засад ІЗВО в університетах Канади.

Виявлено, що нормативно-правові, організаційні, процесуальні засади інтернаціоналізації змісту освіти є базовими положеннями, які характеризують певний напрям інтернаціоналізаційних змін і в сукупності забезпечують результативність досліджуваного процесу. Встановлено, що нормативно-правові засади врегульовуються законодавчими актами й урядовими програмами інтернаціоналізації освіти в межах національних стратегій отримання прибутку, розвитку взаєморозуміння, кваліфікованої міграції. Організаційні засади визначаються в рамках інституційних стратегій. Процесуальні засади окреслюють основні напрями й підходи до реалізації академічних цілей інтернаціоналізації змісту вищої освіти.

На основі історико-хронологічного аналізу освітньої політики Канади в контексті проблеми дослідження з'ясовано хронологічні межі етапів розвитку інтернаціоналізації вищої освіти в університетах країни: 1) *установчий* (1995 – 2000 рр.) – визнання інтернаціоналізації пріоритетним завданням національної освітньої політики країни. Протягом етапу було прийнято положення «Про міжнародну політику Канади» (1995) і «Угоду між Європейською спільнотою і Канадою» (1995), які врегульовують програму співробітництва в галузі вищої освіти. Пріоритетність інтернаціоналізаційних перетворень системи вищої освіти затверджено законом «Про вищу освіту» (2000); 2) *стратегічний* (2001 – 2008 роки) – формування федеральної програми інтернаціоналізації освіти, затвердженої у другій редакції положення «Про міжнародну політику Канади» (2005), поширення процесів інтернаціоналізації вищої освіти на всі канадські провінції; активізація участі урядів провінцій у формуванні

регіональних програм інтернаціоналізації освіти («Програма розвитку вищої освіти Онтаріо» (2005), «Бізнес-план Міністерства вищої освіти провінції Альберта» (2007) та ін.); 3) *комплексний* (2008 – 2011 рр.) – активізація інтернаціоналізації вищої освіти на всіх рівнях (національному, провінційному, інституційному), впровадження міжнародного виміру в усі напрями діяльності університетів. Встановлено, що протягом комплексного етапу вперше запроваджено *курукулярні інституційні* стратегії інтернаціоналізації вищої освіти.

Визначено, що участь федерального уряду Канади в інтернаціоналізації вищої освіти має рекомендаційно-координаційний характер, безпосереднє регулювання політики інтернаціоналізації здійснюється урядами провінцій, найактивнішими з яких є уряди провінцій Онтаріо, Британська Колумбія, Манітоба, Альберта. Констатовано, що адміністрування, науковий супровід та фінансування національних програм інтернаціоналізації вищої освіти здійснює низка національних громадських організацій культурно-освітнього спрямування: Мережа освітніх центрів Канади, Канадське агентство міжнародного розвитку, Канадське бюро міжнародної освіти, Асоціація університетів і коледжів Канади та інші.

Доведено існування тісного взаємозв'язку між маркетинговим, політичним і програмним підходами, що існують у національних стратегіях інтернаціоналізації вищої освіти Канади.

Систематизовано інституційні стратегії інтернаціоналізації: *зовнішні* – маркетингові, експорту навчальних програм, міжнародної академічної співпраці; і *внутрішні* – організаційні, програмні, академічні. Встановлено, що *зовнішні* стратегії інтернаціоналізації вищої освіти є переважно маркетинговими і спрямовані на посилення позицій канадських університетів на світовому ринку освітніх послуг. Проте використання в цих стратегіях міжнародної академічної співпраці, що може виступати й окремим видом зовнішньої інституційної стратегії, спрямованої передусім на задоволення освітньо-наукових інтересів академічної громади,

забезпечує реалізацію суто гуманітарних завдань, зокрема міжнародну консолідацію університетів. Визначено, що *внутрішні* організаційні стратегії спрямовані на підвищення конкурентоспроможності університетів шляхом оптимізації організаційної структури закладу та запровадження інноваційного менеджменту. Основною формою реалізації внутрішніх програмних стратегій ІВО є інституційні програми навчання за кордоном і програми академічного обміну («Освіта за кордоном», «Глобальна освіта», «Літо за кордоном», «АБВ», «Брок за кордоном», «Літо університету Вуган» та ін.). Внутрішні академічні стратегії складають ядро інтернаціоналізації вищої освіти. Об'єктами таких стратегій виступають навчальні плани і програми.

Структурно-функціональний аналіз процесуальних засад інтернаціоналізації змісту освіти дозволив встановити, що ключовою характеристикою інтернаціоналізації вищої освіти є зовнішня (інтер-) і внутрішня (інтра-) спрямованість, яка зумовлює необхідність розроблення відповідних механізмів реалізації її основних завдань. Аналіз курикулярних стратегій інтернаціоналізації дозволив встановити факт посилення інституційної підтримки та зростання інституційної відповідальності за ефективність досліджуваного процесу. Визначено, що інтернаціоналізація змісту освіти реалізується в межах макро- мезо-, мікрорівнів. Аналіз академічних стратегій університетів Канади дозволив окреслити основні форми надання навчальним програмам міжнародного виміру: навчальні курси, опанування яких відбувається за межами країни (за програмами індивідуальної та інституційної мобільності) (університет Брок); спецкурси міжнародного характеру, що збагачують зміст базових навчальних предметів (університет Роял Родс); навчальні предмети з міжнародним виміром, що викладаються в рамках навчальних планів існуючих спеціальностей (бізнес-адміністрування, public relations) (університет Маунт Роял); інтернаціоналізовані навчальні програми нових інтернаціоналізованих спеціальностей («Глобальне громадянство»,

«Макроекономіка», «Геополітика» тощо) (університет Альберта).

З'ясовано, що в межах компетентнісного підходу до професійного розвитку викладача набули поширення інституційні програми методичної підтримки формування полікультурної компетентності (міжнародні програми обміну; програми наукової й академічної мобільності; інституційні проекти; програми розвитку полікультурної чутливості; семінари з полікультурної комунікації). Охарактеризовано інноваційні методики залучення студентів з міжнародним досвідом до збагачення змісту вищої освіти: аудиторні дискусії, робота в мультикультурних групах, виконання студентами функцій запрошених лекторів, демонстрація іноземними студентами або студентами з міжнародним досвідом ролей представників іншої культури. Визначено відсутність чітких інституційних стратегій оцінки ефективності досліджуваного процесу, доведено їх необхідність; схарактеризовано існуючі підходи до оцінювання та моніторингу результатів інтернаціоналізації змісту освіти.

Таким чином, у межах встановлених етапів розвитку національної політики інтернаціоналізації вищої освіти Канади з'ясовано нормативно-правові та організаційні, конкретизовано процесуальні засади інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади. Доведено, що процеси інтернаціоналізації вищої освіти Канади розвиваються відповідно до глобального контексту розвитку ІВО. Інтернаціоналізація змісту вищої освіти здійснювалася на всіх рівнях функціонування системи вищої освіти (національному, провінційному, інституційному).

Зміст розділу висвітлено в публікаціях автора [139; 142; 145; 146; 147; 148].

РОЗДІЛ 3

ПРОГНОСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ВИЩОЇ ОСВІТИ КАНАДИ В УКРАЇНІ

3.1. Нормативно-правові засади інтернаціоналізації змісту вищої освіти України

У другій половині ХХ століття процес глобалізації посилює свій вплив на траєкторію розвитку системи вищої освіти кожної країни. Уряди розвинених держав світу розробляють освітні стратегії щодо інтеграції системи освіти певної країни в загальноєвропейський і світовий освітній простір і проваджують їх у практику роботи вищих навчальних закладів. Невпинно зростають і вимоги до кваліфікаційного рівня фахівців. Важливим стають такі характеристики сучасного спеціаліста, як активність, ініціативність, самостійність, висока відповідальність, що неможливо без сформованої іншомовної компетентності на основі фундаментальних знань, які забезпечують мобільність і конкурентоздатність сучасного професіонала. Зокрема зростає потреба в інтернаціоналізації змісту вищої освіти України. Подальші соціально-економічні та політичні зміни в суспільстві, зміцнення державності України, входження її до світового простору вищої освіти неможливі без модернізації вищої освіти в аспектах її інтернаціоналізації.

Ретроспективний аналіз нормативно-правової бази системи вищої освіти України в аспектах її інтеграції до європейського та світового освітнього співтовариства, зокрема Національної доктрини розвитку освіти (2002) [83; 128], закону України «Про вищу освіту» (2002) [36], указу Президента України «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні» [127], Постанови Кабінету Міністрів № 1183 «Про затвердження державної програми розвитку вищої освіти на 2005-2007

роки» (2004) [102], положення «Про стажування аспірантів, докторантів, наукових і науково-педагогічних працівників віком до 35 років у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах в Україні та за кордоном» (2006) [101], Наказів МОН України № 612 від 13.07.2007 року «Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року» [79] та № 943 від 16.10.2009 року «Про запровадження у вищих навчальних закладах Європейської кредитно-трансферної системи» [80], проекту «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки» [103], дозволяє дійти висновку про те, що державна освітня політика України спрямована на активну інтеграцію до світового та європейського простору вищої освіти, провідним аспектом якої є її інтернаціоналізація. При цьому стратегічним завданням державної освітньої політики України є поглиблення міжнародного співробітництва між вищими навчальними закладами Європи, збільшення кількості науковців, викладачів і студентів, які беруть участь у міжнародних освітніх проектах світових організацій та співтовариств.

У проекті «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки» наголошується на тому, що «інтеграція України у світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення національної системи освіти, пошуку ефективних шляхів підвищення якості освітніх послуг, апробації та впровадження інноваційних педагогічних технологій, забезпечення рівного доступу всіх її громадян до якісної освіти, модернізації змісту освіти й організації її відповідно до світових тенденцій і вимог ринку праці, забезпечення безперервності освіти та навчання протягом усього життя, розвиток державно-громадської моделі управління вищою освітою» [103, 5].

Крім того, у Національній доктрині розвитку освіти визначено провідні освітні установи країни, що сприяють активізації процесу міжнародної академічної мобільності, забезпечують розвиток системи

підготовки фахівців для зарубіжних країн, створюють філії вищих навчальних закладів України за кордоном та забезпечують визнання вітчизняних документів про освіту в світі. Ними стали на національному рівні Академія педагогічних наук України, на регіональному рівні центральні та місцеві органи управління освітою та на інституційному рівні вищі навчальні заклади [83].

У 2002 році в указі Президента України «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні» підкреслюється, що стратегічним завданням державної освітньої політики України є поширення вітчизняної освіти за межами країни на ринку світових освітніх послуг, поглиблення міжнародного співробітництва, збільшення участі вищих навчальних закладів, учених, педагогів та студентів у проектах міжнародних організацій та освітніх співтовариств [127].

У 2004 році в постанові Кабінету Міністрів № 1183 «Про затвердження державної програми розвитку вищої освіти на 2005-2007 роки» зазначено, що «серед основних завдань, які пов'язані з розвитком інтернаціоналізації вищої освіти є поглиблення міжнародного співробітництва, розширення участі вищих навчальних закладів, професорсько-викладацького складу ВНЗ та студентів у міжнародних освітніх і дослідницьких проектах» [102, 2].

У 2006 році у положенні «Про стажування аспірантів, докторантів, наукових і науково-педагогічних працівників віком до 35 років у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах в Україні та за кордоном» акцентується увага на тому, що «актуальним завданням ВНЗ стає встановлення міжнародних зв'язків і здійснення міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту й культури, активне співробітництво з діаспорами українців за кордоном» [101, 12]. Крім того, в документі підкреслюється, що поява кілька років тому програм міжнародного обміну студентами й викладачами між ВНЗ інших країн, їх представництв на місцях, асоціацій, фондів та освітніх організацій в

Україні, які регулярно інформують академічну спільноту України про наукові конкурси, освітні проекти, академічні стипендії, сприяє отриманню перспективною молоддю відповідних грантів, що активізують процес інтеграції вітчизняної вищої школи до європейського простору вищої освіти та сприяють її інтернаціоналізації [101].

У 2007 році у Наказі МОН № 612 від 13.07.2007 року «Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року» зосереджено увагу на рівні конкурентоспроможності випускників ВНЗ країни. Наголошено на тому, що основною метою ефективної роботи кожного окремого вищого навчального закладу є кваліфікаційний рівень його випускників, їх конкурентоспроможність на національному, європейському та світовому ринках праці. Механізмом досягнення цієї мети стає реалізація таких завдань, як «сприяння мобільності студентів та професорсько-викладацького складу ВНЗ, міжнародне визнання дипломів про вищу освіту, зміцнення конкурентоспроможних позицій освітніх установ України на європейському та світовому ринку освітніх послуг» [79, 2–3].

У статті 68 закону «Про вищу освіту» України зазначено, що з метою розвитку міжнародного співробітництва в галузі вищої освіти і науки та її інтеграції до європейського простору вищої освіти планується виконання таких заходів:

- презентація результатів наукових, технічних, технологічних та інших розробок вищих навчальних закладів, що збільшує кількість продажу їх патентів та ліцензій на міжнародному освітньому ринку;
- активізація співробітництва між партнерськими ВНЗ шляхом підписання двосторонніх і багатосторонніх угод, договорів тощо;
- проведення низки освітніх заходів з метою розвитку та зміцнення взаємовигідного міжнародного співробітництва у галузі вищої освіти і науки;

- розроблення та впровадження інтернаціоналізованих навчальних програм для ефективної роботи в межах міжнародного співробітництва [36].

У статті 70 закону «Про вищу освіту» України визначено основні напрями зовнішньоекономічної діяльності вищого навчального закладу країни, зокрема «організація підготовки іноземних громадян до вступу у вищі навчальні заклади України та громадян України до навчання за кордоном, розроблення та впровадження інтернаціоналізованих навчальних програм для ефективного навчання іноземних студентів, а також організацію навчання за кордоном» [36]. Крім того, у цьому документі зазначається, що «головними напрямками інтернаціоналізації вищих навчальних закладів України є їх участь у програмах двостороннього та багатостороннього міждержавного і міжуніверситетського обміну, проведення спільних наукових досліджень; організація міжнародних конференцій, симпозіумів, конгресів та інших заходів, участь у міжнародних освітніх та академічних програмах обміну; спільна видавнича діяльність, надання можливості іноземним громадянам в Україні отримувати як вищу, так і післядипломну освіту, створення спільних освітніх і науково-дослідницьких програм з вищими навчальними закладами за кордоном, організація стажування та проходження практики професорсько-викладацького складу в партнерському вищому навчальному закладі тощо» [36, 83–84].

Варто відзначити, що міжнародна орієнтація змісту академічних дисциплін, наповнення їх інтеркультурним змістом, вивчення та апробація досягнень зарубіжної педагогічної практики значно розширюють освітні можливості для немобільних студентів, які з тих чи інших причин не можуть пройти навчання чи стажування за кордоном. Процес інтернаціоналізації навчальних програм значно підвищує їх привабливість та сприяє модернізації освітнього процесу в цілому. На наш погляд, ефективність ІЗВО залежить від чіткого визначення цілей, стратегії й

тактики розвитку системи вищої освіти в цілому, а також ефективної діяльності щодо інтернаціоналізації конкретного вищого навчального закладу.

Аналіз закону «Про вищу освіту» України дозволяє стверджувати, що інтеграція вітчизняної системи вищої освіти до світового та європейського освітнього простору здійснюється в Україні засобами підтримки студентської та викладацької мобільності та певної автономії вищих навчальних закладів у започаткуванні програм академічного обміну викладачами та студентами тощо.

У 2012 році у проекті «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки» зазначено, що подальший розвиток системи вищої освіти держави відбувається шляхом активізації варіативності форм міжнародного співробітництва в галузі вищої освіти, що забезпечить інтеграцію національної системи вищої освіти до світового та європейського простору вищої освіти. Так, у проекті представлено форми міжнародного співробітництва, зокрема:

- укладання міжурядових угод з іншими державами та їх реалізація з метою ефективного співробітництва в галузі освіти і науки;
- організація академічних і наукових обмінів, стажування та навчання за кордоном студентів, викладачів та науково-педагогічних працівників;
- активізація участі вищих навчальних закладів, їх професорсько-викладацького складу, студентів у різноманітних проектах та програмах міжнародних організацій, асоціацій та співтовариств (програми «Темпус», «Еразмус Мундус», «Жан Моне» та ін.);
- проведення спільних наукових досліджень з актуальних проблем розвитку системи вищої освіти та інших галузей науки;
- організація та проведення міжнародних науково-практичних конференцій, семінарів, симпозіумів, круглих столів з метою обміну інтеркультурним досвідом між державами;

- розроблення та впровадження інтернаціоналізованих навчальних програм для навчання іноземних громадян у вищих навчальних закладах України [103].

Аналіз Концепції віртуальної інтернаціоналізації вищої освіти України проекту Темпус «Е-інтернаціоналізація для навчання у співпраці» дає змогу стверджувати, що віртуальна інтернаціоналізація вищої освіти полягає в упровадженні різних міжнародних аспектів у дослідницьку, викладацьку та адміністративну діяльність вищих навчальних закладів на основі використання сучасних інформаційних технологій [48]. Широкий доступ до новітніх інформаційних технологій відкрив можливість для активного розвитку віртуальної інтернаціоналізації вищої освіти в Україні. Перед університетами з'явилася перспектива актуалізувати свою діяльність на міжнародному ринку освіти та підвищити успішність у виконанні власних міжнародних завдань за рахунок використання електронних засобів обміну інформацією. У цьому проекті наведено приклади віртуальної інтернаціоналізації вищої освіти в Україні, зокрема «міжнародні веб-семінари та веб-практикуми, он-лайн процедури відбору студентів, міжнародні відеоконференції, відеолекції, відеосемінари, робота у віртуальних групах над виконанням спільних ситуаційних завдань, участь у міжнародних професійних інтернет-форумах та соціальних мережах, педагогічні відеосемінари, он-лайн співпраця щодо підготовки наукових статей, віддалене використання дослідницького та лабораторного обладнання, відеоконференції, відеолекції зарубіжних викладачів, використання Інтернету, віртуальні проектні команди при стажуванні в іноземних організаціях, участь студентів у міжнародних конкурсах, ділових іграх, відеоінтерв'ювання представників іноземних організацій тощо. Сучасні засоби комунікації доповнюються комп'ютерними навчальними програмами типу мультимедіа, які заміщають друковані тексти, аудіо- і відеоплівки» [48, 8].

Теоретичний аналіз національних освітніх документів України щодо інтеграції системи вищої освіти країни до ЄПВО та світового освітнього простору, дозволяє стверджувати, що на сьогодні в Україні відсутня національна стратегія інтернаціоналізації вищої школи. При цьому відбувається формування інституційних стратегій ВНЗ, що стає підтвердженням подальшої автономізації вітчизняних закладів вищої освіти. Стратегічним завданням державної освітньої політики є інтеграція освіти у світовий простір вищої освіти, одним із засобів ефективної реалізації якої є інтернаціоналізація змісту вищої освіти. На національному рівні ІЗВО реалізується через програмну стратегію інтернаціоналізації вищої освіти, оскільки маркетингова стратегія інтернаціоналізації вищої освіти практично відсутня в Україні. Програмна стратегія інтернаціоналізації вищої освіти спрямована на розвиток міжнародного співробітництва й академічної мобільності, на участь у міжнародних освітніх і науково-дослідних проектах, інтернаціоналізацію змісту вищої освіти. Основними умовами ефективної реалізації інтернаціоналізації змісту вищої освіти в Україні є використання позитивного зарубіжного досвіду в аспектах модернізації освітніх систем конкретних держав, проведення спільних наукових досліджень з іноземними ВНЗ-партнерами, співробітництво з міжнародними асоціаціями, фондами, організаціями щодо розвитку міжнародної освіти, проведення міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів, подолання економічних перешкод, що пов'язані з участю професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів у освітніх заходах за кордоном, обмін інноваціями в галузі освіти тощо.

Чільне місце в інтернаціоналізаційних процесах України займають масштабні міжнародні проекти, впроваджені в межах встановлення освітнього партнерства з Канадською фундацією Українського Вільного Університету (м. Вінніпег), Канадською фундацією українських студій (м. Вінніпег), Українсько-Канадською фундацією «Допомога Україні»,

Українсько-Канадською фундацією імені Тараса Шевченка (м. Вінніпег), Навчальним фондом української кафедри Торонтського університету (м. Торонто). Ці фундації сприяють вивченню української мови, культури, історії на території Канади [195; 364]. У межах співробітництва з українською діаспорою Канади реалізуються завдання інтернаціоналізації вищої освіти (встановлення міжнародних зв'язків і здійснення міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту й культури, активне співробітництво з діаспорами українців за кордоном), прописані в положенні «Про стажування аспірантів, докторантів, наукових і науково-педагогічних працівників віком до 35 років у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах в Україні та за кордоном» [101].

З метою окреслення провідних форм інтернаціоналізації вищої освіти України вважаємо за доцільне дослідити ефективність роботи ВНЗ держави за такими критеріями: наявність стратегій інтернаціоналізації у вищому навчальному закладі, участь у програмах академічного обміну, розроблення та впровадження інтернаціоналізованих навчальних програм тощо. Аналіз офіційних сайтів провідних навчальних закладів країни дозволяє стверджувати, що найбільш інтернаціоналізованими серед них є Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський національний технічний університет, Львівський національний університет, Чернівецький національний університет, Запорізький національний університет, Харківський національний університет, та ін. У досвіді цих закладів представлено ефективні ініціативи інтернаціоналізації змісту освіти.

Так, фахівцями Київського національного університету імені Тараса Шевченка було розроблено загальну стратегію інтернаціоналізації вищого навчального закладу. За період з 2009–2010 років у цьому вищому навчальному закладі було затверджено низку документів щодо стратегії його інтернаціоналізації, зокрема «Концепція міжнародного співробітництва» (2009), «Міжнародні відносини університету» (2010),

«Діяльність структурних підрозділів щодо залучення іноземних громадян на навчання» (2010) та ін. [326, 31–45].

Організаційний підхід інтернаціоналізації вищої освіти вдало використано в національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут» (КПІ). На базі закладу створено департамент міжнародного співробітництва, відділ міжнародних проектів, міжнародний факультет, міжнародний офіс фізико-математичного факультету, міжнародний відділ зварювального факультету, основними напрямками діяльності яких є підготовка спеціалістів з поміж іноземних громадян; співробітництво з зарубіжними університетами-партнерами на основі міждержавних та міжуніверситетських угод; участь у різних міжнародних проектах, програмах; виконання наукових досліджень на замовлення іноземних партнерів; співробітництво в соціальній, гуманітарній сферах. Академічна мобільність в КПІ впроваджується через механізм студентського обміну та за участю студентів у програмах подвійних дипломів, індивідуальних грантів, різноманітних навчальних або навчально-дослідницьких програмах [82].

Основними сферами міжнародної співпраці Київського національного економічного університету є спільні тренінги та дослідницькі проекти, спільна участь у міжнародних конференціях та семінарах, акредитація навчальних програм, а також обмін студентами та викладачами, навчання іноземних студентів [45]. Національний авіаційний університет реалізує постійний проект навчання англійською мовою [81].

У Львівському національному університеті кращі студенти отримують іменні стипендії зарубіжних меценатів: Б. Чемеринського (Канада), імені Б. Барабаша (США), Анни і Теодора Беш «Калина» (Канада), родини Лозинських (США); кращі аспіранти отримують стипендії імені Товариства Косбілд (Канада). На запрошення до університету приїжджають зарубіжні вчені для наукової роботи, стажування та участі в конференціях. Щорічно в університеті працює біля

10-ти іноземних лекторів-мовників з Австрії, Італії, Іспанії, Німеччини, Швеції, Японії, Македонії, Польщі, Чехії, Естонії, Хорватії. Згідно з угодами про співпрацю студенти з Польщі, Болгарії, Чехії проходять практику на різних факультетах [71].

У рамках укладених міжнародних договорів про безпосереднє наукове та педагогічне співробітництво в Ужгородському національному університеті успішно ведуться спільні наукові дослідження, здійснюється обмін досвідом щодо викладання нових курсів, читання лекцій; щорічно відряджається за кордон близько 350 співробітників університету. У 2004 р. університет налагодив тісні зв'язки з Канадським бюро міжнародної освіти, у результаті цього співробітники університету беруть участь у реалізації спільної програми «Проект економічного розвитку громади в Україні» (ПЕРГУ). Введено цілий ряд нових навчальних курсів, зокрема «Регіональна політика Радянського Союзу», «Економіка європейської інтеграції»; підготовлено спецкурси «Право Європейського Союзу» та «Конституційне право Європейського Союзу» [126].

Чернівецький національний університет ввів спеціальні навчальні програми для іноземців – теорія й історія англійської мови, дискурсний аналіз. Постійно діють запрошення на роботу викладачів, учених-дослідників із вузів інших країн; організовується мовна практика студентів за кордоном; здійснюється реклама університету за кордоном (маркетинговий підхід); береться участь у міжнародних форумах, конференціях, семінарах; програмах та проектах із залученням грантів [135].

Інтернаціоналізація вищої освіти Запорізького національного університету реалізується переважно за рахунок участі професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу та студентів у програмах інтеркультурного обміну. Фахівці ВНЗ розробили положення щодо інтернаціоналізації вищого навчального закладу, що передбачає впровадження фотоконкурсу «Враження з-за кордону», волонтерської

програми для сучасної молоді, збільшення кількості навчальних дисциплін, що викладаються англійською мовою, інтернаціоналізація змісту навчальних програм. Крім цього, на основі міжнародного договору про співробітництво з університетом ДУ Майне (Франція) було затверджено видання подвійних україно-французьких дипломів «бакалавра» та «магістра» за спеціальностями «Фізика», «Біологія», «Прикладна математика» тощо [326].

На відміну від Запорізького національного університету, інтернаціоналізація вищої освіти Сумського національного аграрного університету здійснюється через виробниче стажування студентів у таких країнах, як Німеччина, Нідерланди, Данія, Польща, Фінляндія, США, Швейцарія, Швеція, Франція, Австралії, Нова Зеландія, Канада та становить близько 300 студентів щорічно. Крім того, керівництво університету запрошує зарубіжних науковців для викладання практичних курсів іноземних мов. Фахівці відділу міжнародного співробітництва здійснюють інформативну пропаганду міжнародних академічних стипендій на навчання, стажування та проведення науково-дослідницької роботи у ВНЗ Європи. Щорічно студенти університету мають змогу навчатися в Німеччині за програмою університету Вайєнштефан, що передбачає отримання диплома міжнародного зразка (МВА) за спеціальністю «Бізнес-адміністрація». Крім того, професорсько-викладацький склад ВНЗ реалізує низку міжнародних дослідницьких проектів, що спрямовані на поглиблене вивчення іноземних мов (англійської, німецької, французької, польської). З метою поглиблення вивчення англійської мови викладачами кафедри іноземних мов розроблено «Інтернаціоналізований курс інтенсивного вивчення англійської мови» та підготовлено навчальний посібник «Практика за кордоном» («Practice Abroad») для студентів, які планують здійснити виробничу практику за кордоном [62; 121].

За матеріалами електронного сайту Івано-Франківського національного технічного університету стає очевидним, що фахівці вищого навчального закладу вдало використовують відеоконференції в навчальному процесі [39]. Їх колеги з Таврійського національного університету переконують, що досвід проведення циклу дискусійних і навчальних відеоконференцій у рамках міжнародної проектної діяльності з міжнародними організаціями є сталим [123].

У 2012 р. в Харківському національному університеті створено центр міжнародного співробітництва з метою сприяння інтеграції університету до європейської і міжнародної спільноти, а також активного й ефективного формування інфокомунікаційної мережі для подальшого розвитку та поширення міжнародної діяльності. Основними завданнями центру є організація міжнародних заходів на всіх рівнях. Відділ міжнародних програм та академічної мобільності відповідає за організацію та контроль міжнародних програм і академічної мобільності університету. Завданнями відділу є організація та супроводження програм академічного та науково-технічного співробітництва, організація обміну фахівцями з іноземними ВНЗ та організаціями. Окрім цього, відділ здійснює збір та обробку інформації про діяльність міжнародних фондів та інституцій, які надають гранти і стипендії українським науковцям та студентам [131].

На основі теоретичного аналізу електронних матеріалів сайтів вищих навчальних закладів України нами було встановлено основні форми інтернаціоналізації цих освітніх установ: ефективне співробітництво між ВНЗ-партнерами, активізація академічної мобільності професорсько-викладацького складу ВНЗ та студентів, викладання іноземних мов для студентів, запрошення зарубіжних науковців для проведення лекцій інтеркультурного змісту та збільшення кількості англomовних курсів у курикулумі. Тож наголосимо, що програмна стратегія ІВО поширена в сучасній Україні на інституційному рівні і спрямована на розвиток міжнародного співробітництва та академічної мобільності, участь у

міжнародних освітніх і науково-дослідних проектах, ІЗВО, але існує невідповідність інституційних стратегій інтернаціоналізації її загальносвітовим тенденціям (відсутність стратегічних планів та програм ІВО, недостатня модернізація навчальних планів та академічних програм, відсутність чітких програм розвитку полікультурної компетентності професорсько-викладацького складу та залучення студентів з міжнародним досвідом до інтернаціоналізації змісту вищої освіти).

Отже, освітня політика України спрямована на інтеграцію до світового й європейського просторів вищої освіти. Хоча незаперечним є факт відсутності національної стратегії щодо її інтернаціоналізації. Тому період 2010 – 2020 рр. стане надзвичайно важливим для системи вищої освіти держави у визначенні провідних стратегій ІЗВО та узгодженні національної нормативно-правової бази зі стандартами й рекомендаціями світового та європейського простору вищої освіти.

На інституційному рівні інтернаціоналізації змісту вищої освіти реалізується через програмну стратегію ІВО, що передбачає використання міжнародних навчальних програм, навчальної літератури, фахових підручників, телекомунікаційних джерел інформації, інтернаціоналізацію навчальних програм та маркетингову стратегію інтернаціоналізації вищої освіти – збільшення набору іноземних громадян на навчання у ВНЗ країни.

Теоретичний аналіз нормативно-правових документів, офіційних інтернет-сайтів українських університетів, наукових праць вітчизняних дослідників доводить, що на початку ХХІ ст. освітня політика України ставить за мету поглиблення міжнародної співпраці, розширення участі ВНЗ, їх професорсько-викладацького складу в освітніх проектах міжнародних організацій і співтовариств. Крім того, процес інтеграції вищої освіти і науки України у світове та європейське співтовариство стає більш динамічним і досконалим.

Таким чином, з'ясування актуального стану інтернаціоналізації вищої освіти в системі ВО України дало можливість виявити ефективний

досвід, накопичений вітчизняними університетами, охарактеризувати ефективні ініціативи в досліджуваній сфері, встановити реальні проблеми і недоліки в реалізації інтернаціоналізаційних змін у вітчизняних університетах, серед яких відсутність національної стратегії ІВО, невідповідність інституційних стратегій інтернаціоналізації її загальносвітовим тенденціям, низький рівень фінансування вітчизняної системи вищої освіти, відсутність або недосконалість існуючих механізмів інтернаціоналізації змісту вищої освіти. Тому наголосимо на необхідності подальшої інтернаціоналізації вищої освіти України, що насамперед передбачає інтернаціоналізацію її змісту.

3.2 Рекомендації з використання прогресивного досвіду інтернаціоналізації змісту вищої освіти Канади в Україні

На початку ХХІ ст. предметом полеміки в середовищі політиків, науковців, педагогів-практиків стає проблема входження вітчизняної освітньої системи у світовий і європейський міжнародний та мультикультурний освітній простір. Цей процес є одним з пріоритетних напрямків державної освітньої політики й потребує від суспільства координації вітчизняного педагогічного досвіду з прогресивним досвідом інших країн у галузі вищої освіти. Приєднання України до Болонського процесу слугує потужним поштовхом до інтернаціоналізації системи вищої освіти країни. Оскільки в Україні відсутня національна стратегія інтернаціоналізації вищої школи, відбувається формування інституційних стратегій ВНЗ, що стає підтвердженням подальшої автономізації вітчизняних закладів вищої освіти. Основними засобами інтернаціоналізації вищої освіти України є використання позитивного зарубіжного досвіду в окремих аспектах інтернаціоналізації, проведення спільних наукових досліджень з іноземними ВНЗ-партнерами, співробітництво з міжнародними асоціаціями, фондами, організаціями

щодо розвитку міжнародної освіти, проведення міжнародних наукових конференцій, семінарів, симпозіумів, подолання економічних перешкод, що пов'язані з участю професорсько-викладацького складу ВНЗ у освітніх заходах за кордоном, обмін інноваціями в галузі освіти тощо.

З огляду на інтенсивність та своєчасність реформування вітчизняної системи вищої освіти, стратегічним завданням якої є інтеграція у світовий освітній простір, та зважаючи на той факт, що одним із засобів реалізації цього завдання є інтернаціоналізація змісту вищої освіти, вважаємо за доцільне використати досвід інтернаціоналізації змісту вищої освіти Канади та пропонуємо такі прогностичні орієнтири впровадження інтернаціоналізації змісту вищої освіти Канади у практику вищої школи України (на національному, регіональному, інституційному рівнях).

Основна відмінність систем вищої освіти України і Канади полягає в системі управління. В Україні вона є централізованою, а у Канаді – децентралізованою. Відповідальність за національну стратегію інтернаціоналізації ВО Канади покладено на такі організації, як Асоціація університетів і коледжів Канади, Канадське бюро міжнародної освіти, Канадське агентство міжнародного розвитку, Мережа освітніх центрів Канади, Федеральний відділ міжнародних справ і міжнародної торгівлі, Департамент людських ресурсів та соціального розвитку Канади та провінційні міністерства освіти. Ці суб'єкти сприяють співробітництву зі світовими освітніми організаціями, асоціаціями, фондами міжнародних організацій, міжнародних регіональних союзів, альянсів (Європейський Союз, Рада Європи, ОЕСР, ЮНЕСКО, Світовий Банк, Асоціація фахівців з міжнародної освіти). В Україні активізація міжнародного співробітництва, спрямована на вироблення узгодженої, єдиної у світовому масштабі програми інтернаціоналізаційних дій, потребує узгодження з центральними органами управління. Тому вагомим кроком у напрямку розвитку ІВО України може стати децентралізація управління освітою, створення системи

недержавного управління інтернаціоналізаційними процесами через діяльність неурядових організацій і фондів.

В Україні інтернаціоналізація змісту вищої освіти реалізується на національному рівні через політичну та програмну стратегію інтернаціоналізації вищої освіти. Про це свідчить нормативно-правова база з питань розвитку вищої освіти. Програмна стратегія інтернаціоналізації вищої освіти передбачає міжнародне співробітництво, участь у навчальних та наукових проектах, академічну мобільність, розробку спільних академічних програм. Вважаємо, що законодавчі та програмні ініціативи не є достатніми, а маркетингова стратегія ІВО практично відсутня в Україні. Тому підготовка відповідних законодавчих і нормативно-правових актів, необхідних для успішної реалізації університетами України програм академічної мобільності; розроблення національної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти, подібної до канадської, яка поєднуватиме в собі стратегію кваліфікованої міграції та стратегію отримання прибутку, є доцільною та необхідною. Така стратегія буде спрямована на відбір кращих спеціалістів і найбільш талановитих студентів, випускників, які виступають засобом забезпечення економічного розвитку країни, підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки та національної системи вищої освіти. Основним засобом реалізації такого підходу є система академічних стипендій разом з програмою просування системи вищої освіти країни за кордоном та відповідним візовим і міграційним законодавством. Такий підхід є особливо актуальним в умовах демографічної кризи в Україні та відтоку умів. Хоча такий підхід потребує значних фінансових вливань і не дає прямих економічних здобутків університетам країни, він забезпечить поступове економічне зростання держави в цілому, підвищить її конкурентоздатність на міжнародному ринку освітніх послуг.

Оскільки вища освіта нашої держави є здебільшого безкоштовною, стратегія отримання прибутку має компенсувати витрати державного бюджету, спрямовані на залучення й утримання талановитої молоді. Ця

стратегія передбачає надання освітніх послуг на комерційній основі й експортне просування вищої освіти та реалізується в межах маркетингового підходу. Вища освіта України повинна стати предметом міжнародної торгівлі. Метою такого підходу є отримання прибутку шляхом підвищення конкурентоздатності на міжнародному ринку освітніх послуг та залучення якомога більшої кількості іноземних студентів.

Особливо ця стратегія стає актуальною для України в умовах скорочення державного фінансування вищої освіти. Поєднання стратегій кваліфікованої міграції та отримання прибутку вважаємо доцільним та ефективним у сучасних умовах економічного розвитку України.

Пропонуємо розроблення загальних стратегій інтернаціоналізації університетів країни відповідно до їх фахового спрямування та активізацію академічної мобільності між країнами. Ключовими характеристиками вітчизняної системи вищої освіти мають стати інтернаціональний вимір і привабливість користування нею для представників усіх національностей, визнання її еквівалентності та значущості у процесі працевлаштування в будь-якій країні світу. Необхідним є також розроблення національних програм академічних обмінів України для світового загалу.

Вагомим кроком в оптимізації інтернаціоналізації вищої освіти може стати створення віртуального університету України (ВУУ), основного провайдера дистанційної освіти, та широке застосування віртуальної інтернаціоналізації вищої освіти в Україні, зокрема через міжнародні веб-семінари та е-практикуми, міжнародні відеоконференції, відеолекції, відеосемінари, робота у віртуальних групах над виконанням спільних ситуаційних завдань, участь у міжнародних професійних інтернет-форумах та соціальних мережах, он-лайн співпраця щодо підготовки наукових статей, віддалене використання дослідницького та лабораторного обладнання, участь студентів у міжнародних конкурсах, ділових іграх, відеоінтерв'ювання представників іноземних організацій тощо).

Необхідне формування міжнародних стандартів і оціночного порівняння навчальних планів, студентської успішності щодо відповідності критеріям інтернаціоналізації. Цьому сприятиме активізація співробітництва з суб'єктами наднаціонального рівня, такими, як Міжнародна асоціація оцінки освітніх досягнень (IEA), Міжнародна мережа агенцій гарантії якості вищої освіти (INQAAHE), Світовий альянс транснаціональної освіти (GATE) та ін., що забезпечують гарантію інтернаціоналізації якості освіти.

Таким чином, вважаємо за доцільне на національному рівні вдосконалення нормативно-правової бази діяльності системи вищої освіти України відповідно до європейських стандартів та світових вимог; розроблення всеукраїнської програми інтернаціоналізації вищої освіти; творче врахування міжнародного досвіду інтернаціоналізації вищої освіти на рівні концептуальних підходів до формування національної стратегії; підвищення рівня публічності та прозорості політики інтернаціоналізації вищої освіти шляхом залучення до цього процесу широкого кола громадських та професійних організацій, що представляють інтереси всіх зацікавлених сторін; урахування у процесі розробки національної програми інтернаціоналізації вищої освіти не тільки економічних і суспільних потреб, а й внутрішніх закономірностей розвитку освітньої системи.

Важливим стимулом інтернаціоналізації змісту вищої освіти України повинна стати адміністративна підтримка міжнародних проектів окремих університетів і запровадження відповідних стратегій на регіональному рівні, що сприятиме реалізації загальнонаціональної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти держави. Оскільки в Канаді національна стратегія інтернаціоналізації вищої освіти передусім залежить від діяльності недержавних суб'єктів інтернаціоналізації (Асоціація університетів і коледжів Канади, Канадське бюро міжнародної освіти, Канадське агентство міжнародного розвитку, Мережа освітніх центрів Канади, провінційні

міністерства освіти), вважаємо за необхідне створення подібних організацій та мереж в Україні, які відповідатимуть за розвиток інтернаціоналізації вищої освіти на регіональному рівні. Створені організації сприятимуть реалізації національної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти (кваліфікованої міграції та отримання прибутку) України в межах маркетингової та програмної діяльності, вони залучатимуться до розроблення стратегічних документів інтернаціоналізації вищої освіти. Одним із основних завдань інтернаціоналізації вищої освіти України має стати модернізація її змісту в межах наповнення його міжнародним виміром, реалізація якого суттєво сприятиме здійсненню стратегії кваліфікованої міграції та отримання прибутку. Актуальною є також координація місцевою владою зусиль регіональних університетів у реалізації її пріоритетних завдань шляхом підтримки їх міжнародних освітніх проектів і програм; підтримка міжнародного співробітництва в галузі освіти, організація регіональних моніторингових досліджень результатів інтернаціоналізації змісту вищої освіти

На інституційному рівні інтернаціоналізація змісту вищої освіти України реалізується через програмну стратегію інтернаціоналізації вищої освіти, що передбачає використання міжнародних навчальних програм, навчальної літератури, телекомунікаційних джерел інформації, інтернаціоналізацію академічних програм та маркетингову стратегію ІВО – збільшення набору іноземних громадян на навчання у вищих навчальних закладах країни. Така діяльність недостатньо поширена серед ВНЗ України. В канадських університетах активно використовується стратегічне планування інтернаціоналізації змісту вищої освіти (внесення інтернаціоналізація змісту вищої освіти в стратегічні документи університетів), у межах якого відбувається запровадження обов'язкового опанування міжнародних освітніх програм та обов'язкового здобуття міжнародного освітньо-кваліфікаційного ступеня; розроблення адміністрацією університетів зовнішніх та внутрішніх стратегій

інтернаціоналізації змісту вищої освіти. Зовнішні університетські стратегії охоплюють маркетинг освітніх послуг, збільшення кількості іноземних студентів, експорт навчальних програм, міжнародну співпрацю. Внутрішні стратегії інтернаціоналізації змісту вищої освіти поєднують організаційні (відкриття відділів міжнародних справ, призначення спеціальних керівних посад, активізація й розвиток викладацького складу), програмні (розроблення програм навчання за кордоном, програм обмінів), академічні (введення міжнародних перспектив у навчальні плани і програми, створення нових міжнародних курсів, використання досвіду міжнародних студентів) підходи.

Академічні внутрішні стратегії інтернаціоналізації змісту освіти мають стати базовим інституційним пріоритетом університетів України, оскільки інтернаціоналізація змісту реалізується здебільшого якраз через них. Інтернаціоналізація змісту повинна стати загальним стратегічним пріоритетом інтернаціоналізації освіти, оскільки вона забезпечує якість вищої освіти й є основним засобом інтернаціоналізації навчання і викладання. Вдосконалення (інтернаціоналізацію) курикулуму слід розглядати як завдання самої інтернаціоналізації в напрямі забезпечення релевантності навчання міжнародних студентів і підвищення престижу навчального закладу України на світовому ринку освітніх послуг; гарантування міжнародного рівня вищої освіти українських студентів та тих, які навчаються в українських університетах. Формування полікультурної компетентності молоді та надання глибоких економічних, культурних, соціальних, політичних інтернаціоналізованих знань можуть бути забезпечені лише за умови кардинальної модернізації (інтернаціоналізації) змісту вищої освіти. Крім того, це дозволить амортизувати «культурний шок» іноземних студентів, які потрапляють в україномовне та російськомовне культурне середовище.

Ефективну інтеграцію міжнародного або міжкультурного виміру в академічні дисципліни забезпечать такі університетські стратегії:

- спільна розробка з міжнародними партнерами програм з окремих дисциплін, залучення закордонних науковців та експертів до викладання;
- заохочення студентів до здобуття навчального або практичного досвіду за кордоном;
- використання визнаних міжнародних або міжкультурних методів навчання (рольові ігри, дискусії, презентації, робота в міні-групах);
- організація та запровадження практики у міжнародному середовищі або на місцях навчання за кордоном, навчальних турів;
- використання міжнародного досвіду студентів у процесі інтернаціоналізації змісту вищої освіти.

Важливе місце в інтернаціоналізації змісту вищої освіти Канади посідає навчання за інтернаціоналізованими навчальними програмами. Варті уваги такі інтернаціоналізовані дисципліни та курси: охорона здоров'я інтернаціонального суспільства, інтернаціональні перспективи розвитку через спорт, санітарну освіту та фізкультуру; екологічні регіони світу та місця призначення для туристів; глобальна взаємозалежність і суспільство, теорія соціальної науки і глобалізований світ, глобальний менеджмент (міжнародні фінанси, політична географія і міжнародна економіка, стратегія міжнародного бізнесу, міжнародне право і глобальні торгові організації, міжнародний маркетинг, стабільність і міжнародне корпоративне громадянство, переговори в міжнародному бізнесі), менеджмент різного спрямування (менеджмент в інтернаціональних готелях, мультикультурний менеджмент і комунікації, глобалізація та готельна індустрія, глобальний туризм, мультикультурний менеджмент і комунікації, ведення бізнесу в глобальній економіці, інформаційні системи в пов'язаному світі), освіта й технології (міжнародна і глобальна дистанційна освіта), конфліктологія і збереження миру (міжнародне право і глобальні інституції), юридичні (компаративні глобальні юридичні підходи, юридичні науки в інтернаціональному законодавстві та міжнародні

організації), екологічні науки (глобальні процеси), інтернаціональне та інтеркультурне спілкування (теорія інтеркультурного спілкування, полікультурна компетентність, глобальна політика і міжнародні відносини), міжнародний бізнес, міжнародне торгове право, міжнародний суспільний розвиток), інтеркультурні та інтернаціональні громадянські стосунки, глобальне громадянство; соціологія глобалізації; інтердисциплінарний курс «Цінності, етика і стабільність» (тематика здебільшого спрямована на розвиток свідомості щодо життя на землі, його збереження) та ін.

Крім того, рекомендуємо більш широко застосовувати викладання загальних та спеціальних дисциплін іноземними мовами, зокрема англійською; поширення інституційних зв'язків між вищими навчальними закладами за кордоном; проведення спільних наукових і науково-технічних досліджень із зарубіжними лабораторіями і вищими навчальними закладами; розроблення та впровадження цільових курсів іноземних мов для професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів, розроблення та впровадження спецкурсів інтеркультурного змісту й запрошення зарубіжних науковців до викладання цих дисциплін.

Як було доведено у п. 2.3, підтримка викладацького розвитку та сприяння формування міжнародної компетентності викладачів покращує успішність курикулярних перетворень, тому інтернаціональний та інтеркультурний розвиток викладачів є основним у досягненні успішної інтернаціоналізації змісту вищої освіти Канади. У цьому контексті слід приділити увагу професійній розробці та проведенню семінарів, тренінгів, круглих столів з актуальних проблем міжнародної вищої освіти, академічної мобільності, інтернаціоналізації системи вищої освіти для викладачів вищих навчальних закладів України. Основною метою цих заходів має стати допомога викладачам ввести міжнародний вимір у розробку інтернаціоналізованих курсів. При опрацюванні таких семінарів та курсів для викладачів необхідно звертати увагу на такі елементи процесу

інтернаціоналізації: зміст, навчальні здобутки, методика викладання, оцінювання, реалістичність запланованого навчального навантаження.

За основу викладацького розвитку варто брати інтеркультурну компетентність та міжкультурну чутливість, демонструвати викладачам, як культура впливає на поведінку студентів, пропонувати теоретичні схеми, які викладачі зможуть використати на своїх заняттях, презентувати концепцію центральної ролі особистості викладача (цінності, переконання, досвід, філософія), що передусім впливає на викладацьку практику й розробку навчального плану дисципліни.

Програма семінарів з інтеркультурної комунікації буде також важливою для розвитку викладацького складу. Вона має бути створена з метою покращення розуміння культурних традицій інтернаціональних студентів, їх впливу на характер спілкування, розробку стратегій викладання та комунікацій. Темами семінарів можуть бути культура в класі; сучасна культура та теорія спілкування; розвиток культурної самосвідомості, стратегій роботи з культурно різноманітним студентством; вплив культурної різноманітності на формування стилю викладання і навчання; відображення іншої культури в академічних стандартах; розроблення комунікативних стратегій ефективної взаємодії представниками різних культур, носіями різних мов; академічна цілісність культур; вплив різноманітності культурних традицій та стилів навчання на результативність навчання; використання у навчальному процесі мультикультурних груп та міжкультурної риторики.

Семінари мають охоплювати відомості про ефективну практику інших викладачів, методику використання студентського досвіду і знань, здобутих за кордоном для інтернаціоналізації змісту освіти.

Особливу увагу варто приділити міжуніверситетському інтернаціональному обміну викладачами. Кожен викладач, який працює з іноземними студентами за інтернаціоналізованими навчальними планами,

має провести щонайменше семестр в іноземному закладі з метою здобуття або збагачення досвіду роботи в іншомовному середовищі.

Варто активізувати обмін аспірантами, спільне розміщення студентів-практикантів у міжнародних корпораціях, фірмах, підприємствах або літніх школах, річне або семестрове навчання студентів в ідентичному закордонному університеті, залучення до міжнародних проектів розвитку, програми семестрового або річного перебування за кордоном з метою здобуття кредитів. Оскільки через фінансові бар'єри в Україні відносно невелика кількість студентів може бути залучена до цього виду академічної діяльності, то існує потреба в розробці альтернативних стратегій внутрішньої інтернаціоналізації для забезпечення значної кількості студентів міжнародним та міжкультурним досвідом. Однією з таких стратегій в університетах Канади є використання міжнародних студентів та студентів, які отримали досвід навчання або стажування за кордоном, для інтернаціоналізації змісту вищої освіти. На основі канадського досвіду пропонуємо такі зразки стратегій інтернаціоналізації змісту вищої освіти для впровадження у практику ВНЗ України:

- використання аудиторних дискусій для представлення міжнародного та інтеркультурного досвіду студентів. Будувати такі дискусії слід починати з питань-відповідей і закінчувати систематичною презентацією на заняттях унікальних культурних традицій і досвіду студентів. Такий спосіб студентської взаємодії може забезпечити студентам здатність до крос-культурного спілкування в делікатних питаннях, уміння використовувати інтеркультурні знання, можливість використовувати іноземців як джерело інтеркультурного досвіду. Систематичне впровадження такої стратегії стимулюватиме до участі в інтернаціоналізації всіх студентів. На перших заняттях викладачам слід визначити студентів з релевантним міжкультурним досвідом і виділити з них тих, які готові говорити про такий досвід на заняттях;

- мультикультурна групова робота (крос-культурні діалоги та дискусії), що організовується в малих групах. Робота в мультикультурних групах допоможе викладачам навчити спілкуватися, взаємодіяти і вирішувати проблеми з представниками різних культур, розвивати крос-культурну чутливість і свідомість, а також дозволить студентам отримувати знання з позицій міжнародного забарвлення;

- залучення міжнародних студентів до інтернаціоналізації змісту в якості «запрошених лекторів». Така стратегія потребує ретельної попередньої підготовки. Проте вона дозволяє «запрошеним лекторам» здобути презентаційний досвід, а студентам отримати культурно та інтернаціонально збагачені знання. Викладачам варто розглядати ймовірність представлення студентами будь-якої культури чи країни. Такі студентські презентації є суб'єктивними та відображають погляди окремої особи, а не культури чи регіону в цілому;

- використання студентів як «культурних ресурсів» у навчальних курсах, які розроблені для надання студентам практичного досвіду роботи з представниками інших культур. Мігрантів, які приїжджають на навчання, слід розглядати як джерело в набутті полікультурної компетентності. Згідно зі стратегією зарубіжні студенти виконують функції мовних інструкторів, їх залучають до участі в позаурочних культурних заходах тощо. Такий підхід є невід'ємною частиною інтеркультурної підготовки, необхідної студентам, які прагнуть працевлаштування за кордоном.

Викладачам та адміністрації, які збираються започаткувати подібні програми, рекомендуємо:

- визначити викладачів, зацікавлених в інтернаціоналізації своїх курсів;
- відділу міжнародних справ університету та відділу підтримки міжнародних студентів у співпраці скласти реєстр потенційних добровольців;

- різними засобами рекламувати та популяризувати стратегії інтернаціоналізації змісту освіти;
- створити належні умови для викладачів з метою переходу до нових стратегій викладання;
- забезпечити необхідними засобами для реалізації стратегій.

Вважаємо, що використання принципу полісуб'єктності інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах України (участь у процесі суб'єктів наднаціонального, національного, регіонального та інституційного рівнів) підвищить ефективність запропонованих підходів.

Важливим, на нашу думку, є системне вивчення та творче застосування сучасних підходів до інтернаціоналізації змісту вищої освіти (академічний, програмний, компетентнісний, мотиваційний, моніторинговий), їх урахування в процесі формування інституційних стратегій інтернаціоналізації освіти.

Висновки до розділу 3

З'ясовано актуальний стан інтернаціоналізації вищої освіти в системі вищої освіти України; проаналізовано нормативно-правові документи, які врегульовують процеси інтернаціоналізації змісту вищої освіти в Україні; охарактеризовано досвід українських університетів щодо інтернаціоналізації змісту освіти; окреслено можливості використання прогресивного канадського досвіду інтернаціоналізації змісту вищої освіти в Україні на національному, регіональному та інституційному рівнях.

Окреслено основні завдання інтернаціоналізації змісту вітчизняної вищої освіти й умови їх ефективної реалізації. З'ясовано, що програмна стратегія інтернаціоналізації вищої освіти, поширена в сучасній Україні, спрямована на розвиток міжнародного співробітництва й академічної мобільності, на участь у міжнародних освітніх і науково-дослідних

проектах, на інтернаціоналізацію змісту вищої освіти. Проаналізовано міжнародні проекти, впроваджені в рамках встановлення освітнього партнерства з Канадською фундацією українського вільного університету (м. Вінніпег), Канадською фундацією українських студій (м. Вінніпег), Українсько-Канадською фундацією «Допомога Україні»), Українсько-Канадською фундацією імені Тараса Шевченка (м. Вінніпег), Навчальним фондом української кафедри Торонтського університету (м. Торонто).

Охарактеризовано ефективний досвід інтернаціоналізації змісту освіти, накопичений вітчизняними університетами (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський національний технічний університет, Київський національний економічний університет, Національний авіаційний університет, Львівський національний університет, Ужгородський національний університет, Чернівецький національний університет та ін.), ефективні ініціативи в досліджуваній сфері, представлені в досвідах цих закладів.

Порівняльно-зіставний аналіз вітчизняного досвіду в сфері інтернаціоналізації вищої освіти дозволив установити реальні проблеми та недоліки у реалізації інтернаціоналізаційних змін: відсутність національної стратегії інтернаціоналізації вищої освіти, невідповідність інституційних стратегій інтернаціоналізації її загальносвітовим тенденціям, низький рівень фінансування вітчизняної системи вищої освіти, відсутність або недосконалість існуючих механізмів інтернаціоналізації змісту вищої освіти.

Порівняльний аналіз канадського та українського досвіду інтернаціоналізації змісту вищої освіти й застосування методу наукової екстраполяції дозволили сформулювати рекомендації щодо можливості використання в Україні (на національному, регіональному, інституційному рівнях) прогресивних здобутків Канади у сфері інтернаціоналізації вищої освіти.

Таким чином, з'ясування актуального стану ІВО в системі вищої освіти України дало можливість виявити ефективний досвід, накопичений вітчизняними університетами, охарактеризувати ініціативи в досліджуваній сфері, встановити реальні проблеми та недоліки в реалізації інтернаціоналізаційних змін у вітчизняних університетах, окреслити можливості використання прогресивного канадського досвіду ІЗВО в Україні на національному, регіональному та інституційному рівнях:

- на національному рівні – вдосконалення нормативно-правової бази діяльності системи вищої освіти України відповідно до європейських стандартів та світових вимог; розроблення національної програми інтернаціоналізації вищої освіти; творче врахування міжнародного досвіду інтернаціоналізації вищої освіти на рівні концептуальних підходів до формування національної стратегії; підвищення рівня публічності та прозорості політики ІВО шляхом залучення до цього процесу широкого кола громадських та професійних організацій, що представляють інтереси всіх зацікавлених сторін; врахування у процесі розробки національної програми інтернаціоналізації вищої освіти не тільки для економічних і суспільних потреб, а й для внутрішніх закономірностей розвитку освітньої системи;

- на регіональному рівні – координація місцевою владою зусиль регіональних університетів у реалізації її пріоритетних завдань шляхом підтримки їх міжнародних освітніх проектів і програм; підтримка міжнародного співробітництва в галузі освіти, організація регіональних моніторингових досліджень результатів інтернаціоналізації змісту вищої освіти;

- на інституційному рівні – системне вивчення та творче застосування сучасних підходів до інтернаціоналізації змісту вищої освіти (академічний, програмний, компетентнісний, мотиваційний, моніторинговий), їх врахування в процесі формування інституційних стратегій інтернаціоналізації; розроблення маркетингових, програмних,

організаційних та академічних стратегій інтернаціоналізації вищої освіти; викладання базових та додаткових дисциплін іноземними мовами; поширення інституційних зв'язків між вищими навчальними закладами за кордоном; проведення спільних наукових і науково-технічних досліджень із зарубіжними лабораторіями та ВНЗ; розроблення та впровадження цільових курсів іноземних мов для професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів, впровадження інтернаціоналізованих навчальних програм у навчальний процес вищих навчальних закладів країни; розроблення та впровадження спецкурсів інтеркультурного змісту й запрошення зарубіжних науковців до викладання цих дисциплін; проведення семінарів, тренінгів, круглих столів з актуальних проблем міжнародної вищої освіти, академічної мобільності, інтернаціоналізації системи вищої.

Зміст розділу висвітлено у фаховій публікації автора [143].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження, що полягає в теоретичному обґрунтуванні тенденцій інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади та окресленні можливостей використання досвіду канадських університетів в аспекті досліджуваної проблеми в Україні, дає підстави сформулювати такі висновки.

1. Виявлено стан розроблення проблеми інтернаціоналізації змісту освіти в університетах Канади у вітчизняних і зарубіжних педагогічних дослідженнях. Доведено, що встановлення сутнісних характеристик досліджуваного явища відбувається в рамках сучасної теорії інтернаціоналізації освіти, яка відрізняється поліконцептуальністю. Термінологічний аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових розвідок дає можливість уточнити основне поняття дослідження «інтернаціоналізація змісту вищої освіти», під яким розуміється процес надання міжнародного виміру комплексів інтегрованих знань, на основі яких формуються уявлення, вміння, навички щодо існування в політичному, правовому, економічному, науковому та культурному секторах глобалізованого суспільства.

Обґрунтовано об'єктивну зумовленість інтернаціоналізації змісту освіти глобалізаційними перетвореннями, розвитком економіки знань та інформаційно-комунікаційних технологій, масовізацією вищої освіти й інтенсивним розвитком міжнародного освітнього простору.

З'ясовано, що міжнародний характер та полікультурність є ключовими характеристиками інтернаціоналізованого курикулуму, який через збагачення змісту освіти міжнародним і полікультурним виміром забезпечує розвиток комплексних, критичних, міждисциплінарних і полікультурних способів мислення; полікультурний розвиток особистості; формування полікультурної компетентності, що в цілому оптимізує процеси формування громадянської свідомості й відповідальності у глобальному контексті, посилює дидактичні та виховні можливості змісту освіти.

2. Встановлено етапи розвитку інтернаціоналізації вищої освіти в умовах глобалізації: 1) початковий (кінець 80-х рр. – середина 90-х рр. ХХ ст.) – формування міжнародних, міжурядових і національних програм інтернаціоналізації вищої освіти, офіційне визнання її пріоритетним напрямом розвитку вищої освіти; 2) структурно-організаційний (середина 90-х рр. ХХ ст. – початок 2000 р.) – надання міжнародного виміру всім аспектам діяльності закладів вищої освіти, розроблення внутрішніх стратегій інтернаціоналізації діяльності університету; 3) упроваджувальний (2000 – 2010 рр.) – формування комплексних інституційних програм інтернаціоналізації вищої освіти, в межах яких виокремлюються курикулярні стратегії та відбувається їх реалізація.

Визначено, що пріоритетну роль у теоретичному обґрунтуванні інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади відіграють сучасні концепції дидактичного прагматизму, структуралізму, функціонального матеріалізму, парадигмальної освіти, категоріальної освіти, операціональної структуризації, положення теорії курикулуму. Доведено, що модернізація змісту зарубіжної вищої освіти в умовах інтернаціоналізації базується на сучасній теорії курикулуму.

Обґрунтовано, що інтернаціоналізація змісту вищої освіти здійснюється в сучасних університетах у межах внутрішніх стратегій згідно з академічним, програмним, компетентнісним, мотиваційним та моніторинговим підходами.

3. Визначено хронологічні межі етапів розвитку інтернаціоналізації змісту освіти в університетах Канади: 1) установчий (1995 – 2000 рр.); 2) стратегічний (2001 – 2008 рр.); 3) комплексний (2008 – 2011 рр.). Встановлено, що протягом комплексного етапу вперше запроваджено курикулярні інституційні стратегії ІВО. Доведено, що розвиток національних програм ІВО відбувається згідно зі стратегіями отримання прибутку, розвитку взаєморозуміння та кваліфікованої міграції, що реалізуються суб'єктами інтернаціоналізації в межах політичного,

програмного, маркетингового підходів.

У рамках аналізу політичного підходу визначено пріоритетність ІВО як напряму розвитку канадської системи вищої освіти, окреслено її актуальні завдання, конкретизовано повноваження суб'єктів інтернаціоналізації. З'ясовано, що безпосередні дії суб'єктів інтернаціоналізації в межах маркетингового підходу полягають в інвестуванні значних фінансових коштів у різноманітні освітні програми та проекти з метою отримання прибутку і посилення позиції країни на світовому ринку освітніх послуг. Встановлено існування тісного взаємозв'язку між маркетинговим і програмним підходами до ІВО; доведено, що більшість освітніх програм і проектів інтернаціоналізації вищої освіти Канади спрямовано на зміцнення фінансової прибутковості освітніх послуг.

З'ясовано тенденції модернізації нормативно-правових засад – на національному рівні: адаптація національної нормативно-правової бази в галузі вищої освіти до міжнародних вимог; забезпечення релевантності якості інтернаціональної освіти, що надається канадськими університетами, національним та міжнародним вимогам; посилення децентралізаційних виявів в управлінні інтернаціоналізаційними змінами системи вищої освіти; розвиток державно-приватного партнерства у сфері інтернаціоналізації вищої освіти; інтернаціоналізація доступу до вищої освіти; на рівні провінцій: підвищення рівня публічності та прозорості освітньої політики шляхом залучення до цього процесу широкого кола громадських та професійних організацій, що представляють інтереси всіх зацікавлених сторін. З'ясовано тенденції модернізації організаційних засад інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади (на інституційному рівні): утворення спеціалізованих організаційних структур, що обслуговують потреби міжнародної діяльності; розвиток інноваційних підходів до адміністрування інтернаціоналізаційних процесів; запровадження програм, спрямованих на формування полікультурної

компетентності педагогічного та адміністративного персоналу університетів; розробка інноваційних підходів до оцінювання та моніторингу результатів інтернаціоналізації змісту освіти.

4. Виокремлено процесуальні засади інтернаціоналізації змісту освіти: зовнішня (інтер-) і внутрішня (інтра-) спрямованість, інституційна підтримка, реалізація в межах макро-, мезо- і мікрорівнів; полісуб'єктність та багатовимірність досліджуваного феномену.

Встановлено, що ефективність інтернаціоналізації змісту вищої освіти передусім зумовлюється комплексним характером інституційних стратегій, що передбачає відповідність їх змісту поставленої мети, принципам багатовимірності, полісуб'єктності, цілеспрямованої системної діяльності щодо інтернаціоналізації всіх функцій університету.

Окреслено основні форми інтернаціоналізації змісту вищої освіти: навчальні курси, опанування яких відбувається за межами країни (за програмами індивідуальної та інституційної мобільності); спецкурси міжнародного характеру, що збагачують зміст базових навчальних предметів; навчальні предмети з міжнародним виміром, що викладаються в рамках навчальних планів існуючих спеціальностей; інтернаціоналізовані навчальні програми нових інтернаціоналізованих спеціальностей.

Конкретизовано тенденції модернізації процесуальних засад інтернаціоналізації змісту вищої освіти: вдосконалення внутрішніх інституційних програм інтернаціоналізації змісту вищої освіти на основі принципу полісуб'єктності; розвиток полікультурної підготовки студентів в умовах вищої освіти; посилення ролі полікультурної компетентності викладачів у інтернаціоналізації змісту вищої освіти; впровадження інноваційних підходів до залучення студентів з міжнародним досвідом до курикулярних змін; подальший розвиток методик дистанційної освіти.

5. Охарактеризовано досвід роботи українських університетів щодо інтернаціоналізації змісту освіти та окреслено можливості використання позитивного канадського досвіду ІЗВО в Україні на таких рівнях:

– національному – вдосконалення нормативно-правової бази системи вищої освіти України відповідно до європейських стандартів та світових вимог; розроблення національної програми інтернаціоналізації вищої освіти; творче врахування міжнародного досвіду ІВО на рівні концептуальних підходів до формування національної стратегії; підвищення рівня публічності та прозорості політики інтернаціоналізації вищої освіти шляхом залучення до цього процесу широкого кола громадських та професійних організацій, що представляють інтереси всіх зацікавлених сторін; врахування у процесі розроблення національної програми інтернаціоналізації вищої освіти не тільки економічних і суспільних потреб, а й внутрішніх закономірностей розвитку освітньої системи;

– регіональному – актуальною є координація місцевою владою зусиль регіональних університетів у реалізації її пріоритетних завдань шляхом підтримки міжнародних освітніх проектів і програм; підтримка міжнародного співробітництва в галузі освіти, організація регіональних моніторингових досліджень результатів інтернаціоналізації змісту вищої освіти;

– інституційному – важливим є системне вивчення та творче застосування сучасних підходів до інтернаціоналізації змісту вищої освіти (академічний, програмний, компетентнісний, мотиваційний, моніторинговий), їх врахування в процесі формування інституційних стратегій інтернаціоналізації.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі вбачаємо у виявленні особливостей організаційних і програмних стратегій, інноваційних підходів до оцінювання й моніторингу результатів інтернаціоналізації змісту вищої освіти в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашкіна Н. В. Розвиток професійної освіти в Німеччині (кінець ХІХ – ХХ ст.) : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 / Абашкіна Неллі Володимирівна. – К., 1998. – 400 с.
2. Абашкіна Н. В. Рушійні сили розвитку вищої професійної освіти в зарубіжних країнах / Н. В. Абашкіна // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені М. Гоголя. Серія Психолого-педагогічні науки. – 2002. – № 4, ч. 1. – С. 45–48.
3. Авшенюк Н. М. Болонський процес як регіональний вимір інтернаціоналізації вищої освіти в Європі [Електронний ресурс] / Н. М. Авшенюк. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vkmu/2011_2/Avshenyuk.pdf.
4. Авшенюк Н. Інтернаціоналізація вищої освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору / Н. Авшенюк // Науковий вісник Чернівецького університету : [зб. наук. пр.]. – 2009. – Вип. 468. – С. 3–11.
5. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підручник / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
6. Андрущенко В. Академічна мобільність: проблема реалізації в Україні і в світі / В. Андрущенко, В. Молодиченко // Вища освіта України. – 2010. – № 1. – С. 34–42.
7. Артьомова М. Г. Концептуальні підходи до оновлення змісту освіти та змісту навчання в системі вищої та загальної середньої школи у контексті духовного розвитку особистості та „одухотворення” нації [Електронний ресурс] / М. Г. Артьомова. – Режим доступу : <http://www.bogoslov.org.ua/konceptualni-pidxodi-do-onovlennya-zmistu-osviti-ta-zmistu-navchannya-v-sistemi-vishoi-ta-zagalnoi-serednoi-shkoli-u-konteksti-duxovnogo-rozvitku-osobistosti-ta-oduxotvorennya-nacii>.
8. Астахова Е. В. Академическая мобильность в украинском контексте: риски адаптации // Академічна мобільність – важливий чинник освітньої

євроінтеграції України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (Харків, 16–19 листопада 2010 р.). – Х. : НУА, 2010. – С. 30–36.

9. Бойченко М. А. Вплив інтернаціоналізації на розвиток інноваційних процесів в управлінні європейською вищою освітою [Електронний ресурс] / М. А. Бойченко // Серія Порівняльно-педагогічні студії № 2 (8), 2011. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ppstud/2011_2/files/71-77.pdf.

10. Борисенкова А. В. Актуальные вопросы развития образования в странах ОЭСР / А. В. Борисенкова, В. С. Вахштайн, Е. М. Горбунова та ін. ; [М. В. Ларионова (отв. ред.)]. – М. : Издательский дом ГУ ВШЭ, 2005. – 152 с.

11. Борисова М. В. Глобалізація та інтернаціоналізація університетської освіти в Канаді [Електронний ресурс] / М. В. Борисова. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2009_2/files/ped_02_09_borisova.pdf.

12. Борисова М. В. Розвиток нових інституційних форм вищої освіти Канади в умовах запровадження електронного навчання [Електронний ресурс] / М. В. Борисова. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2010_8/files/PD810_06.pdf.

13. Бринев Н. С. Академическая мобильность студентов как фактор развития процесса интернационализации образования [Электронный ресурс]. / Н. С. Бринев, Р. А. Чуянов /Ассоциация «Профессионалы за сотрудничество». – 2006. – Режим доступа : <http://www.prof.msu.ru>.

14. Булгакова Н. Б. Вища освіта і Болонський процес. Педагогіка вищої школи: [навч.-метод. посіб.]. / Н. Б. Булгакова. – К. : НАУ-друк, 2009. – 84 с.

15. Вакарчук І. О. Доповідь на підсумковій колегії «Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи» [Електронний

ресурс] / І. О. Вакарчук // Освіта України. 2008. – № 21/22, 19 березня. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/newstmp/2008/21_03/

16. Вакарчук І. О. Структурні варіанти стандартів вищої освіти в контексті Болонського процесу / І. О. Вакарчук // Моделі гармонізації національних і міжнародних стандартів освіти у контексті Болонського процесу. – Л., 2007. – С. 131–139.

17. Васянович Г. Тенденції реформування вищої освіти в Україні / Г. Васянович // Науковий вісник Чернівецького університету : [зб. наук. пр.]. – 2009. – Вип. 468. – С. 44–53.

18. Вербицька С. Міжнародна студентська академічна мобільність: етапи розвитку та суб'єкти організації / С. Вербицька // Вісник Житомирського державного університету : [зб. наук. пр.]. – 2009. – Вип. 45. – С. 20–26.

19. Верхогляд О. Проблеми міжнародної співпраці у сфері вищої освіти: контроль за якістю освіти. Національний і міжнародний аспекти / О. Верхогляд, Ю. Романовська, О. Романовський // Вища школа. – 2010. – № 1. – С. 15–23.

20. Вульфсон Б. Л. Сравнительная педагогика: история и современные проблемы / Б. Л. Вульфсон. – М. : УРАО, 2003. – 232 с.

21. Галаган А. И. Проблемы интернационализации и контроля качества высшего образования и подходы к их решению в ряде зарубежных стран / А. И. Галаган // Соц.-гуманит. знания. – 2002. – № 3. – С. 221–228.

22. Галус О. М. Порівняльна педагогіка : навч. посіб. / О. М. Галус, Л. М. Шапошнікова. – К. : Вища шк., 2006. – 215 с.

23. Гжесюк А. О. Інтернаціоналізація вищої освіти як основний засіб вдосконалення людського капіталу / А. О. Гжесюк // Економіка та підприємництво : зб. наук. пр. молодих учених та аспірантів / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» ; відп. ред. С. І. Дем'яненко. – 2009. – Вип. 23. – С. 23–30.

24. Год Б. В. Німецький університет як суб'єкт інтернаціоналізації: ретроспективний аналіз / Б. В. Год // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка. – 2011. – № 2 (12). – С. 134–141.
25. Гонта О. І. Академічна мобільність як складова європейського простору вищої освіти / О. І. Гонта, І. С. Каленюк // Вища освіта України. – Додаток 4, том I (19) : «Болонський процес і перспективи розвитку вищої освіти в Україні, Європі та світі». – 2010. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – С. 135–142.
26. Гончаренко С. У. Дидактична концепція змісту освіти. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр. / С. У. Гончаренко // АПН України. Інститут педагогіки і психології професійної освіти, Національний технічний університет "ХПІ". – Х., 2002. – Ч. 1. – С. 64–67.
27. Горбунова Е. М. Интернационализация высшего образования в странах ОЭСР // Актуальные вопросы развития образования в странах ОЭСР / Е. М. Горбунова, М. В. Ларионова ; [М. В. Ларионова (отв. ред.)]. – М. : Издательский дом ГУ ВШЭ, 2005. – С. 123–138.
28. Гризун Л. Е. Взаємодія наук і інтеграція систем знань як основа побудови змісту освіти / Л. Е. Гризун // Педагогіка та психологія: зб. наук. пр. / Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2004. – Вип. 26, ч. 1. – С. 18–27.
29. Гуляєва Н. М. Вища європейська освіта в Україні / Н. М. Гуляєва // Освіта України. – 2005. – № 3. – С. 12–19.
30. Гурч Л. Мобільність студентів та професорсько- викладацького складу як фактор підвищення конкурентоспроможності вищої освіти України в європейському просторі / Л. Гурч // Персонал. – 2005. – № 7. – С. 80–85.

31. Джуринский А. Н. Интернационализация высшего образования в современном мире : учеб. пособие / А. Н. Джуринский. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 200 с.
32. Джуринский А. Н. Интернационализация высшего образования: тенденции и проблемы / А. Н. Джуринский // Alma mater. – 2002. – № 9. – С. 44–49.
33. Джуринский А. Н. Поликультурное воспитание: сущность и перспективы развития / А. Н. Джуринский // Педагогика. – 2002. – № 10. – С. 93–96.
34. Дроздова І. П. Оновлений зміст освіти – основа формування компетентностей студентів в умовах сучасної модернізації вищої технічної школи [Електронний ресурс] / І. П. Дроздова. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/190/84/>
35. Єгоров Г. С. Тенденції розвитку змісту базової освіти у країнах заходу [Електронний ресурс] / Г. С. Єгоров, Н. М. Лавриченко, Б. Ф. Мельниченко – Режим доступу: biblos.iod.gov.ua/download.php?file_id=154.
36. Закон України «Про вищу освіту» № 2984–III, зі змінами від 13.03.2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.
37. Згуровський М. Основні завдання вищої освіти України щодо реалізації принципів Болонського процесу та забезпечення вимог сфери праці / М. Згуровський // Вища школа. – 2004. – № 5/6. – С. 54–61.
38. Зорников И. Н. Проблемы и перспективы международной интеграции высшего образования [Електронний ресурс] / И. Н. Зорников, Л. П. Волкова. – Режим доступу : www.newseducation.ru.
39. Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://nung.edu.ua/>
40. Іщенко О. Інтернаціоналізація студентського освітнього

середовища: особливості протікання процесу в Україні [Електронний ресурс] / О. Іщенко. – Режим доступу : <http://novyn.kpi.ua/2010-2/03-filos-Istchenko.pdf>.

41. Каленюк І. С. Академічна мобільність як складова європейського простору вищої освіти / І. С. Каленюк, О. І. Гонта // Вища освіта України. – Додаток 4, том І (19) : «Болонський процес і перспективи розвитку вищої освіти в Україні, Європі та світі». – 2010. – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – С. 135–142.

42. Калінічева Г. І. Модернізація системи вищої освіти України в контексті національних пріоритетів ХХІ століття [Електронний ресурс] / Г. І. Калінічева. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N154/N154p023-030.pdf.

43. Карпинська Л. О. Формування професійної майстерності майбутніх учителів у системі вищої педагогічної освіти Канади : автореферат Л. О. Карпинська. – Одеса. – 2005. – 22 с.

44. Карпинська Л. О. Формування професійної майстерності майбутніх учителів у системі вищої педагогічної освіти Канади : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Карпинська Лілія Олексіївна. – Одеса, 2005. – 221 с.

45. Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу : www.kneu.kiev.ua.

46. Климанович О. Понятийно-терминологический аспект проблемы интернационализации высшего образования / О. Климанович, И. Ганчеренок // Alma mater (Вестн. высш. шк.). – 2001. – № 1. – С. 10–13.

47. Козлова О. Г. Підготовка вчителя до інноваційної діяльності в системі післядипломної освіти : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Козлова Олена Григорівна. – К., 1998. – 235 с.

48. Концепція віртуальної інтернаціоналізації вищої освіти України. Проект ТЕМПУС «Е-інтернаціоналізація для навчання у співпраці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.eicl.kharkiv.edu/upload/E-internationalization%20concept_Ukraine.pdf.
49. Корсак К. Нове століття – нова вища освіта: аспекти трансформації змісту вищої освіти у сучасному світі та в Україні, шляхи вдосконалення вищої освіти з переходом її до багатоступеневої структури / К. Корсак // Вища школа. – 2001. – № 3/4. – С. 62–71.
50. Корсак К. В. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів : монографія / К. В. Корсак ; за заг. ред. проф. Г. В. Щокіна: – К. : МАУП-МКА, 1997. – 208 с.
51. Красовська О. Ю. Інтернаціоналізація вищої освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору [Електронний ресурс] / О. Ю. Красовська. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vamsu_econ/2011_2/Kras_ka.htm.
52. Кремень В. Г. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / М. Ф. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабин ; [за ред. В. Г. Кременя]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. – 382 с.
53. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 216 с.
54. Кремень В. Г. Підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в європейське співтовариство / В. Г. Кремень // Вища школа. – 2003. – № 6. – С. 3–23.
55. Курій Л. О. Інтернаціоналізація вищої освіти як засіб формування людського потенціалу в контексті міжнародних міграційних процесів [Електронний ресурс] / Л. О. Курій // Стратегія розвитку України у глобальному середовищі : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, (Сімферополь, 17–19 листопада 2010 р.). – ВіТроПринт, 2010. – С. 269-273. – Режим доступу: <http://mev-hnu.at.ua/blog/2010-12-09-2>.

56. Лавриченко Н. Методологічні аспекти порівняльно-педагогічних досліджень / Н. Лавриченко // Шлях освіти. – 2006. – № 2. – С. 17–23.

57. Лавриченко Н. Порівняльна педагогіка: віхи розвитку // Н. Лавриченко / Порівняльно-педагогічні студії – 2010 : матеріали науково-практичного семінару, (Київ, 17 червня 2010 року) / Н. Лавриченко ; за заг. ред.: О. І. Локшиної та Н. І. Поліхун. – Київ : Інформаційні системи, 2010. – 128 с.

58. Лещенко М. П. Технології підготовки вчителів до естетичного виховання за рубежом (на матеріалах Великобританії, Канади, США) : автореф. дис. ... докт. пед. наук / М. П. Лещенко. – К., 1997. – 53 с.

59. Лещенко М. П. Технології підготовки вчителів до естетичного виховання за рубежом (на матеріалах Великобританії, Канади, США) : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01 / Лещенко Марія Петрівна – К., 1996. – 382с.

60. Листопад О. В. Соціальні технології інноваційного розвитку освіти: етнізація корінних народів Канади / О. В. Листопад // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2010. – № 8 (10). – С. 101–110.

61. Листопад О. В. Освіта в стратегічних завданнях інноваційного розвитку Канади / О. В. Листопад // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2011. – № 8 (18). – С. 70–81.

62. Литвинко О. А. Англійська мова: Practise Abroad : навчальний посібник з англійської мови за програмою курсу поглибленого та інтенсивного вивчення іноземних мов / О. А. Литвинко, І. В. Ляшенко, А. С. Чирва та ін. – Суми : СНАУ, 2009. – 489 с.

63. Лістарова Ж. Ю. Формування громадянина світу в контексті громадянської освіти Великобританії / Ж. Ю. Лістарова // Педагогічні науки. – 2008. – С. 109–117.

64. Локшина О. І. Порівняльна педагогіка: здобутки

двохсотлітнього розвитку та сучасні проблеми / О. І. Локшина // Порівняльно-педагогічні студії. – 2010. – № 3/4. – С. 6–15.

65. Локшина О. І. Кваліфікаційна орієнтованість змісту освіти у Великій Британії [Електронний ресурс] / О. І. Локшина. – Режим доступу : http://www.nbuuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2007_13_1/doc_pdf/Lokshina_st.pdf.

66. Локшина О. І. Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.: монографія / О.І. Локшина. – К. : Богданова А. М., 2009. – 404 с.

67. Лоренцен А. Развитие и распространение интернет-образования во всем мире / А. Лоренцен // Высшее образование сегодня . – 2002. – № 7/8. – С. 42–45.

68. Луговий В. І. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики / В. І. Луговий. – К. : К.І.С. – 2003. – 296 с.

69. Луговий В. І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні / В. І. Луговий // Вісник АПН України – 2009. – № 2. – С. 14–27.

70. Ляшенко І. В. Формування готовності майбутніх аграріїв до реалізації міжнародних фахових програм : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / І. В. Ляшенко. – Суми, 2007. – 298 с.

71. Львівський національний університет імені Івана Франка [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.franko.lviv.ua>.

72. Матвієнко О. В. Метод конкретних педагогічних ситуацій [Текст] : навч.-метод. посібник / О. В. Матвієнко - К. : Українські пропілеї, 2001. – 300 с.

73. Микитенко Н. О. Мезо- та макрорівні соціальної роботи у Канаді (робота з групами, громадами та вплив на соціальну політику) / Н. О. Микитенко // Наукові записки. Серія: Педагогіка: Тернопільський

національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – 2004. – №6. – С.179–185.

74. Микитенко Н. О. Професійна підготовка соціальних працівників в університетах Канади : автореферат дис. ... пед. наук / Н. О. Микитенко. – Тернопіль, 2006. – 23 с.

75. Міклуха О. Конкурентоспроможність вищих навчальних закладів в умовах мобільності студентів [Електронний ресурс] / О. Міклуха. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2012_1/2mikluha.pdf.

76. Мокій А. І. Академічна мобільність: виклики і загрози для людського капіталу України / А. І. Мокій, І. А. Лапшина // Міжнародні економічні відносини. – 2009. – № 11. – С. 14–17.

77. Муқан Н. В. Система неперервної професійної освіти педагогів Канади: інституції та їхня діяльність [Електронний ресурс] / Вісник Львів. ун-ту. Серія педагогічна 2007. Вип. 22. – С. 227–235. – Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/22/31_mukan.pdf.

78. Муқан Н. В. Система професійної підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл в університетах Канади: монографія / Н. В. Муқан. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка». – 2006. – 140 с.

79. Наказ МОН № 612 від 13.07.2007 р. «Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kneu.dp.ua>.

80. Наказ МОН № 943 від 16.10.2009 року «Про запровадження у вищих навчальних закладах Європейської кредитно-трансферної системи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kneu.dp.ua>.

81. Національний авіаційний університет [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу: <http://nau.edu.ua>.

82. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://kpi.ua>.

83. Національна доктрина розвитку освіти // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. – 2002. – № 2. – С. 9–22.

84. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад.: І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш та ін. ; за ред.: Д. В. Табачника і В. Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяда», 2011. – 100 с.

85. Ніколаї Г. Ю. Методологія та технологія науково-педагогічних досліджень: навчальний посібник для студентів музично-педагогічних факультетів вищих закладів освіти та аспірантів) / Г. Ю. Ніколаї. – Суми, 1999. – 108 с.

86. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О. В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.

87. Огієнко О. І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах : монографія / О. І. Огієнко. – Суми : Еллада-S, 2008. – 444 с.

88. Олійник В. Проблеми та шляхи розвитку системи післядипломної педагогічної освіти України в сучасному полікультурному суспільстві / В. Олійник // Вища освіта України. – 2009. – № 4. – С. 24–34.

89. Отрощенко Л. С. Інтернаціоналізація та глобалізація вищої освіти Німеччини / Л. С. Отрощенко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. – № 4/5. – С. 181–187.

90. Павлюк В. І. Вплив освітніх реформ у системі канадської багаторівневої педагогічної освіти на підготовку майбутніх учителів

[Електронний ресурс] / В. І. Павлюк. – Режим доступу : http://almamater.lnpu.edu.ua/magazines/elect_v/NN16/11pvipmu.pdf.

91. Павлюк В. І. Зміст професійної підготовки майбутніх учителів у контексті багаторівневої педагогічної освіти в Канаді [Електронний ресурс] / В. І. Павлюк – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/vchu/N145/N145p103-106.pdf.

92. Писарева Л. И. Управление школьным образованием в ФРГ / Л. И. Писарева // Педагогика. – 2000. – № 6. – С. 87.

93. Підкуркова І. В. Особливості академічної мобільності українських вищих навчальних закладів (на прикладі Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого) / І. В. Підкуркова // Академічна мобільність – важливий чинник освітньої євроінтеграції України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (Харків, 16–19 листопада 2010 р.). – Х. : НУА, 2010. – С. 261–266.

94. Пінчук Є. А. Болонський процес і проблеми модернізації вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / Є. А. Пінчук – Режим доступу : http://novyn.kpi.ua/2009-3-2/22_Pinchuk.pdf.

95. Піч М. Глобалізація освіти в Іспанії: від ізоляції через інтернаціоналізацію до глобалізації / М. Піч // Вища школа. – 2001. – № 2/3. – С. 93–101.

96. Поберезська Г. Г. Тенденції розвитку вищої освіти країн Західної Європи та України : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Поберезська Ганна Григоріївна. – К., 2005. – 214 с.

97. Погребняк В. А. Підготовка майбутнього вчителя до професійної діяльності у полікультурному середовищі загальноосвітньої школи Канади : автореферат дис. ... канд. пед. наук / В. А. Погребняк. – Полтава, 2010. – 20 с.

98. Погребняк В. А. Підготовка майбутнього вчителя до професійної діяльності у полікультурному середовищі загальноосвітньої

школи Канади : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Погребняк Володимир Аркадійович. – Полтава, 2010. – 295 с.

99. Подольская Е. А. Критерии и барьеры академической мобильности: украинский вариант // Академічна мобільність – важливий чинник освітньої євроінтеграції України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (16–19 листопада 2010 р.). – Харків : НУА, 2010. – С. 267–274.

100. Полешко Л. Міжнародні і партнерські стосунки між вищими навчальними закладами / Л. Полешко // Право України. – 2002. – № 4. – С. 162–183.

101. Положення про стажування аспірантів, докторантів, наукових і науково-педагогічних працівників віком до 35 років у провідних вищих навчальних закладах та наукових установах в Україні та за кордоном // Вища школа. – 2010. – № 1. – С. 92–94.

102. Постанова Кабінету Міністрів України № 1183 від 8 вересня 2004 р. «Про затвердження Державної програми розвитку вищої освіти на 2005–2007 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua>.

103. Проект Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.kr-admin.gov.ua/docs/1478.doc>.

104. Пуховська Л. Європейський вимір педагогічної освіти: нові компетентності вчителів / Л. Пуховська // Порівняльно-педагогічні студії. – 2009. – № 1. – С. 63–70.

105. Ржевська Н. Ф. Інформаційно-технічна складова у підготовці дорослого населення в системі неперервної професійної освіти: з досвіду Канади / Н. Ф. Ржевська // Професійно-технічна освіта. – №1. – 2005. – С. 53–59.

106. Ржевська Н. Підготовка фахівців у системі неперервної професійної освіти Канади / Н. Ржевська // Професійно-технічна освіта. – 2005. – № 1. – С. 35-38.
107. Сбруєва А. А. Вибух нових провайдерів у світовій вищій освіті / А. А. Сбруєва // Педагогіка та психологія : збірник наукових праць. – Х. ; К., 2001. – Випуск 18, ч. 1. – С. 15–24.
108. Сбруєва А. А. Глобальні та регіональні тенденції розвитку вищої освіти в умовах побудови суспільства знань / А. А. Сбруєва. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. – 80 с. – (Препринт).
109. Сбруєва А. А. Глобалізація освіти: ліберально ринкова стратегія / А. А. Сбруєва // Теоретичні питання освіти і виховання : зб. наук. пр. / [за заг. ред. акад. АПН України М. Б. Євтуха]. – К. : КДЛУ, 2000. – Вип. 8. – С. 137–140.
110. Сбруєва А. А. Глобалізація – інтернаціоналізація: співвідношення понять в контексті розвитку міжнародної вищої освіти / А. А. Сбруєва // Теоретичні питання освіти і виховання : зб. наук. пр. / [за заг. ред. акад. АПН України М. Б. Євтуха]. – К. : КДЛУ, 2001. – Вип. 15. – С. 125–128.
111. Сбруєва А. А. Інтернаціоналізація вищої освіти: сутність поняття та системні зміни парадигми / А. А. Сбруєва // Педагогічні науки. – Суми : СумДПУ, 2001. – С. 157–167.
112. Сбруєва А. А. Освіта в умовах глобалізації / А. А. Сбруєва // Шлях освіти. – 2001. – № 2. – С. 22–25.
113. Сбруєва А. А. Порівняльна педагогіка : навчальний посібник / А. А. Сбруєва. – Суми : Редакційно-видавничий відділ СДПУ, 1999. – 300 с.
114. Сбруєва А. А. Трансформація мотивів розвитку міжнародної вищої освіти в умовах глобалізації: політичний аспект / А. А. Сбруєва // Теоретичні питання освіти і виховання : зб. наук. пр. / [за заг. ред. акад. АПН України М. Б. Євтуха]. – К.: КДЛУ, 2001. – Вип. 15. – С. 5–8.

115. Сикорская И. Н. На пути к Европейскому образовательному простору : международное сотрудничество вузов : тезисы доклада / И. Н. Сикорская // Актуальні проблеми входження вищих навчальних закладів України до єдиного європейського освітнього простору : матеріали Міжнар. наук.-метод. конф., (Київ, 22–23 листоп. 2005 р.). – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – С. 193–195.
116. Синицына Г. П. Некоторые аспекты интернационализации высшего образования [Электронный ресурс]. / Г. П. Синицына, С. М. Баташова. – Режим доступа : <http://www.prof.msu.ru/publ/omsk2/o50.htm>.
117. Слоньовська О. Б. Компаративний аспект полікультурної освіти вчителів гуманітарного профілю Канади та України [Електронний ресурс] / О. Б. Слоньовська // Українська полоністика. Випуск 6. Педагогічні дослідження. – Режим доступу : http://eprints.zu.edu.ua/7414/1/60_28.pdf.
118. Слоньовська О. Б. Полікультурна освіта майбутніх учителів гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах Канади : автореферат дис. ... канд. пед. наук / О. Б. Слоньовська. – Житомир : Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка, 2011. – 21 с.
119. Солощенко В. М. Інтернаціоналізація університетської освіти в німецькомовних країнах (кінець ХХ – початок ХХІ століть) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Солощенко Вікторія Миколаївна. – Суми, 2011. – 304 с.
120. Стратегія реформування освіти в Україні : рекомендації з освітньої політики. – К. : К.І.С., 2003. – 296 с.
121. Сумський національний аграрний університет [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.sau.sumy.ua>.
122. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : АПН, 2003. – 68 с.
123. Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу :

<http://www.tnu.crimea.ua/ua/index.html>.

124. Тагунова И. А. Развитие наднационального образования в контексте мирового образовательного пространства : автореф. дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / И. А. Тагунова. – Москва, 2007. – 44 с.

125. Трохимець О. І. Розвиток вищої освіти України в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / О. І. Трохимець. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Dtr/ep/2009_1/files/Econ_01_2009_Tr ohimets.pdf.

126. Ужгородський національний університет [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.univ.uzhgorod.ua>.

127. Указ президента України № 244 від 20.03.2008 р. «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/7618.html>.

128. Указ президента України № 347/2002 від 17 квітня 2002 року «Про Національну доктрину розвитку освіти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents>.

129. Федоров А. Медиа-образование в Канаде / А. Федоров // Высшее образование в России. – 2002. – № 1. – С. 116–118.

130. Фініков Т. В. Сучасна вища освіта: світові тенденції і Україна / Т. В. Фініков. – К. : Таксон, 2002. – 246 с.

131. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу : www.univer.kharkov.ua.

132. Ходов Л. Г. Обучение иностранцев – выгодный бизнес / Л. Г. Ходов // Современная Европа. – 2005. – № 2. – С. 103–112.

133. Хоружий Г. Ф. Академічна культура: цінності та принципи вищої освіти : автореферат дис. ... докт. філос. наук / Г. Ф. Хоружий. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. – 32 с.

134. Черевко О. І. Реалізація компетентнісної парадигми та

формування професійної мобільності фахівця у ВНЗ / О. І. Черевко // Академічна мобільність – важливий чинник освітньої євроінтеграції України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, (Харків, 16–19 листопада 2010 р.). – Х. : НУА, 2010. – С. 326–331.

135. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.chnu.cv.ua>.

136. Чинаева Т. Студенческая мобильность: мировые тенденции / Т. Чинаева // Высшее образование. – 2002. – № 3. – С. 93–99.

137. Чирва А. С. Актуальні завдання вищої освіти у контексті інтернаціоналізації / А. С. Чирва // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. – Ч. 4. – С. 89–95.

138. Чирва А. С. Интернационализация – приоритетное направление развития высшего образования / А. С. Чирва // «Ставайки съвременна наука – 2007». Сер. «Педагогические науки» // Материалы 5-й международной научно-практической конференции. – София «Бял Град» ООД, 2007. – Т. 5. – С. 78–80.

139. Чирва А. С. Интеркультурный аспект інтернаціоналізації змісту вищої освіти в канадських університетах / А. С. Чирва // Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції: теоретичні та методичні засади розвитку». – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – С. 205 – 207.

140. Чирва А. С. Інтернаціоналізація вищої освіти: історичний розріз / А. С. Чирва // «Nowoczesnych naukowych osiagniec – 2008». – Сер. «Педагогічні науки» : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції. – Przemysl : Nauka i studia, 2008. – Т. 9. – С. 81–83.

141. Чирва А. С. Інтернаціоналізація вищої освіти: еволюція концепції / А. С. Чирва // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – К. : Наук. світ, 2007. – С. 147–153.

142. Чирва А. С. Інтернаціоналізація змісту – основна умова ефективності вищої освіти / А. С. Чирва // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка. – 2010. – № 3 (5). – С. 121–131.

143. Чирва А. С. Інтернаціоналізація змісту вищої освіти України: нормативно-правова база та перспективи розвитку (на основі досвіду Канади) / А. С. Чирва // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. – № 8 (18). – С. 132–142.

144. Чирва А. С. Провідні форми інтернаціоналізації вищої освіти в контексті сучасних тенденцій освітнього розвитку / А. С. Чирва // Вісник Київського міжнародного університету. Серія : Педагогічні науки : матеріали VII Всеукраїнської науково–практичної конференції «Магістратура: творчі пошуки і здобутки в умовах участі України у Болонському процесі». – 2008. – Вип. 11. – С. 264–276.

145. Чирва А. С. Роль навчальних планів у процесі інтернаціоналізації вищої освіти Канади / А. С. Чирва // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Сер. : Психолого–педагогічні науки, – Ніжин, 2008. – № 5. – С. 171–177.

146. Чирва А. С. Студентська мобільність в інтернаціоналізаційних процесах сучасної Канади / А. С. Чирва // Народна освіта. Освіта за кордоном [Електронний ресурс]. – Біла Церква, 2009. – Випуск № 1 (7), розділ 5. – Режим доступу : <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/7/index7.htm>.

147. Чирва А. С. Стратегії інтернаціоналізації вищої освіти на різних рівнях / А. С. Чирва // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії», (Рівне, 15 грудня 2011 року). – Рівненський інститут Київського університету права, 2011. – С. 112–115.

148. Чирва А. С. Студентська мобільність – найефективніша модель інтернаціоналізації вищої освіти (на прикладі Канади) / А. С. Чирва // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2006. – Ч. 2. – С. 120–126.

149. Чирва А. С. Чинники інтернаціоналізації вищої освіти / А. С. Чирва // Освіта Донбасу : науково–методичне видання Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 1 (132). – С. 32–36.

150. Шехавцова С. О. Компетентнісний підхід як педагогічна умова формування соціокультурної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов [Електронний ресурс] / С. О. Шехавцова. – Режим доступу : http://alma-mater.luguniv.edu.ua/magazines/elect_v/NN1/r3/07ssouim.pdf.

151. Широбоков С. Н. Эффективное управление университетом: роль международного образования в становлении конкурентоспособного вуза / С. Н. Широбоков, Н. С. Бринев // Профессионалы за сотрудничество / [гл. ред. М. Кизима]. – Москва : РФС, 2004. – Вып. 6. – С. 53–59.

152. Шиян Н. Шляхи удосконалення процесу і змісту освіти у вищій педагогічній школі / Н. Шиян : зб. наук. пр. Полтав. держ. пед. ун-ту ім. В. Г. Короленка. Сер. : Пед. науки. – Полтава, 2001. – Вип. 1. – С. 176–180.

153. Юрченко Т. В. Организация учебно–познавательной деятельности студентов современного вуза / Т. В. Юрченко // Теория и практики современной педагогики : материалы Международной научно–практической конференции, (Новосибирск, 25 января 2011 г.). – Изд-во «ЭНСКЕ», 2011. – Ч. 1. – С. 131–136.

154. Action plan of Canadian Consortium for International Education Marketing (Canadian association of public schools – international, AUCC, Languages Canada, ACCC, CBIE) [Electronic resource]. – URL : <http://caie-caei.org/wp-content/uploads/2011/07/CCIEMActionPlan.pdf>.

155. Advanced Education and Technology Business Plan 2008–11, Alberta [Electronic resource]. – URL : www.advancededandtech.gov.ab.ca.
156. Agreement between the European Community and Canada establishing a cooperation programme in higher education and training [Electronic resource]. – 1995. – URL : <http://eur-lex.europa.eu>.
157. Agreement between the European Community and Canada establishing a cooperation programme in higher education and training [Electronic resource]. – 2001. – URL : <http://eur-lex.europa.eu>.
158. Agreement between the European Community and Canada establishing a cooperation programme in higher education and training [Electronic resource]. – 2006. – URL : http://eacea.ec.europa.eu/bilateral_cooperation/eu_canada/programme/documents/agreement_eu_canada.pdf.
159. Altbach Ph. Academic Freedom in a Global Context: 21st Century Challenges / Ph. Altbach // The NEA Almanac of Higher Education. – 2007. – P. 49–56.
160. Altbach Ph. The Internationalization of Higher Education: Motivations and Realities [Electronic resource] / Ph. Altbach, J. Knight // The NEA Almanac of Higher Education. – 2006. – P. 27–36. – URL : http://www.bc.edu/bc_org/avp/soe/cihe/pga/pdf/Internationalization_2006.pdf.
161. Altbach Ph. Globalization and the university: myths and the realities in an unequal world / Ph. Altbach // Tertiary Education and Management. – Springer, 2004. – № 10. – P. 3–25.
162. Altbach Ph. The Perils of Internationalizing Higher Education: An Asian Perspective / Ph. Altbach // International Higher Education. – CIHE. – 1999. – № 2. – 34 p.
163. Altbach Ph. Perspectives on Internationalizing Higher Education [Electronic resource] / Ph. Altbach // International Higher Education. – 2002. – URL : www.bc.edu/bc_org/soe/cihe/newsletter/News27/text004.htm.

164. Appiah–Padi S. K. Study abroad and global citizenship: sub–saharan african students at the university of Alberta / S. K. Appiah–Padi // Ph. D. thesis. – University of Alberta, Edmonton, Alberta, Canada, Fall, 1999. – 276 p.
165. Arum S. The need for a definition of international education in U. S. universities / S. Arum, J. Van de Water // Bridges to the futures: Strategies for internationalizing higher education / ed. by C. Klasek. – Carbondale, 1992. – P. 191–203.
166. AUCC: Association of Universities and Colleges of Canada [Electronic resource]. – URL : <http://www.aucc.ca>.
167. AUCC: Canadian universities and international student mobility [Electronic resource]. – August 2007. – URL : http://www.aucc.ca/_pdf/english/publications/student_mobility_2007_e.pdf.
168. AUCC: Canadian University Partnerships and Investments in Brazil [Electronic resource]. – URL : <http://www.aucc.ca/brazil/wp-content/uploads/2012>.
169. AUCC: Federal Government Roles and Responsibilities in Higher Education and University Research [Electronic resource]. – September, 2006. – URL : http://www.ccubc.ca/federal_role.pdf.
170. AUCC: Internationalization of the curriculum [Electronic resource]. – August, 2007. – URL : http://www.aucc.ca/_pdf/english/publications/curriculum.
171. AUCC: Internationalizing Canadian Campuses / Main themes emerging from the 2007 Scotiabank–AUCC workshop on excellence in internationalization at Canadian universities [Electronic resource]. – 2007. – URL : www.aucc.ca/internationalization.
172. AUCC: Knowledge exports by Canadian universities [Electronic resource]. – August 2007. – URL : <http://www.aucc.ca/wp-content/uploads/2011/05/knowledge-exports-2007.pdf>.

173. AUCC Statement: Canadian universities and the Bologna process [Electronic resource]. – 2008. – URL : http://www.aucc.ca/_pdf/english/statements/2008/bologna_process_06_20_e.pdf.
174. AUCC Statement on internationalization and Canadian universities [Electronic resource]. – 1995. – URL : http://www.aucc.ca/publications/statements/1995/intl_04_e.html.
175. AUCC: Trends in higher education [Electronic resource]. – 2007. – Vol. 1 – URL : http://www.aucc.ca/_pdf/english/publications/trends_2007_voll_e.pdf.
176. Barnett R. Engaging the curriculum in higher education / R. Barnett, K. Coate // New York : McGraw-Hill International, 2005. – 190 p.
177. BCCIE: British Columbia Council of International Education. Mission and Goals [Electronic resource]. – URL : <http://www.bccie.bc.ca/about/mission-goals>.
178. Bennett J. M. Developing intercultural sensitivity: An integrative approach to global and domestic diversity / J. M. Bennett, M. J. Bennett // Handbook of intercultural training / ed. by D. Landis (3rd ed.). – CA : Sage. – 2004. – P. 147–165.
179. Bernardo B. A. International Higher Education: Models, Conditions and Issues [Electronic resource] / A. B. Bernardo // PASSCN Discussion Paper № 2001–12, – 2002. – 50 p. – URL : <http://pascn.pids.gov.ph/DiscList/d01/s01-12.pdf>.
180. Bernstein B. On the Classification and Framing of Educational Knowledge / B. Bernstein // Knowledge and Control / ed. by M. Young. – London : Collier-Macmillan, 1971. – P. 47–69.
181. Boehringer M. Learning to walk in each others shoes: Intercultural training and the business–German classroom / M. Boehringer // The Global Connections: Issues in Business German / ed. by B. Kluth, A. K. Gramberg. – Waldsteinberg : Heidrun Popp, 2002. – P. 101–125.

182. Bond Sh. A new world of knowledge: Canadian Universities and Globalization / Sh. Bond, J.-P. Lemassen. – Ottawa, 1999. – 299 p.
183. Bond Sh. The role of faculty in internationalizing the undergraduate curriculum and classroom experience / Sh. Bond, J. Qian, J. Huang // CBIE Research. – 2003. – № 8. – P. 1–19.
184. Bond Sh. Transforming the Culture of Learning: Evoking the International Dimension in Canadian University Curriculum [Electronic resource] // Papers from the York University Symposium on Internationalizing Canada's Universities. – 2006 – URL : www.yorku.ca/yorkint/global/conference/canada/papers.htm.
185. Bowry C. An Initial Exploration of the Impact of Foreign Students on the Education of Domestic Students at Queens University / C. Bowry // Masters thesis. – Queens University, Kingston, Ontario, Canada, 2002. – 207 p.
186. Brandon University (Manitoba) [Electronic resource]. – URL : www.brandonu.ca/OIA.
187. British Columbia Institute of Technology, 2009–2014 Strategic Plan: Advancing [Electronic resource]. – 2009. – URL : <http://www.bcit.ca/files/about/pdf/stratplan.pdf>.
188. British Columbia's International Education Strategy 2012 [Electronic resource]. – URL : http://www.aved.gov.bc.ca/internationaleducation/forms/InternationalEducationStrategy_WEB.PDF.
189. Brock-Approved Study Abroad Courses [Electronic resource]. – URL : <http://www.brocku.ca/brock-international/brock-faculty-and-staff/internationalizing-the-curricu/approved-study-abroad>.
190. Brock University [Electronic resource]. – URL : www.brocku.ca/international.
191. Brock University strategic internationalization plan 2006 – 2010 [Electronic resource]. – 2007. – URL : <http://www.brocku.ca/brockinternational/SIPFinalVersionFeb121.pdf>.

192. Burn B. The curriculum as a global domain / B. Burn // Journal of Studies in International Education. – Amsterdam : SAGE Publications, 2002. – № 6 (3). – P. 253–261.
193. Canada in the World [Electronic resource] // Canadian Foreign Policy Review. – 1995. – URL : http://www.dfait-maeci.gc.ca/foreign_policy/cnd-world/menu-en.asp.
194. Canada's International Policy Statement [Electronic resource]. – 2005. – URL : <http://www.acdi-cida.gc.ca/ips-development>.
195. Canadian Foundation of Ukrainian Studies [Electronic resource]. – URL : <http://www.cfus.ca>.
196. Canadian Education Centre Network [Electronic resource]. – URL : <http://www.cecnetwork.ca>.
197. Canadian Francophonie Scholarship Program of Canadian International Development Agency (CIDA) [Electronic resource]. – URL : <http://www.acdi-cida.gc.ca/scholarships-francophonie>.
198. Canadian Immigration Integration Project (CIIP) [Electronic resource]. – 2008. – URL : <http://ciip.accc.ca>.
199. Canadian Scholarship Information for International Students [Electronic resource]. – URL : http://www.studycanada.ca/english/ezine_canadian_scholarship_international_students.htm.
200. Canadian Virtual University (CVU) [Electronic resource]. – URL : <http://www.cvu-uvc.ca>.
201. CBIE (Canadian Bureau for International Education) [Electronic resource]. – URL : www.cbie.ca.
202. CERI/OECD–Studies «Higher Education in a New International Setting – Curriculum Development for Internationalisation» / HIS–Kurzinformation, Hannover : HIS, 1996. – P. 18–19.
203. CHEA (Council for Higher Education Accreditation) [Electronic resource]. – URL : <http://www.chea.org>.

204. CIDA (Canadian International Development Agency) [Electronic resource]. – URL : <http://www.acdi-cida.gc.ca/cidaweb/acdicida.nsf/En/Home>.
205. Citizenship and Immigration Canada, Canadian Experience Class [Electronic resource]. – URL : <http://www.cic.gc.ca/english/immigrate/cec/index.asp>.
206. Code of good practice in the provision of transnational education [Electronic resource] / Enic network (council of europe/unesco). Naric network (European commission). – 2002. – URL : <http://www.coe.int/t/dg4>.
207. Collins L. To internationalize the curriculum or interculturalize the teacher [Electronic resource] / L. Collins // BCCIE, International Forum, Fall 2000. – URL : <http://www.bccie.bc.ca>.
208. Constitution 2007 (Commonwealth Universities Study Abroad Consortium (CUSAC)) [Electronic resource]. – URL : http://www.cusac.org.uk/Documents/CUSAC_Constitution.pdf.
209. Council of the Federation: An International Education Marketing Action Plan for Provinces and Territories. Bringing Education in Canada to the World, Bringing the World to Canada [Electronic resource]. – 2011. – URL : www.councilofthefederation.ca/pdfs/COF_Bringing_Ed_to_Canada_Eng_final.pdf.
210. Council of the Federation: A Strategy for Postsecondary Education and Skills training in Canada. Competing for Tomorrow [Electronic resource]. – 2006. – URL : www.councilofthefederation.ca.
211. Council of Ministers of Education, Canada [Electronic resource]. – URL : www.cmec.ca.
212. Council of Ministers of Education, Canada. Learning content and strategies for living together in the 21st century [Electronic resource]. – 2001. – URL : <http://www.cmec.ca/publications/lists/publications/attachments/33/ice46-ca.en.pdf>.
213. Crichton J. Integrated resources for intercultural teaching and learning in the context of internationalisation in higher education / J. Crichton,

M. Paige, L. Papademetre et al / Prepared by the Research Centre for Languages and Cultures Education in the School of International Studies at the University of South Australia. – July 2004. – P. 119–120.

214. Deardorff D. Internationalization: In search of intercultural competence / D. Deardorff // International Educator. – Washington : NAFSA. – Spring 2004. – P. 13–15.

215. Deardorff D. The Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization at Institutions of Higher Education in the United States [Electronic resource] / D. Deardorff // Dissertation : Raleigh, North Carolina. – 2004. – URL : <http://www.lib.ncsu.edu/theses/available/etd-06162004-000223/unrestricted/etd.pdf>.

216. Der Nationale Integrationsplan. Neue Wege – Neue Chancen / Die Beauftragung der Bundesregierung für Migration, Flüchtlinge und Integration [Die elektronische Ressource]. – Berlin, 2007. – 199 s. – Das Regime des Zugriffes : <http://www.Nationaler-Integrationsplan.de>.

217. De Wit H. Changing Rationales for the Internationalization of Higher Education [Electronic resource] / H. de Wit // Boston College Center for International Higher Education. – Spring 1999. – URL : http://www.bc.edu/bc_org/avp/soe/cihe/newsletter/News15/.

218. De Wit H. Internationalization of higher education in the United States of America and Europe: A historical, comparative and conceptual analysis / H. de Wit // Westport, CT : Greenwood. – 2002. – 270 p.

219. Early P. C. Developing cultural intelligence at work [Electronic resource] / P. C. Early, S. Ang, J. S. Tan. – CA : Stanford university press, 2006. – URL : <http://www62.gu.edu.au/policylibrary.nsf/binders/3ac564ad2be055224a25737f0063e4fa?opendocument#End>.

220. East Carolina University Internationalization Goals for 2009 And A Plan for Achieving Them [Electronic resource] // A Report of the ECU Ad

Hoc Strategic Planning Committee for International Affairs. – URL : <http://www.nursing.ecu.edu/download/StrategicPlan.pdf>.

221. Education Law, Fourth Edition written by Anthony F. Brown [Electronic resource] / LL.B., LL.M., M. Ed. and Mr. Justice Marvin A. Zuker. – Carswell, 2007. – URL : http://www.fedpubs.com/subject/legis/educ_law.htm.

222. Elizabethcity state university strategic plan 2009 – 2014 [Electronic resource]. – URL : <http://www.ecsu.edu/fs/docs/strategicplan09–14.pdf>.

223. Ellingboe J. B. The Most Frequently Asked Questions about Internationalization / B. J. Ellingboe // IIE. Open Doors on the Web, 1997. – 10 p.

224. Ellingboe J. B. Divisional strategies on internationalizing curriculum: A Comparative Five–College Case Study of Deans and Faculty Perspectives at the University of Minnesota / B. J. Ellingboe // Master of Arts thesis. – University of Minnesota, USA, 1996. – 760 p.

225. Embleton Sh. Canada’s International Education Strategy: Focus on Scholarships [Electronic resource] / Sh. Embleton, N. Gold, A. Lapierre, M. Stevenson // CBIE research series. – URL : <http://www.cbie-bcei.ca/wp-content/uploads/2011/10/CBIE-research-cdn-intl-education-strategy-E-WEB.pdf>.

226. Epprecht M. Work/study abroad courses in international development studies: some ethical and pedagogical issues / M. Epprecht // Canadian Journal of Development Studies. – 2004. – № 25 (4). – P. 709–728.

227. Epstein H. E. Comparative and International Education: Overview and Historical Development / E. H. Epstein // The International Encyclopedia of Education. – Oxford : Pergamon Press, 1984. – P. 918–923.

228. Faculty Mobility Program 2012–2013 [Electronic resource]. – URL : <http://www.sici.org/programmes/details/faculty-mobility-program-2012-2013>.

229. EU–CANADA Cooperation in Higher Education: Internationalization of Social Sciences and Humanities [Electronic resource] / Transatlantic Degree Programs. Toronto Workshop, September 30, 2007. International Education and Youth Division. Foreign Affairs and International

Trade Canada. – URL : http://www.jfki.fu-berlin.de/v/tdp/media/toronto2007/papers/Chris_Greenshields.pdf.

230. Farkas–Teekens H. Teaching in the International Classroom: Profile of the Ideal Lecturer, and its Implications for Staffing Policy / H. Farkas–Teekens, M. Van Der Wende // Amsterdam : Nuffic. – 1997. – Papers № 8. – 82 p.

231. Florida Atlantic University [Electronic resource]. – URL : <http://www.fau.edu/international/#>.

232. Foreign Affairs and International Trade Canada [Electronic resource]. – URL : <http://www.international.gc.ca/international/index.aspx>.

233. Francis A. Facing the future: The internationalization of post secondary institutions in British Columbia [Electronic resource] / A. Francis. Task Force Repot. – URL : www.bccie.bc.ca.

234. Fruhbrot G. I. International Activities of Universities / G. I. Fruhbrot // Master of Education thesis. – University of Alberta, Edmonton, Alberta, Canada, Fall 1997. – 121p.

235. Galway A. D. Going Global: Ontario Colleges of Applied Arts and Technology, International Student Recruitment and the Export of Education / A. D. Galway // Ph. D. thesis, University of Toronto, Ontario, Canada, 2000. – 245 p.

236. Gingell J. Key Concepts in the Philosophy of Education / J. Gingell, C. Winch. – Florence : Routledge, 1991. – 297 p.

237. Goodland D. Curriculum Development / D. Goodland // Encyclopedia of Educational Research ; Editor in Chief C. Marvin ; Sixth edition. – Vol. 1. – NY : Macmillan Publishing Company, 1992. – 260 p.

238. Grayson J. P. The experiences and outcomes of domestic and international students at UBC, York, McGill and Dalhousie [Electronic resource] / J. P. Grayson // Paper presented at the Internationalizing Canada's Universities Symposium : Practices, Challenges, and Opportunities, Toronto, Ontario,

Canada, 2006. – URL : <http://international.yorku.ca/global/conference/canada/papers/Paul-Grayson.pdf>.

239. Green M. F. Internationalization of higher education: Closing the gap between rhetoric and reality [Electronic resource] / M. F. Green // Papers from the York University Symposium on Internationalizing Canada's Universities, 2006. – URL : www.yorku.ca/yorkint/global/conference/canada.

240. Groenning S. Group portrait: Internationalizing the disciplines / S. Groenning, D. Wiley // New York : N/A. – 1990. – 482 p.

241. Haigh M. J. Internationalization of the curriculum: Designing inclusive education for a small world / M. J. Haigh // Journal of Geography in Higher Education. – London. – 2002. – № 26 (1). – P. 49–66.

242. Haigh M. J. Internationalising the university curriculum: Response to M. G. Jackson / M. J. Haigh // Journal of Geography in Higher Education. – London. – 2003. – № 27 (3). – P. 331–340.

243. Hayward M. F. Internationalization of U.S. Higher Education [Electronic resource] / M. F. Hayward // Preliminary Status Report 2000, American Council on Education. – URL : www.acenet.edu/bookstore.

244. Harari M. Internationalization of Higher Education: Effecting Institutional Change in the Curriculum and Campus Ethos / M. Harari // Occasional Report Series on the Internationalization of Higher Education, Center for International Education, Long Beach : California State University. – 1989. – № 1. – 128 p.

245. Heather K. International Education in Canada: The Construction of a «New» Professionalism [Electronic resource] / K. Heather // Doctor of Education thesis. – University of Toronto, Ontario, Canada, 2009 – URL : https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/19151/1/Kelly_Heather_A_200911_EdD_thesis.pdf.

246. Ho E. Course Internationalization: Engaging Students as Learning Resources [Electronic resource] / E. Ho, B. Bulman-Fleming, B. Mitchell // Canada : CBIE, University of Waterloo. – URL :

http://cte.uwaterloo.ca/teaching_awards_and_grants/Internationalization/CourseInternationalization.pdf.

247. Hudzik K. J. Modelling assessment of the outcomes and impacts of internationalization [Electronic resource] / J. K. Hudzik, M. Stohl // In Measuring success in the internationalisation of higher education (European Association for International Education (EAIE). – URL : http://www.che.de/downloads/measuring_internationalisation__EAIE_Occasional_Papers_22v6.pdf.

248. Human Resources and Social Development Canada (The Canada Students Loans Programme) [Electronic resource]. – URL : <http://www.hrsdc.gc.ca>.

249. Hurabielle J. P. E. Canada's Public Colleges and Postsecondary Technical Institutions Involvement in international Education / Jacques Pierre Emile Hurabielle // Ph. D. thesis. – University of Alberta, Edmonton, Canada, 1998. – 254 p.

250. Immigration et Communates Culturelles scholarships and bursaries [Electronic resource]. – URL : <http://www.immigration-quebec.gouv.qc.ca/en/immigrate-settle/students/finding-out/financial-assistance.html>.

251. International Association for the Evaluation of Educational Achievement [Electronic resource]. – URL : <http://www.iea.nl>.

252. International Association of Universities. Speaks Out : Policy Statements [Electronic resource]. – IAU, UNESCO, 2006. – URL : http://www.unesco.org/iau/p_statements/pdf/statements.pdf.

253. IAU (International Association of Universities). Internationalization Survey [Electronic resource] // Preliminary Findings Report Prepared by Jane Knight on behalf of IAU. – January 2006. – URL : www.unesco.org/iau/internationalization/index.html.

254. International Credential Assessment Service of Canada [Electronic resource]. – URL : <http://icascanada.ca/home.php>.

255. International Development Research Centre scholarships [Electronic resource]. – URL : <http://www.fundsforngos.org/bilateral-funds-for-ngos/international-development-research-centre-idrc>.
256. International Education Strategy of the Province of Manitoba 2009–2013 [Electronic resource]. – URL : http://www.gov.mb.ca/ie/pdf/ie_strategy2009.pdf.
257. Internationalization: Supporting the dynamism of Quebec's universities (Conseil superieur de l'education) [Electronic resource]. – URL : <http://www.cse.gouv.qc.ca/fichiers/documents/publications/50-0449A.pdf>.
258. International mobility of the highly skilled [Electronic resource] / Policy Briefing. Organisation for International Cooperation and Development (OECD), July 2002. – URL : <http://www.oecd.org/dataoecd/9/20/1950028.pdf>.
259. International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education. INQAAHE [Electronic resource]. – URL : <http://www.inqaahe.org>.
260. Isserstedt W. Internationalization of Higher Education [Electronic resource] / W. Isserstedt, K. Schnitzer // Results of the 17th Social Survey of the Deutes Studentenwerk (DSW) conducted by HIS Hochschul–Informations–System. – 100 p. – URL : http://www.bmbf.de/pub/internationalization_of_higher_education_2005.pdf.
261. Jackson M. G. Internationalising the university curriculum / M. G. Jackson // Journal of Geography in Higher Education. – London. – 2003. – № 27 (3). – P. 325–330.
262. Johnstone D. B. Worldwide Trends in Financing Higher Education: A Conceptual Framework [Electronic resource] / B. D. Johnstone. – 2009 – URL : [http://gse.buffalo.edu/org/IntHigherEdFinance/files/Publications/foundation_papers/\(2009\)_Worldwide_Trends_in_Financing_Higher_Education](http://gse.buffalo.edu/org/IntHigherEdFinance/files/Publications/foundation_papers/(2009)_Worldwide_Trends_in_Financing_Higher_Education).
263. Johnstone D. B. An International Perspective on the Financial Fragility of Higher Education Insitutions and Systems [Electronic resource] / B. D. Johnstone. – 2009. – URL : <http://gse.buffalo.edu/org/IntHigherEdFinance/files/Publications>.

264. Johnston P. The International Dimension of Canada's Higher Education and Research: Key Trends, Issues and Priorities [Electronic resource] / P. Johnston // Papers from the York University Symposium. – 2006 – URL : www.yorku.ca/yorkint/global/conference/canada/papers.htm.

265. Kajberg L. The Circulating International Program (CIP) in Information Management: A Cross-cultural and cross-continental undergraduate learning experience [Electronic resource] / L. Kajberg // ERACON ERASMUS Conference. – Proceedings Nicosia : Intercollege-Cyprus, 2005. – P. 119–127. – URL : http://www.eracon.info/2005/content/ERACON_Proceedings_2005.pdf.

266. Kelly A. V. The Curriculum: Theory and Practice. – Fifth Edition / A. V. Kelly. – London : Sage Publications, 2004. – 269 p.

267. Khalideen R. Internationalizing the Curriculum in Canadian Universities: Considering the influence of Power, Politics and Ethics [Electronic resource] / R. Khalideen // Papers from the York University Symposium. – URL : <http://www.ucalgary.ca/UofC/Transformation/internat.html>.

268. Klasek Ch. Bridges to the Future: Strategies for Internationalizing Higher Education / Ch. Klasek, M. Harari // Carbondale/Illinois : Association of International Education Administrators, 1992. – 221 p.

269. Knight J. An International Model: Responding to New Realities and Challenges, Higher Education in Latin America : The International Dimension / J. Knight, H. de Wit. – Washington : The World Bank, 2005. – P. 1–38.

270. Knight J. Crossborder Education: Programs and Providers on the Move / J. Knight // Research Monograph. Ottawa, Canadian Bureau for International Education. – 2005. – 27 p.

271. Knight J. Internationalization: Elements and checkpoints / J. Knight // CBIE Research. – Ottawa : Canadian Bureau for International Education, 1994. – № 716 p.

272. Knight J. Internationalization of Higher Education. Practices and Priorities [Electronic resource] / J. Knight // IAU Survey Report, 2003. – URL : www.unesco.org/iau/internationalisation.html.

273. Knight J. Internationalization Remodeled: Definition, Approaches, and Rationales / J. Knight // *Journal of Studies in International Education*. – Amsterdam : SAGE Publications, Spring, 2004. – Vol. 8, № 1. – P. 5–31.
274. Knight J. Internationalization Trends [Electronic resource] / J. Knight // *International Higher Education*. – 2007. – № 46. – URL : http://www.bc.edu/bc_org/avp/soe/cihe/newsletter/Number46/p7_Knight.htm.
275. Knight J. New Rationales Driving Internationalization / J. Knight // *Journal of Studies in International Education*. – Amsterdam : SAGE Publications, 2005. – Vol. 9, № 2. – P. 121–136.
276. Knight J. The New World of Crossborder Education : Concepts, Complexities and Challenges / J. Knight // Plenary Panel. Adapted from J. Knight, *Crossborder Education: Programs and Providers on the Move*. Research Monograph. – Ottawa : Canadian Bureau for International Education, 2005. – 27 p.
277. Knight J. Progress and Promise: The AUCC Report on Internationalization at Canadian Universities / J. Knight // Canada : Association of Universities and Colleges of Canada, 2000. – 97 p.
278. Knight J. Updating the Definition of Internationalization / J. Knight // *International Higher Education*. – The Boston College Center for International Higher Education, 2003. – № 33. – P. 1–3.
279. Kremen V. Higher Education in Ukraine [Electronic resource] / V. Kremen, S. Nikolajenko // UNESCO–CEPES Monographs on Higher Education. – Bucharest, 2006. – UNESCO. – P. 99. – URL : <http://www.cepes.ro/publications/pdf/ukraine.pdf>.
280. Leask B. Internationalisation of the curriculum and intercultural engagement – a variety of perspectives and possibilities [Electronic resource] / B. Leask. – URL : <http://www.aiec.idp.com/pdf/Leask,%20Betty.pdf>.
281. Leask B. Internationalizing university curricula / B. Leask // *Journal of Studies in International Education*. – Amsterdam : SAGE Publications, 2001. – № 5 (2). – P. 100–115.

282. Leask B. Beyond the numbers – levels and layers of internationalisation to utilise and support growth and diversity' [Electronic resource] / B. Leask // 17th IDP Australian International Education Conference, 21–24 October 2003, Melbourne, Australia. – URL : http://teaching.econ.usyd.edu.au/UoS/library/2_0_LeaskIDP.pdf.

283. Leask B. Using formal and informal curricula to improve interactions between home and international students [Electronic resource] / Journal of Studies in International Education. – Amsterdam : SAGE Publications, 2009. – Vol. 13, № 2. – P. 205–221. – URL : <http://jsi.sagepub.com/cgi/content/abstract/13/2/205>.

284. LeBlanc E. Internationalizing the Curriculum: A Discussion of Challenges and First Steps Within Business Schools [Electronic resource] / E. LeBlanc // Higher Education Perspectives. – 2007. – Vol. 3, № 1. – URL : <https://www.mediatropes.com/index.php/hep/article/viewFile/670/722>.

285. Lennon M. C. Canadian approaches toward university internationalization: actors, activities and rationales [Electronic resource] / M. C. Lennon // Master of Arts thesis. – Simon Fraser University, British Columbia, Canada, Summer, 2007. – URL : <http://summit.sfu.ca/system/files/iritems1/8272/etd3161.pdf>.

286. Lisbon declaration. Europe's Universities beyond 2010: Diversity with a common purpose [Electronic resource]. – 2007. – URL : http://www.eua.be/fileadmin/user_upload/files/Publications/Lisbon_declaration.pdf.

287. Maassen P. Internationalization of higher education institutions in Northern Europe in the light of Bologna – Rethinking Nordic cooperation in higher education [Electronic resource] / P. Maassen, M. Uppstrom // Rapport 8/2004. – NIFU STEP Norsk institutt for studier av forskning og utdanning / Senter for innovasjonsforskning Hegdehaugsveien 31, 0352 Oslo. – 2004. – URL : www.nifustep.no.

288. Macquarie University [Electronic resource]. – URL : www.courses.mq.edu.au/public/list/2012/Postgraduate.
289. Mallea J. R. The University's Role in Developing Global Citizens: an Innovative Canadian Case Study [Electronic resource] / J. R. Mallea // Canada, Manitoba, Brandon University, February, 2006. – URL : <http://www.yorku.ca/yorkint/global/conference/canada/papers/John-Mallea.ppt>
290. Manitoba Council for International Education [Electronic resource]. – URL : <http://www.mcie.ca/>
291. Manning J. Ontario's Postsecondary Education Internationalization Strategy [Electronic resource] / J. Manning. – Paper presented to the Transatlantic Degree Program Workshop. – Toronto, 2007. – URL : http://www.jfki.fuberlin.de/v/tdp/media/toronto2007/papers/John_Manning.pdf.
292. Marion A. Internationalization of higher education: potentials and pitfalls for nursing education / A. Marion // International Council of Nurses, International Nursing Review. – 2004. – № 51, Issue 2. – P. 73–80.
293. Mayes G. Internationalizing curriculum and pedagogy in the behavioural and social sciences [Electronic resource] / G. Mayes, M. Moore. – URL : <http://aabss.org/journal2000/F146Grenwald.jmm.html>.
294. McBurnie G. Transnational education: An Australian example [Electronic resource] / G. McBurnie, A. Pollock // International Higher Education, № 10. – URL : http://www.bc.edu/bc_org/avp/soe/cihe/newsletter/News10/text7.html.
295. McKnight C. C. Curriculum coherence: An examination of U.S. mathematics and science content standards from an international perspective / C. C. McKnight W. H. Schmidt, H. A. Wang // Journal of Curriculum Studies. – London. – 2005. – № 37 (5). – P. 525–529.
296. McMaster University (Council of Ontario Universities) [Electronic resource]. – URL : www.mcmaster.ca/oia.

297. Mestenhauser J. A. International Education on the Verge: In Search of a New Paradigm / J. A. Mestenhauser // International Educator. – Washington : NAFSA. – Spring, 1998. – Vol. VII, № 2/3. – 20 p.
298. Mestenhauser J. A. Missing in action: leadership in international and global education for the twenty-first century / J. A. Mestenhauser // CEPES Papers on Higher Education. – UNESCO, 2000 (Bucharest, Romania). – P. 23–63.
299. Mestenhauser J. A. Teaching about Cognition and Cognitive Development: Some Thoughts About How to Internationalize the Topic / J. A. Mestenhauser // Working Papers on Semester Conversion and Internationalization of the Curriculum. – Minnesota : University of Minnesota. Institute of international studies and programs, 1997. – 18 p.
300. Mitchell B. Beyond Borders: A Strategy for Enhanced Internationalization at the University of Waterloo / B. Mitchell // Advisory Committee for international Connections. – University of Waterloo. – September, 1999. – 37 p.
301. Mount Royal University internationalisation strategy: phase III 2010–2020 [Electronic resource]. – URL : http://www.mtroyal.ca/wcm/groups/public/documents/pdf/inted_internationalization_10.pdf.
302. Mount Royal programs and courses [Electronic resource]. – URL : <http://www.mtroyal.ca/ProgramsCourses/FacultiesSchoolsCentres>.
303. Mount Saint Vincent University (MSVU) [Electronic resource]. – URL : <http://www.msvu.ca>.
304. Nilsson B. Internationalization at Home: Theory and Praxis [Electronic resource] / B. Nilsson. – URL : <http://www.eaie.org/pdf/intathome.asp>.
305. Noah H. Toward a science of comparative education / H. Noah, M. Eckstein, 1969. – New York : Macmillan. – 222 p.

306. Nowotny H. Re-thinking Science: Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty / H. Nowotny, P. Scott, M. Gibbons. – Cambridge : Policy, 2001. – P. 96–97.

307. NVAO Accreditation Organisation of the Netherlands and Flanders, The Assessment of Internationalisation [Electronic resource]. – URL : http://www.nvao.net/page/downloads/Assessment_of_Internationalisation_-_An_evaluation_of_the_NVAOs_pilot_procedures-2011-11-14.pdf.

308. Odgers T. Internationalizing Faculty: A Phased Approach to Transforming Curriculum Design and Instruction [Electronic resource] / T. Odgers and I. Giroux // Papers from the York University Symposium on Internationalizing Canada's Universities, 2006. – URL : www.yorku.ca/yorkint/global/conference/canada/papers.htm.

309. Odgers T. Interculturalizing the Internationalized Curriculum: A Faculty Development Approach [Electronic resource] / T. D. Odgers // Master of Arts thesis. – Nanaimo, British Columbia, Canada, March 2006. – URL : http://www.mala.ca/internationalization/docs/InterculturalizingtheInternationalizedCurriculum_AFacultyDevelopmentApproach.pdf.

310. OECD (Organisation for Economic Co-Operation and Development) [Electronic resource]. – URL : www.oecd.org.

311. OECD. Internationalisation and trade in Higher Education: Opportunities and Changes / OECD Publication. – Paris, 2004. – 315 p.

312. Ontario Budget 2005: Background: Reaching Higher: The Plan for Postsecondary Education, May 11, 2005 [Electronic resource]. – URL : <http://www.fin.gov.on.ca/en/budget/ontariobudgets/2005/pdf/bke1.pdf>.

313. Ontario Graduate Scholarship Program (OGS) Ontario Ministry of Training, Colleges and Universities [Electronic resource]. – URL : <https://osap.gov.on.ca/OSAPPortal/en/A-ZListofAid/PRD1346626.html>.

314. Oregon State University [Electronic resource]. – URL : <http://oregonstate.edu/international/programs>.

315. Otten M. Intercultural learning and diversity in higher education / M. Otten // *Journal of Studies in International Education*. – Amsterdam : SAGE Publications. – 2003. – № 7 (1). – P. 12–26.
316. Oxford centre for staff and learning development [Electronic resource]. – URL : <http://www.brookes.ac.uk/services/ocsltd/booking.html>.
317. Paige R. M. The intercultural in teaching and learning: A developmental perspective [Electronic resource] / R. M. Paige // *Integrated resources for intercultural teaching and learning in the context of internationalization of higher education* / ed. by J. Crichton, M. Paige, L. Papademetre, A. Scarino (Eds.). – P. 79–90. – URL : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.116.5500&rep=rep1&type=pdf>
318. Plante J. The education services in Canada [Electronic resource] / J. Plante. – Research Paper, July 2005. – Statistics Canada. – URL : <http://www.statcan.ca>.
319. Policy Statement on Internationalisation. Göteborg University, Sweden [Electronic resource]. – URL : http://www.gu.se/digitalAssets/1176/1176207_IInternationalPolicy.pdf.
320. Politique Cadre D'internationalisation [Electronic resource]. – Adoptée par l'Assemblée des Gouverneurs de l'Université du Québec à sa réunion du 3 novembre 1993. – URL : <http://www.uquebec.ca/dbste-public/internationalisation/relpol.html>.
321. Posner G. J. Models of Curriculum Planning / G. J. Posner // *The Curriculum: Problems, Politics and Possibilities* / ed. by L. E. Beyer, M. W. Apple. – N.Y. : State University of New York Press, 1998. – P. 77–97.
322. Post-Secondary Learning Act [Electronic resource]. – Ontario, Edmonton : Queen's Printer, 2000. – URL : http://www.qp.gov.ab.ca/documents/Acts/P19P5.cfm?frm_isbn=0779734335&type=htm.

323. Post–Secondary Student Support Program (PSSSP). Service Canada [Electronic resource]. – URL : http://www.servicecanada.gc.ca/en/goc/post_secondary_support.shtml.
324. Qianru Sh. International student mobility and highly skilled migration: a comparative study of Canada, the United States and the United Kingdom [Electronic resource] / Sh. Qianru // Master of Arts thesis. – University of Saskatchewan, Saskatoon, Saskatchewan, Canada, April 2011. – URL : http://library2.usask.ca/theses/available/etd-04132011-123936/unrestricted/QianruShe_MAThesis_April2011.pdf.
325. Quality and Internationalisation in Higher Education // Organisation for Economic Co–Operation and Development. – OECD Publications, France. – № 50603. – 1999. – 268 p.
326. Quality Assurance Tools for the Management of Internationalization. – Mohyliv-Podilskyi. – Kyiv : Hoverla. – CEL, 2011. – 200 p.
327. Quebec Merit Scholarship Program for Foreign Nationals 2013-2014. Concordia University School of Graduate Studies [Electronic resource]. – URL : <http://graduatestudies.concordia.ca/currentstudents/funding/fellowshipawardsapplications/PBEEE.php>.
328. Queen’s University (Council of Ontario Universities) [Electronic resource]. – URL : www.queensu.ca/intstudy.html.
329. Rahilly A. B. Collaboration amongst Institutions of Higher Learning : A Case Study / A. B. Rahilly // Doctor of Education thesis. – University of Toronto, Toronto, Ontario, Canada, 1997. – 238 p.
330. Reichert S. The Globalisation of Education and Training: Recommendations for a Coherent Response of the European Union [Electronic resource]/ S. Reichert, B. Wächter // Academic Cooperation Association (ACA), Study commissioned by the Directorate–General for Education and Culture, European Commission, September, 2000. – 138 p. – URL : <http://ec.europa.eu/education/programmes/eu-usa/global.pdf>.

331. Richardson J. Internationalizing Canada's Universities: Where Do International Faculty Fit In? [Electronic resource] / J. Richardson, K. McBey, S. McKenna // York University. – URL : www.yorku.ca.
332. Rizvi F. Internationalization of Curriculum: RMIT Teaching and Learning Strategy [Electronic resource] / F. Rizvi // RMIT. – URL : <http://www.pvci.rmit.edu.au/ioc/back/icpfr.pdf>.
333. Ross A. Curriculum: Construction and critique / A. Ross. – London : Falmer Press, 2000. – 187 p.
334. Rotary Foundation Ambassadorial Scholarship program (Rotary International) [Electronic resource]. – URL : <http://www.rotary.org/en/studentsandyouth/educationalprograms/ambassadorialscholarships/pages/ridefault.aspx>.
335. Royal Roads University Academic Calendar [Electronic resource]. – URL : <http://www.royalroads.ca/program-offering>.
336. Ruby R. L. Internationalizing the Curriculum: On–and Off–Campus Strategies [Electronic resource] / R. L. Ruby // New Directions for Community Colleges, № 138, Summer 2007. – URL : www.interscience.wiley.com.
337. Sahlberg P. Curriculum change as learning. In search of better implementation [Electronic resource] / P. Sahlberg // Curriculum reform and implementation in the 21st century : policies, perspectives and implementation. Proceedings of the International Conference on Curriculum Reform and Implementation. Ankara, Turkey : Ministry of National Education, 2006. – P. 18–30. – URL : <http://www.pasisahlberg.com/downloads/Curriculum%20change%20as%20learning%20ICC2005.pdf>.
338. Sahlberg P. Models of curriculum development. International trends and the way forward [Electronic resource] / P. Sahlberg // Curriculum reform and implementation in the 21st century: policies, perspectives and implementation. Proceedings of the International Conference on Curriculum Reform and Implementation. Ankara, Turkey : Ministry of National Education, 2006. –

P. 108–121. – URL : <http://www.pasisahlberg.com/downloads/Models%20of%20curriculum%20development%20ICC2005.pdf>.

339. Scholarships and Awards of International Council for Canadian Studies – Conseil international d'études canadiennes [Electronic resource]. – URL : <http://www.iccs-ciec.ca/blackwell.html>.

340. Schuerholz–Lehr S. Internationalizing Pedagogy or Applying Pedagogy to Internationalism [Electronic resource] / S. Schuerholz–Lehr, G. van Gyn // The Journey of a Professional Development Workshop. Papers from the York University Symposium on Internationalizing Canada's Universities, 2006. – URL : www.yorku.ca/yorkint/global/conference/canada/papers.htm.

341. Schuerholz–Lehr S. Teaching for Global Literacy in Higher Education: How Prepared Are the Educators? / S. Schuerholz–Lehr // Journal of Studies in International Education. – Amsterdam : SAGE Publications, Summer 2007. – Vol. 11, № 2. – P. 180–204.

342. Sean J. Student Mobility and Credit Transfer: A National and Global Survey [Electronic resource] / J. Sean, A. Usher. – Educational Policy Institute, 2008. – URL : www.educationalpolicy.org.

343. Shailer K. Internationalizing the Curriculum: An Inventory of Key Issues, Model Programs, and Resources [Electronic resource] / K. Shailer // OCAD. – COU Colleagues Working Paper Series. – 2006. – № 4, Vol. 5. – URL : <http://www.brocku.ca/secretariat/senate/agendae/2006-11-15/COUAPPENDIX.pdf>.

344. Sharing Quality Higher Education Across Borders: A Statement on Behalf of Higher Education Institutions Worldwide [Electronic resource] / Document, prepared by the International Association of Universities, the Association of Universities and Colleges of Canada, the American Council on Education and the Council on Higher Education Accreditation. – URL : <http://www.chea.org/pdf/StatementFinal0105.pdf>.

345. Schoorman D. How is Internationalization Implemented? A framework for Organizational Practice / D. Schoorman. – Florida Atlantic University, Florida, USA, 2000. – 44 p.

346. Shubert A. Internationalizing the University: A Canadian Perspective [Electronic resource] / A. Shubert // Keynote Address for the Symposium on Languages and Cultures across the Curriculum, Binghamton University. – URL : www.international.yorku.ca/about/resources/lecture1.htm.

347. Smith M. K. Curriculum theory and practice' the encyclopaedia of informal education [Electronic resource] / M. K. Smith. – URL : <http://www.infed.org/biblio/b-curric.htm>.

348. Soderqvist M. Internationalization and its management at higher education institutions: Applying conceptual, content and discourse analysis [Electronic resource] / M. Soderqvist. – Helsinki School of Economics, Helsinki, Finland. – URL : <http://www.international.ac.uk/resources/Minnia.pdf>.

349. Soodeen C. Internationalization of higher education: assessing the 4in model of curriculum internationalization integrated studies project [Electronic resource] / C. Soodeen. – Athabasca, Alberta, Canada, April 2010. – URL : http://library.athabascau.ca/drr/download.php?filename=mais/clauidius_soodeen_project.pdf.

350. Statistics Canada website. University enrolment [Electronic resource] – 2006. – URL : <http://www.statcan.ca/Daily/English/061107/d061107a.htm>.

351. Steenkamp Ph. The Development of Ontario's Internationalization Strategy [Electronic resource] / Ph. Steenkamp // Internationalization Policy and Strategy. Canadian e-Magazine of International Education. – September 2008. – Vol. 1, Issue 3. – URL : <http://emagined.apps01.yorku.ca/internationalization-policy-and-strategy/the-development-of-ontarios-internationalization-strategy>.

352. Stewart-Patterson D. Building Global Citizens [Electronic resource] / D. Stewart-Patterson. – URL : <http://www.aucc.ca/publications/auccpubs>.

353. Stier J. Internationalisation in higher education: unexplored possibilities and unavoidable challenges [Electronic resource] / J. Stier // European Conference on Educational Research University of Lisbon, 11–14 September 2002. – URL : <http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/00002342.htm>.

354. Strategy for the Internationalisation of Higher Education Institutions in Finland 2009–2015 [Electronic resource]. – URL : <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2009/liitteet/opm23.pdf>.

355. Strengthening Germans role in the global knowledge society. Strategy of the Federal Government for the Internationalisation of Science and Research [Electronic resource] / Federal Ministry of Education and Research, 2008. – 29 p. – URL : <http://www.bmbf.de/pubRD/Internationalisierungsstrategie-English.pdf>.

356. Taraban S. From individual projects to faculty–wide engagement : The developing role of the international advisory group in internationalization of York's Faculty of Education [Electronic resource] / S. Taraban, D. Dipppo, T. Fynbo, S. Alsop // Paper presented at Internationalizing Canada's Universities : Practices, Challenges, and Opportunities symposium. – URL : <http://www.yorku.ca/yorkint/global/conference/canada/papers/Svitlana-Taraban.pdf>

357. Taylor F. Canadian University Efforts to Internationalize the Curriculum / F. Taylor. – Ottawa, Ontario : AUCC Publications, Final Report, 2000. – 31 p.

358. Taylor F. Toward a strategy for internationalisation: Lessons and practice from four universities / F. Taylor // Journal of Studies in International Education. – Amsterdam : SAGE Publications, 2004. – № 8 (2). – P. 149–171.

359. Teekens H. The requirement to develop specific skills for teaching in an intercultural setting / H. Teekens // Journal of Studies in international Education. – Amsterdam : SAGE Publications. – 2003. – № 7 (1). – 108–119.

360. Tompson Rivers University [Electronic resource]. – URL : http://www.truworld.ca/internationalization/internal/workshops_tru.html.
361. Tonkin Y. The world in the Curriculum: Curricular Strategies for the Twenty–first Century / Y. Tonkin, J. Edwards. – New York : Change Magazine Press, 1981. – 12 p.
362. Transatlantic Exchange Partnership // EU-Canada co-operation in higher education, training and youth [Electronic resource]. – URL : <http://www.iqis.org/eu-exchange/>
363. Tunney T. Internationalization at Canadian Universities. Overview of Several Key Findings From an AUCC Survey [Electronic resource] / T. Tunney, R. White // Internationalization Policy and Strategy. Canadian e–Magazine of International Education. – September 2008. – Vol. 1, Issue 3. – URL : <http://emagined.apps01.yorku.ca/internationalization–policy–and–strategy/internationalization–at–canadian–universities/>
364. Ukrainian-Canadian Foundation of Taras Shevchenko [Electronic resource]. – URL : <http://www.shevchenkofoundation.com/about-shevchenko.html>.
365. UNESCO [Electronic resource]. – URL : www.unesco.org.
366. UNESCO/COL 2005. Perspectives on Distance Education : Lifelong Learning and Distance Higher Education [Electronic resource]. – URL : www.col.org ta www.unesco.org.
367. UNESCO. Internationalisation of Higher Education : Trends and Developments since 1998 [Electronic resource] / Background paper prepared by IAU. – 2003. – URL : http://portal.unesco.org/education/en/files/20030/10561413171IAU_rev.pdf
368. Universitas 21. Vision and Aims [Electronic resource]. – June 2011. – URL : <http://www.universitas21.com/content/docs/VisionAndAims2011.pdf>.
369. University of Alberta global citizenship curriculum development [Electronic resource]. – URL : <http://www.gccd.ualberta.ca/CurriculumDevelopment>.

370. University of Alberta global citizenship curriculum development [Electronic resource]. – URL : <http://www.gccd.ualberta.ca/CurriculumDevelopment/IntegratingGCEIntoYourCourse/Exemplars>.
371. University of Alberta global citizenship curriculum development [Electronic resource]. – URL : <http://www.gccd.ualberta.ca/CurriculumDevelopment/~/media/gccd/Documents/GCCD-Course-Ali.pdf>.
372. University of Alberta International [Electronic resource]. – URL : <http://www.international.ualberta.ca>.
373. University of Alberta international annual report 2007–2008, connecting University with the world [Electronic resource]. – URL : <http://www.uofaweb.ualberta.ca/uai//pdfs/UAIAnnualReport2007–2008.pdf>.
374. University of Alberta International Four–Year Strategic Business Plan 2002/2003 to 2005/2006 [Electronic resource]. – URL : http://www.uofaweb.ualberta.ca/uastatistics/pdfs/update_uplan_2003.pdf.
375. University of California. UC. Riverside [Electronic resource]. – URL : <http://www.iep.ucr.edu/programs>.
376. University of Ottawa [Electronic resource]. – URL : www.uottawa.ca/international.
377. University of Prince Edward Island [Electronic resource]. – URL : www.upei.ca.
378. University of Tokyo internationalization promotion plan 2005–2008 [Electronic resource]. – URL : <http://dir.u-tokyo.ac.jp/en/ut/suishinkeikaku-e.pdf>.
379. University of Victoria International [Electronic resource]. – URL : www.uvic.ca/international.
380. University of Victoria Strategic Plan for Furthering Internationalization. Making a World of Difference [Electronic resource]. – April 2006. – URL : http://oia.uvic.ca/assets/documents/OIAStrategic_Plan.pdf.
381. University of Western Ontario [Electronic resource]. – URL : <http://international.uwo.ca>.

382. University of Western Ontario – Strategic Plan for Internationalization, 2009–2012 [Electronic resource] / DRAFT, 2009. – URL : http://www.uwo.ca/research/docs/VPR&I/StrategicPlanIntlMarch_2009.pdf.

383. UPEI Internationalization: Goals and Strategic Directions in Alignment with the Academic Plan [Electronic resource] // A Complementary Document to the Academic Plan. – November 2005. – URL : <http://www.upei.ca/internationalization/files/internationalization/International%20Strategy%202008–2009.pdf>.

384. Uppsala University. Policy Programme for Internationalization at Uppsala university for the five year period 2001/02 – 2005/06 [Electronic resource]. – URL : <http://www.inter.uadm.uu.se/villdulasai/HPINTeng0106.pdf>.

385. Usher A. A World of Difference: A Global Survey of University League Tables [Electronic resource] / A. Usher, M. Savino. –2006. – URL : <http://www.educationalpolicy.org>.

386. Van Der Wende M. Missing links: The relationship between national policies for internationalization and those for higher education in general / M. Van Der Wende, T. Kalvermark // National policies for the internationalization of higher education in Europe. – Stockholm : Hogskoleverket Studies, National Agency for Higher Education, 1997. – P. 10–31.

387. Vertesi C. Students as Agents of Change / C. Vertesi // In Bond Sheryl and Lemassen Jean–Pierre. A new world of knowledge : Canadian Universities and Globalization. – Ottawa, 1999. – P. 129–158.

388. Visiting Fellowships in Canadian Government Laboratories Program (NSERCC) [Electronic resource]. – URL : http://www.nserc-crsng.gc.ca/Students-Etudiants/PD-NP/Laboratories-Laboratoires/index_eng.asp.

389. Wachter B. An introduction: Internationalization at Home in context / B. Wachter // Journal of Studies in International Education. – Amsterdam : SAGE Publicaions. – 2003. – N 7 (1). – P. 5–11.

390. Warner G. Internationalization models and the role of the university / G. Warner // International Education Magazine. – 1992. – № 1 (9). – P. 21.

391. Wendy W. International Cooperation in Higher Education: Theory and Practice / W. Wendy // Journal of Studies in International Education. – Amsterdam : SAGE Publications, Spring 2004. – Vol. 8, № 1. – P. 32–55.
392. Whalen M. A Strategy for Internationalization at MSVU [Electronic resource] / M. Whalen. – 2005. – 26 p. – URL : <http://www.msvu.ca/avpinternational/MSVUInternationalizationPlan.pdf>.
393. Whalley T. Best practice guidelines for internationalizing the curriculum [Electronic resource] / T. Whalley. – URL : <http://www.jcu.edu.au/office/tld/teachingsupport/documents/Whalley-Best-Practice.pdf>.
394. Williams Sh. Internationalization of the Curriculum: A Remedy for International Students' Academic Adjustment Difficulties? [Electronic resource] / Sh. Williams. – URL : <http://web.uvic.ca/~sherriw/images/ED%206890%20Sherri%20Williams%20Final%20Paper%20for%20website.pdf>.
395. World education Services [Electronic resource]. – URL : <http://www.wes.org>.
396. Yang R. University internationalisation: its meanings, rationales and implications [Electronic resource] / R. Yang // International Education. – 2002. – № 1, Vol. 13. – URL : <http://education.monash.edu.au/centres/mcrie/docs/recentjournalarticles/internationalisation.pdf>.
397. Zha Q. Internationalization of higher education: towards a conceptual framework / Q. Zha // Policy Futures in Education. – 2003. – Vol. 1, № 2. – P. 248–270.

ДОДАТКИ
ДОДАТОК А
Довідки про впровадження

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Сумська обласна рада
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
СУМСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
вул. Римського-Корсакова, 5, м. Суми, 40007, тел. /Факс: (0542) 33-40-67;
e-mail: sumy-oippo@rambler.ru Код ЄДРПОУ 02139771

7.11.2011 № 8/16

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про апробацію та впровадження результатів дисертаційного дослідження
з теми «Тенденції інтернаціоналізації
змісту вищої освіти в університетах Канади»

здобувача кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

Чирви Андрія Сергійовича

Спеціальність 13.00.01. – загальна педагогіка та історія педагогіки

Впровадження матеріалів наукового дослідження Чирви Андрія Сергійовича в навчальний процес Сумського інституту післядипломної педагогічної освіти здійснювалося викладачами державного управління та педагогічного менеджменту впродовж 2011-2012 років. Матеріали дисертаційного дослідження Чирви Андрія Сергійовича, де розкриті теоретичні основи та схарактеризовано стратегії інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади, увійшли до лекційного курсу з історії педагогіки та менеджменту освіти, що викладається в університеті.

Основні положення та висновки наукового дослідження А. Чирви активно використовувалися студентами під час підготовки до семінарських занять та при написанні курсових проектів, дипломних та магістерських робіт.

Результати впровадження дослідження обговорювалися викладачами на засіданнях кафедри державного управління та педагогічного

менеджменту. Остаточні висновки щодо доцільного впровадження науково-теоретичних матеріалів Чирви А. С. у навчально-виховний процес Сумського інституту післядипломної педагогічної освіти затверджено на засіданні кафедри державного управління та педагогічного менеджменту (протокол № 3 від 19 жовтня року).

Проректор з наукової роботи

С.М. Луценко

**МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Кірова, 160, м. Суми, 40021, тел./факс (0542) 787-422, admin@sau.sumy.ua, код за ЄДРПОУ 04718013

№ 1247 від 20.12.11

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про апробацію та впровадження результатів дисертаційного дослідження
з теми «**Тенденції інтернаціоналізації
змісту вищої освіти в університетах Канади**»
здобувача кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка
Чирви Андрія Сергійовича
Спеціальність 13.00.01. – загальна педагогіка та історія педагогіки

Впровадження результатів наукового дослідження здобувача СумДПУ імені А. С. Макаренка Чирви Андрія Сергійовича в навчальний процес Сумського національного аграрного університету здійснювалося на кафедрі іноземних мов упродовж 2011-2012 років. Матеріали дисертаційного дослідження, в якому розглянуто основні тенденції інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади, увійшли до курсу поглибленого та інтенсивного вивчення англійської мови, що викладається в університеті.

Основні положення наукового дослідження Андрія Чирви, зокрема концепція інтернаціоналізації вищої освіти та інтеркультурної компетентності, особливості реалізації освітньої та імміграційної політики Канади активно використовувалися студентами під час підготовки до практичних занять та роботи з іноземними студентами.

Результати впровадження обговорювалися викладачами на засіданнях кафедри іноземних мов. Остаточні висновки щодо доцільності подальшого впровадження наукових матеріалів Чирви А. С. у навчально-виховний процес Сумського національного аграрного університету затверджено на засіданні кафедри іноземних мов (протокол № 4 від 15.12.11 року).

Проректор з наукової роботи
та фінансово виробничої діяльності
доктор сільськогосподарських наук

А. М. Салогуб

Завідувач кафедри іноземних мов
канд. філологічних наук, доцент

О. М. Кобжев

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ
ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ

УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ САДІВНИЦТВА

20305, м. Умань, Черкаська обл.,
вул. Інститутська, 1
тел.: (04744) 4-69-99, 4-69-89
Факс: (04744) 4-69-90, 4-69-79
E-mail: udau@udau.edu.ua
Web: www.udau.edu.ua

MINISTRY OF AGRARIAN
POLICY AND FOOD OF UKRAINE

UMAN NATIONAL
UNIVERSITY OF HORTICULTURE

Uman, Cherkasy Region
Ukraine, 20305
Telephone: (380) 4744 4-69-99, 4-69-89
Fax: (380) 4744 4-69-90, 4-69-79
E-mail: udau@udau.edu.ua
Web: www.udau.edu.ua

« 8 » 12.2011 р. № 3286

На № _____ від _____

« _____ » _____ № _____

To № _____ Date _____

ДОВІДКА

**про апробацію та впровадження результатів дисертаційного дослідження
Чирви Андрія Сергійовича
з теми «Тенденції інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах
Канади» на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за
спеціальністю 13.00.01. – загальна педагогіка та історія педагогіки**

Впровадження матеріалів наукового дослідження Чирви Андрія Сергійовича в навчальний процес Уманського національного університету садівництва здійснювалося викладачами кафедри української та іноземних мов впродовж 2010–2011 років. Матеріали дисертаційного дослідження, в якому проаналізовано основні стратегії та визначено пріоритетні підходи до інтернаціоналізації змісту вищої освіти в університетах Канади, увійшли до інтернаціоналізованого курсу поглибленого вивчення англійської мови, що викладається в університеті з використанням навчального посібника з інтернаціоналізованим змістом з грифом МОН України.

Матеріали дисертації А. С. Чирви та опубліковані ним статті активно використовувалися студентами під час підготовки до занять. Викладачами кафедри використовувалися ідеї залучення студентів з міжнародним та

інтеркультурним досвідом (у ролі лекторів та учасників мультикультурних групових дискусій) до наповнення дисципліни інтернаціональним змістом. Зокрема, готувались доповіді англійською мовою та обговорювались питання інтеркультурної комунікації, належності до громадян світу, новітні технології, екологічні світові проблеми, глобалізація економік та ін., що сприяло розвитку інтеркультурної та міжнародної компетентності студентів.

Основні положення наукового дослідження А. С. Чирви мають як наукове, так і практичне значення. Вони поширюють сучасні стратегії розвитку освітньої галузі Канади і є успішним зразком трансформаційних перетворень для вищої освіти України.

Результати впровадження науково-теоретичних матеріалів дослідження Чирви А. С. у навчально-виховний процес університету обговорено та затверджено на засіданні кафедри іноземних мов (протокол № 2 від 21 листопада 2011 року).

Проректор

з науково-педагогічної роботи

Завідувач кафедри

української та іноземних мов

доц., канд. філол. наук

(Handwritten signatures in blue ink)

А. Л. Бержанір

Г. Л. Прокоф'єв

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1

Ключові характеристики поняття «інтернаціоналізації вищої освіти»

Період	Автор	Дефініція поняття	Ключові характеристики
Кінець XX ст.	Й. Тонкін і Дж Едвардс (1981), Р. Ламберт (1989), Ч. Класек (1992)	Процес збагачення навчальних планів міжнародним змістом	Міжнародний вимір навчальних планів
	М. Харарі (1992), С. Пікерт (1992), К. Гансон (1995) і Дж. Меєрсон (1995)	Процес перетворення кампусу на інтернаціонально орієнтований	Міжнародний вимір діяльності інституцій
	Б. Еллінгбо (1997)	Процес набуття університетом міжнародної перспективи	Міжнародні перспективи діяльності університету
	М. М. Ван дер Венде (1997)	Систематичні зусилля, спрямовані на перетворення закладів у відповідності до вимог глобалізації	Модернізація діяльності закладу в умовах інтернаціоналізації
	Ж. Лемассен (1999)	Інституційний процес для підготовки університетів до функціонування на міжнародній чи глобальній арені	Міжнародний характер діяльності університету

Продовження табл. Б.1

Поч. XXI с т.	А. Сбруєва (2001)	Будь-який аспект інтеграції вищої освіти у глобальне середовище	Інтеграція вищої освіти в умовах глобалізації
	Дж. Стір (2002)	Процес взаємного обміну знаннями й досвідом націй	Міжнародне співробітництво в освіті
	М. Содерквіст (2002)	Процес переходу від національного до міжнародного вищого навчального закладу	Інтернаціональний вимір діяльності закладу вищої освіти
	Дж. Найт (2004)	Процес інтеграції інтернаціонального, міжкультурного чи глобального виміру в цілі, функції чи постачання вищої освіти	Збагачення міжнародним виміром усіх напрямів діяльності навчального закладу
	Н. Авшенюк (2009)	Будь-яка діяльність системи вищої освіти чи закладу, що здійснюється з перетинанням національного кордону, в якій задіяні всі суб'єкти освітнього процесу	Перетинання національних освітніх кордонів
	О. Гонта, І. Каленюк (2010)	Засіб уніфікації освітнього змісту в міжнародному масштабі	Збагачення міжнародним виміром змісту освіти
	Т. Юрченко (2011)	Цілеспрямований процес інтеграції університету до єдиного простору вищої освіти	Інтеграція вищої освіти у єдиний освітній простір

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [2; 25; 109; 153; 182; 223; 244; 268; 273; 348; 353; 361; 386].

ДОДАТОК В

Таблиця В.1

Інтернаціоналізація вищої освіти: історичний аспект

Назва періоду	Християнський (XII – XVII ст.)	Індустріальний (XVIII ст. – 1945р.)	Ідеологічний (1945-1980 рр.)	Глобальний (1980р – XXI ст.)
Чинники	Релігійні й культурні	Економічні й політичні	Політичні й ідеологічні	Культурні, академічні, політичні, економічні
Цілі й завдання	Поширення Християнства і розповсюдження Християнської культури	Заснування національних систем вищої освіти, зокрема як засобів колонізації	Імпорт і експорт політичних ідеологій, технічної допомоги для країн, що розвиваються	Міжкультурні знання та розширення академ. горизонту, формування глобального громадянства та полікультурної компетентності, підвищення конкурентоздатності, збереження миру
Специфічні прояви	Індивідуальна мобільність студентів, викладачів, університетів (відкриття філій)	Експорт або імпорт моделей вищої освіти й заснування регіональних організацій	Внутрішні навчальні програми, більш високий рівень організації співпраці з Третім Світом	Усі форми міжнародного співробітництва, надання міжнародного виміру основним університетським функціям
Головні регіони	Європа, зокрема західний і південний регіони	Європейські країни, Північна Америка, США, країни Азії і Африки	Перехід від націоналізації до регіоналізації і тенденція до глобалізації	Глобальний рівень прояву

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [161; 235; 238; 386].

Таблиця В.2

Підходи до інтернаціоналізації вищої освіти: національний рівень[273]

Назва підходу	Сутність підходу
Політичний	ІВО характеризується у політичному вимірі, який підкреслює важливість інтернаціонального і міжкультурного виміру в вищій освіті. Політика може здійснюватися в різних секторах, наприклад, в освіті, міжнародному співробітництві, науці та технологіях, культурі або торгівлі
Стратегічний	ІВО вважається ключовим елементом національної стратегії досягнення цілей країни та пріоритетів (як внутрішніх, так і зовнішніх)
Програмний	ІВО здійснюється в умовах забезпечення фінансованих програм, що допомагають освітнім закладам та окремим людям в отриманні можливостей залучення до міжнародної діяльності (академічна мобільність, наукові дослідження, міжнародні зв'язки)
Раціональний	ІВО представлена в умовах пріоритетності національного сектору вищої освіти стати більш інтернаціоналізованим, її завдання – забезпечувати розвиток людських ресурсів, стратегічних альянсів, комерційну торгівлю, розбудову нації, соціальний та культурний розвиток
Спеціальний	ІВО представлена як спеціальна або реактивна відповідь на глобалізаційні процеси у сфері вищої освіти (міжнародне співробітництво, академічна мобільність)

Підходи до інтернаціоналізації ВО: інституційний рівень[273]

Назва підходу	Сутність підходу
Зовнішній	Інтернаціоналізацію представлено способом доставки освіти через кордони в інші країни за допомогою різноманітних засобів (дистанційне та електронне навчання) та через різні адміністративні заходи (франчайзинг, дочірні кампуси)
Внутрішній	Інтернаціоналізація інтерпретується як створення культури чи клімату в кампусі, який просуває й підтримує інтернаціональне та міжкультурне розуміння й концентрує свою діяльність у межах кампусу
Процесуальний	Інтернаціоналізація характеризується як процес, в якому інтернаціональний вимір інтегрується в навчання, та функції послуг інституції
Діяльнісний	Інтернаціоналізація здійснюється в умовах діяльності (навчання за кордоном, розвиток навчальних планів і програм, інституційні зв'язки та їх налагодження, проекти розвитку та дочірні кампуси)
Результативний	Інтернаціоналізація представлена у формі бажаних результатів, таких, як студентська компетентність, збільшення престижності університету, укладання міжнародних угод, наявність партнерів чи проектів
Раціональний	Інтернаціоналізація здійснюється в межах первинних мотивів та раціонального обґрунтування, які є її рушійними силами. Вона враховує академічні стандарти, потреби сучасного покоління, культурне урізноманітнення, студентський і викладацький розвиток

ДОДАТОК Г

Таблиця Г.1

Ключові характеристики інтернаціоналізованого навчального плану

Автор	Визначення	Ключові характеристики
Т. Веллі	Міжнародна орієнтація змісту, спрямована на підготовку студентів до професійного та соціального життя в умовах міжнародного та міжкультурного суспільства, розроблена як для вітчизняних, так і іноземних студентів	Міжнародний, полікультурний виміри змісту освіти
Б. Вехтер	Міжнародна і міжкультурна орієнтація знань, умінь, кваліфікацій викладена в офіційних документах	Міжнародний і полікультурний характер змісту освіти
Б. Берн	Радикальне оновлення змісту на основі нової філософії й ідеології, збагачення його міжнародним виміром з метою формування полікультурної компетентності студентів	Міжнародний і полікультурний характер змісту освіти

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [192; 389; 393]

ДОДАТОК Д

Таблиця Д.1

Міжнародні навчальні програми зарубіжних університетів

Університет	Тип програми	Академічні напрями
Каліфорнія Ріверсайд ЮС (США)	Сертифікатні програми	Бізнес і управління, управління подіями, людські ресурси, маркетинг, організаційне лідерство, управління проектами та ін.
	Сертифікатні програми з менеджменту (аспірантура)	Глобальне управління людськими ресурсами, глобальне маркетингове управління, багатонаціональне управління фінансами, стратегічне управління та ін.
	Дипломна програма з менеджменту в глобальному бізнесі (аспірантура)	Менеджмент готелями й туризмом, менеджмент, обслуговування клієнтів, корпоративні комунікації, менеджмент відносин з клієнтами, рекламний менеджмент, організаційна поведінка, лідерство, управління людськими ресурсами, бухгалтерський облік та ін.
	Сертифікатні літні і дипломні програми	Англійська мова
Макквоя (Австралія)	Магістерські програми	Антропологія, фінанси, лінгвістика, корпоративне управління, управління освітою, екологічна освіта, міжнародна комерція, міжнародні стосунки, міжнародна комунікація, міжнародне екологічне право, міжнародна безпека, організаційна психологія, переклад та інтерпретація, прикладна лінгвістика та ін.
	Програми докторантури	Клінічна нейропсихологія, психологія, організаційна психологія, фізіотерапія

Продовження табл. Д.1

Макквоя (Австралія)	Дипломні програми	Антропологія, розвиток освіти й культурні зміни, управління освітою, екологічна освіта, міжнародні стосунки, міжнародна безпека, міжнародна торгівля та закони комерції, організаційна поведінка, охорона, політика і застосування соціальних досліджень, охорона живої природи та ін.
	Сертифікатні програми	Статистика, мистецтво, редагування і електронна публікація, управління освітою, екологічна економіка, екологічна освіта, вища освіта, міжнародні стосунки, міжнародна безпека, міжнародна торгівля та ін.
Роял Роадс (Канада)	Програми докторантури	Глобальна взаємозалежність і суспільство, теорія соціальної науки і глобалізований світ та ін.
	Магістерські програми	Крос-культурні науки, міжнародний бізнес, міжнародне право, міжнародний маркетинг, стабільність і міжнародне корпоративне громадянство, теорія полікультурного спілкування, комунікація в міжнародному контексті, полікультурна компетентність, глобальна політика й міжнародні відносини та ін.
	Бакалаврські програми	Мультикультурний менеджмент і комунікації, глобалізація та готельна індустрія, міжнародне право та глобальні інституції, крос-культурна та глобальна комунікація, глобальні процеси, бізнес у глобальній економіці, інформаційні системи в пов'язаному світі та ін.

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [288; 333; 375].

ДОДАТОК Е

Таблиця Е.1

Індикатори оцінювання рівня інтернаціоналізації вищої освіти

Провідна інституційна функція	Початкові індикатори	Проміжні індикатори	Кінцеві індикатори
Дослідження	Інституційні витрати на кожного викладача з метою підтримки інтернаціональних, глобальних або компаративних досліджень	Публікації, патенти, кількість посилань (цитат), гранти і контракти від зовнішніх джерел внаслідок інтернаціональної діяльності	Репутація ВНЗ, нагороди, прибуток від комерційного використання освітніх послуг, економічний розвиток суспільства в регіоні, вирішення проблем і т. д.
Навчання	Кількість і різноманітність програм навчання за кордоном, межі курикулуму, який включає глобальний, компаративний чи інтернаціональний зміст, інституційна фінансова підтримка таких інтернаціоналізованих курсів, кількість викладачів з відповідним досвідом	Кількість студентів, які навчаються за кордоном, залучення до інтернаціоналізованих курсів, курикулярна інтеграція інтернаціонального змісту, кількість викладачів, які працюють за інтернаціоналізованим змістом	Вплив на студентське навчання, здобуття знань, відношення, переконання, вміння, кар'єру, тощо

Продовження табл. Е.1

Залучення	Фонди, люди та інші ресурси, які залучаються для інтернаціонального розвитку суспільства, вирішення проблем	Кількість проектів, людей задіяних у навчальному процесі за кордоном, вирішення місцевих проблем з залученням представників різних спільнот і культур	Вплив на добробут людей – економічний стан, здоров'я, прибуток, харчування, безпека і т. д.
-----------	---	---	---

Систематизовано автором на основі автентичного джерела [247; 249; 307].

ДОДАТОК Ж

Таблиця Ж.1

Національні програми сприяння інтернаціоналізації освіти

Програма	Напрями дії програми
Стипендії канадського агентства міжнародного розвитку	Популяризація національної вищої освіти і заохочення іноземних студентів до навчання в Канаді
Міжнародна рада з канадознавства	Пропозиції грантів студентам, грантові програми освітнього стажування для аспірантів і докторантів
Фінансування центру досліджень міжнародного розвитку	Фінансування досліджень, спрямованих на підвищення рівня життя в країнах, що розвиваються
Програми міжнародних стипендій для навчання в Канаді	Надання грантів іноземним студентам для навчання в Канаді
Програма стипендій Онтаріо	Підтримка студентів на рівні магістерських і докторських програм
Програма Квебеку на звільнення від додаткових фінансових витрат	Звільнення від додаткових фінансових витрат студентів
Програма підтримки студентів	Стипендіальна підтримка студентів коледжів та університетів

Продовження табл. Ж.1

Стипендіальна програма на дослідження Квебеку для іноземних студентів	Підтримка продовження дослідницької діяльності після закінчення терміну навчання, здійснення короткострокових досліджень, підвищення кваліфікації
Амбасадорські стипендії ротаційної фундації	Найбільша в світі міжнародна приватна стипендіальна підтримка (більше 1000 стипендій на рік)
Наукові стипендії для досліджень в канадських урядових лабораторіях	Підтримка дослідницької діяльності перспективних молодих учених і винахідників на рівні здобуття докторського ступеня в галузі соціально-гуманітарних наук

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [197; 199; 250; 255; 313; 323; 327; 334; 339; 388].

Актуальні завдання і пріоритетні форми інтернаціоналізації вищої освіти Канади

Територія	Суб'єкти формування стратегії ІВО	Актуальні завдання в контексті інтернаціоналізації	Стратегічні документи	Форми ІВО
Провінція Онтаріо	Уряд Онтаріо та Рада університетів Онтаріо, Радницький комітет з питань розвитку стратегій інтернаціоналізації вищої освіти	Змістова й організаційна модернізація системи вищої освіти провінції, сприяння ІВО, підвищення конкурентоздатності провінції, розширення й підтримка маркетингу освітніх послуг на міжнародній арені, подолання проблеми витоку умів.	Програма розвитку вищої освіти Онтаріо	Модернізація змісту вищої освіти через запровадження університетських проектів, програм навчання за кордоном, програм двосторонніх обмінів
Брит. Колумбія	Рада з міжнародної освіти Британської Колумбії	Маркетинг вищої освіти; формування мережі міжнародного спілкування; оцінка якості, стану та результатів ІВО; стратегія і тактика інтернаціоналізації навчальних планів	«Місія і завдання»	Програми міжнародного навчання за кордоном, інтернаціоналізація навчальних планів, освітня мобільність, розвиток компетенції викладачів, міжнародні проекти

Продовження табл. Ж.2

Манітоба	Рада з міжнародної освіти Манітоби, Канадська мережа освітніх центрів	Популяризація вищої освіти Манітоби за кордоном, фінансова підтримка та сприяння інтернаціоналізації освіти, освітнє співробітництво в контексті інтернаціоналізації	«Стратегія міжнародного навчання провінції Манітоба на 2009-2013 рр.»	Міжнародне співробітництво, набір і навчання іноземних студентів, розроблення міжнародних навчальних програм
Альберта	Міністерство вищої освіти і технологій	Представлення освітніх послуг міжнародній спільноті, розширення можливостей навчання за кордоном для студентів Онтаріо	«Бізнес-план Міністерства вищої освіти і технологій Альберти на 2008-2011 рр.»	Інтернаціоналізація навчальних планів, освітня мобільність, освітні програми обміну

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [154; 177; 233; 254; 290; 312; 351].

ДОДАТОК 3

Таблиця 3.1

Організації-члени міжнародної мережі агенцій забезпечення якості вищої освіти (INQAAHE), які діють на території Канади

Організація	Оригінальна назва з веб-адресою	Місце розташування
Рада з гарантії якості кампусів Альберти	Campus Alberta Quality Council http://www.caqc.gov.ab.ca/	Едмонтон
Комісія з оцінки якості коледжів	Commission d'Évaluation de l'Enseignement Collégial http://www.ceec.gouv.qc.ca/	Квебек
Конференція ректорів і керівників університетів Квебеку	Conference of Rectors and Principals of Quebec Universities http://www.crepuq.qc.ca/	Монреаль
Рада по забезпеченню якості вищої освіти Онтаріо	Higher Education Quality Council of Ontario http://www.heqco.ca/en-CA/Pages/Home.aspx	Торонто
Комісія вищої освіти прибережних провінцій	Maritime Provinces Higher Education Commission http://www.mphec.ca/index.aspx	Новий Брунсвік
Служба забезпечення якості коледжів	Ontario College Quality Assurance Service http://www.ocqas.org/	Торонто
Університетська Рада Онтаріо по забезпеченню якості	Ontario Universities Council on Quality Assurance http://www.cou.on.ca/quality.aspx	Торонто
Рада міністерства освіти з оцінки якості вищої освіти	Postsecondary Education Quality Assessment Board Ministry of Training Colleges http://www.peqab.ca/	Торонто

Систематизовано автором на основі зазначених у таблиці інтернет-джерел

Таблиця 3.2

**Провінційні та територіальні департаменти й міністерства,
відповідальні за вищу освіту Канади**

№	Провінція Канади	Міністерство вищої освіти (освіти)	Електронна адреса
1	Альберта (Alberta)	Управління вищої освіти й технологій Альберти (Alberta Advanced Education and Technology)	http://www.advancededucation.gov.ab.ca/
2	Британська Колумбія (British Columbia)	Міністерство вищої освіти й ринку праці (Ministry of Advanced Education and Labour Market Development)	http://www.gov.bc.ca/aved/
3	Манітоба (Manitoba)	Відділ вищої освіти та грамотності (Department of Advanced Education and Literacy)	http://www.education.gov.mb.ca/aet/
4	Нью-Брунсвік (New Brunswick)	Відділ вищої освіти, підготовки і праці (Department of Post-Secondary Education, Training and Labour)	http://www.gnb.ca/0105/index-e.asp
5	Ньюфаундленд і Лабрадор (Newfoundland and Labrador)	Відділ освіти (Department of Education (1університет)	http://www.gov.nl.ca/edu/
6	Північно-західні території (Northwest Territories)	Відділ освіти, культури та праці (Department of Education, Culture and Employment (немає жодного університету)	http://www.ece.gov.nt.ca/
7	Нова Шотія (Nova Scotia)	Відділ освіти (Department of Education)	http://www.ednet.ns.ca/
8	Нунавут (Nunavut)	Відділ освіти (Department of Education (немає жодного університету)	http://www.gov.nu.ca/education/eng/

Продовження табл. 3.2

9	Онтаріо (Ontario)	Міністерство підготовки, коледжів та університетів (Ministry of Training, Colleges and Universities (найбільша кількість університетів))	http://www.edu.gov.on.ca/
10	Острів принца Едварда (Prince Edward Island)	Відділ інновацій та вищої освіти (Department of Innovation and Advanced Learning (1 університет))	http://www.gov.pe.ca/ial/index.php3
11	Квебек (Quebec)	Міністерство освіти, відпочинку та спорту (Ministry of Education, Recreation and Sports (найбільша кількість університетів))	http://www.mels.gouv.qc.ca/
12	Саскачеван (Saskatchewan)	Міністерство вищої освіти, працевлаштування та праці (Ministry of Advanced Education, Employment and Labour)	http://www.aeel.gov.sk.ca/
13	Юкон (Yukon)	Відділ освіти (Department of Education (немає жодного університету))	http://www.education.gov.yk.ca/

Таблицю складено автором на основі зазначених в таблиці інтернет-джерел.

ДОДАТОК И

Таблиця И.1

Стратегії реалізації інтернаціоналізації ВО в університетах Канади

Стратегічний документ	Завдання	Форми інтернаціоналізації
«Стратегічний план розвитку інтернаціоналізації в університеті Вікторія на 2006-2010 рр.»	Інтернаціоналізація викладання й навчання, збільшення кількості іноземних студентів, викладання дисциплін з глобальним змістом	Інтернаціоналізовані навчальні плани, студентська мобільність, міжнародна співпраця
«Міжнародний чотирирічний стратегічний бізнес-план університету Альберта на 2002/2003 - 2005/2006 рр.»	Розроблення і впровадження програм полікультурної підготовки викладачів і студентів, інтернаціоналізація змісту освіти: розроблення курсів з іноземними партнерами	Студентська та викладацька мобільність, інтернаціоналізовані навчальні плани, дослідницька діяльність, (проекти розвитку), мовні курси
«Стратегія інтернаціоналізації в MSVU 2005»	Збільшення кількості регіональних та мовних дисциплін, розширення навчального плану наповненням міжнародних перспектив, інтеграція міжнародних студентів на заняттях і використання їх досвіду і знань, розвиток викладачів	Студентська та викладацька мобільність, інтернаціоналізовані навчальні плани, вивчення іноземних мов
«Інтернаціоналізація в університеті острова принца Едварда, цілі і стратегічні напрямки», поновлено 2008 р.	Створення кампусів з глобальними перспективами, подальша інтернаціоналізація змісту освіти через розробку нових курсів і програм, присвячених міжнародній проблематиці	Студентська мобільність, дистанційні програми, інтернаціоналізовані навчальні плани, міжнародне співробітництво

Продовження табл. II.1

«Стратегічний план інтернаціоналізації університету Західного Онтаріо на 2009-2012 рр.»	Розвиток інтернаціоналізації викладання і навчання через наповнення міжнародним змістом усіх курсів та дисциплін; розвиток програм з міжнародним змістом; залучення іноземних викладачів	Інтернаціоналізовані навчальні плани, студентська та викладацька мобільність, міжнародна співпраця
«Стратегічний план інтернаціоналізації університету Брок у 2006-2010 рр.»	Надання міжнародного виміру змісту академічних програм, створення можливостей глобального навчання	Інтернаціоналізовані навчальні плани, міжнародна співпраця і дослідження, академічна мобільність

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [191; 374; 380; 382; 383; 392].

**Програмні й організаційні напрями стратегій інтернаціоналізації
вищої освіти**

Програмний напрям стратегії ІВО	Організаційний напрям стратегії ІВО
<p>а) академічні програми (виїзд вітчизняних та приїзд іноземних викладачів та студентів, вивчення мов, інтернаціоналізовані навчальні плани, спільні ступеневі програми, тематичні курси);</p> <p>б) науково-дослідницька діяльність (міжнародні дослідницькі проекти, конференції та семінари, наукові публікації, партнерство науковців);</p> <p>в) зовнішні зв'язки (партнерство з локальними спільнотами, групами приватного сектору, міжкультурні та суспільні проекти, проекти сприяння міжнародному розвитку, експорт освітніх програм, міжнародні зв'язки, мережеве партнерство, викладацькі та дослідницькі програми);</p> <p>г) позанавчальна діяльність (студентські клуби й асоціації, міжкультурні заходи, що сприяють встановленню контактів з етнічними групами)</p>	<p>а) керівництво (інтернаціоналізація адміністрації, активне залучення викладачів до інтернаціоналізації, чітко визначені чинники та завдання інтернаціоналізації освіти, наповнення міжнародним виміром програм розвитку університетів);</p> <p>б) планування, розроблення систем звітування щодо якості освіти та фінансування, розвиток рівноваги між централізованим і децентралізованим управлінням, розподіл фінансових ресурсів;</p> <p>в) послуги (підтримка інституційних підрозділів, залучення бібліотеки, навчальної частини, відділів міжнародного співробітництва до підтримки студентів (орієнтаційні програми, консультування, крос-культурне навчання, візова підтримка);</p> <p>г) розвиток персоналу (процедури найму та відбору, які відповідають міжнародним стандартам, політика винагород та стимулювання, професійний розвиток викладачів та співробітників, підтримка міжнародних наукових відпусток та грантів)</p>

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [218; 273]

ДОДАТОК К

Таблиця К.1

Кількість студентів, які беруть участь у міжнародних навчальних програмах університетів Канади (2004-2005 н. р.)

Міжнародні навчальні програми	Загальна кількість програм	Кількість студенти		
		Максимальна кількість задіяних студентів в межах ВНЗ	Загальна кількість	Середня кількість
Навчальні програми дистанційної освіти	34	570	1752	17
Навчальні програми дистанційної освіти з підтримкою на місцях	2	25	25	25
Програми, що розробляються та доставляються за кордон канадськими викладачами	15	156	379	46
Програми, що розробляються та доставляються спільно іноземними та канадськими викладачами	58	1957	4464	116
Програми-близнюки	37	400	828	37
Спільні ступеневі програми	21	195	440	18
Замовні програми професійної освіти	23	1000	1445	25
Офшорні/галузеві програми	4	900	1465	550
Разом	194	5203	10798	809

Сиситематизовано автором на основі автентичних джерел [318; 350].

ДОДАТОК Л

Таблиця Л.1

**Діяльність міжнародних підрозділів організаційної структури
університетів Канади**

Університет	Міжнародний підрозділ	Форми інтернаціоналізації	Засоби реалізації інтернаціоналізації
Альберта	Міжнародний офіс	Інтернаціоналізовані навчальні плани, студентська мобільність, міжнародна співпраця	Нові академічні програми з глобальними перспективами, фінансова підтримка, координація програм навчання та досліджень за кордоном, орієнтація іноземних студентів, залучення до міжнародних ініціатив (створення міжнародного навчального та дослідницького оточення)
Вікторія	Офіс міжнародних справ	Академічна мобільність, інтернаціоналізовані навчальні плани, дослідницька діяльність, (проекти розвитку), мовні курси	Стратегічне планування інтернаціоналізації, розвиток міжнародних досліджень та мобільності науковців; підтримка викладачів у налагодженні зв'язку між міжнародними дослідженнями та викладанням; пропозиції здобувати частину освіти за кордоном, студентська підтримка
Острова принца Едварда	UPEI Офіс міжнародного розвитку (Комітет з ІВО)	Студентська та викладацька мобільність, інтернаціоналізовані навчальні плани, вивчення іноземних мов	Розроблення нових курсів і програм з міжнародною тематикою; наповнення курсів міжнародними перспективами згідно з навчальними планами, використання міжнародного досвіду, забезпечення міжнародних проектів розвитку, стратегічне планування інтернаціоналізації

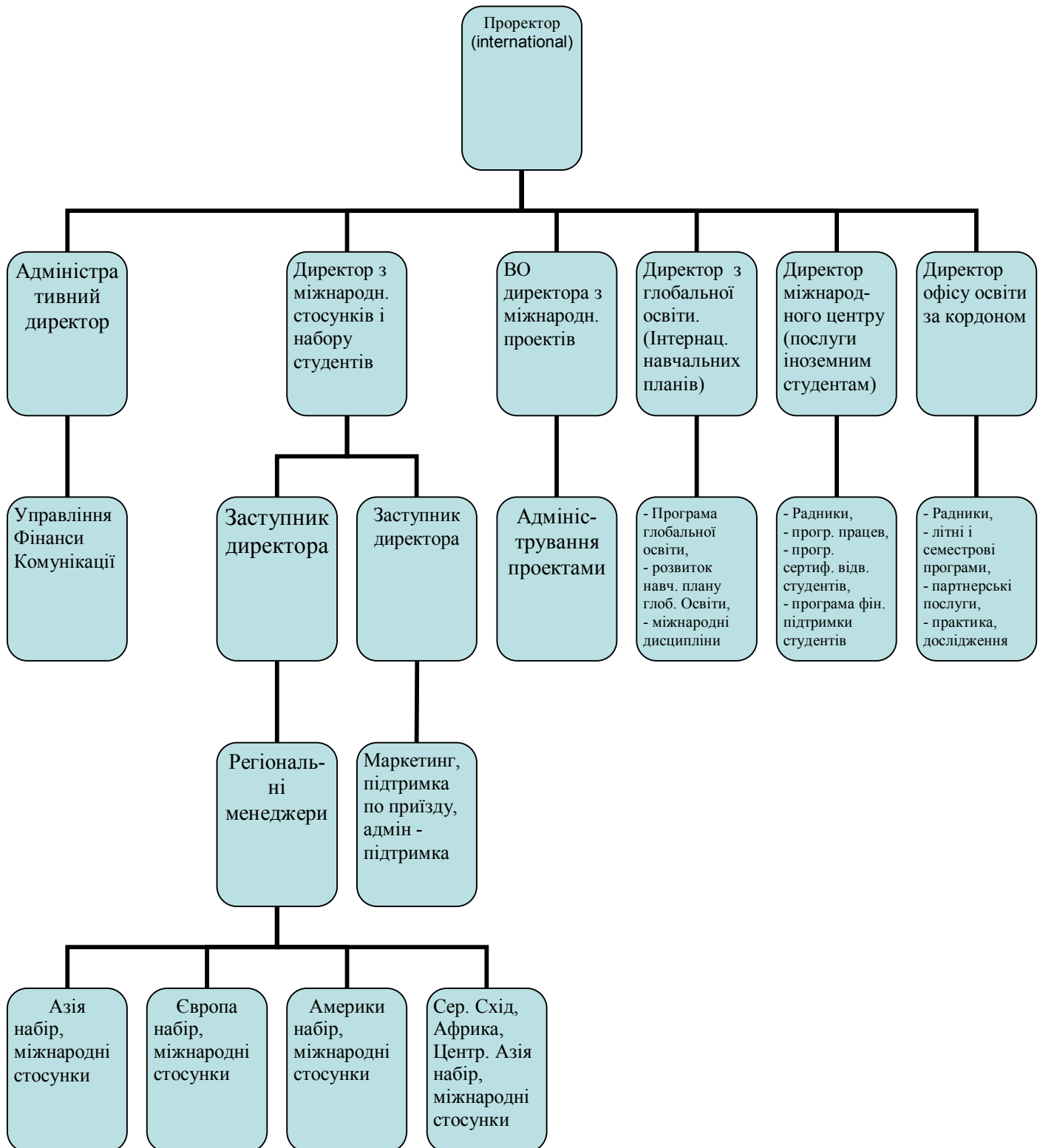
Святого Вінсента Моунт	Міжнарод- ний офіс	Студентська мобільність, дистанційні програми, інтернаціонал- ізовані навчальні плани, міжнародне співробітниц- тво	Розроблення стратегії інтернаціоналізації, міжнародних проектів, активізація викладацької діяльності, збільшення кількості програм обмінів і мобільності, закріплення міжнародної репутації, підтримка викладачів у міжнародних дослідженнях
Брок	Уся універси- тетська структура	Інтернаціона- лізовані навчальні плани, студентська та викладацька мобільність, міжнародна співпраця	Розроблення механізмів інтернаціоналізації навчальних планів, підтримка курсів з новим інтернаціональним змістом, розроблення програм обмінів та навчання за кордоном, залучення іноземних студентів та науковців, розвиток міжнародного співробітництва та спільних проектів
Західного Онтаріо	Офіс проректо- ра з дослід- жень та міжна- родних стосунків	Інтернаціона- лізовані навчальні плани, міжнародна співпраця і дослідження, академічна мобільність	Внутрішня фінансова підтримка міжнародних ініціатив, програма трирічної підтримки наукових журналів з міжнародним змістом, підтримка науковців- візитерів, розвиток спільних міжнародних проектів, інтернаціоналізація викладання, навчання та студентського досвіду

Сиситематизовано автором на основі автентичних джерел [187; 191;
369; 373; 377; 379; 380; 381; 383; 392].

ДОДАТОК М

Організаційна структура офісу міжнародних справ університету

Альберта [373].

ДОДАТОК Н

Анкета, заповнена доктором філософії, професором університету Вікторія (University of Victoria) Тетяною Гунько (Tatiana Gounko) за електронною перепискою tgounko@uvic.ca

In my understanding the internationalization of curriculum includes integration of international and global perspectives into my courses. I try to critically engage with the international dimension in my field, which is easier for me as I teach the courses related to international perspectives on educational policy and higher education. I usually have a number of international students who are encouraged to share their own experiences and research in class and through their research projects. As a faculty member, I regularly participate in professional development opportunities by presenting at and attending international conferences, by reading international research and sharing it with my colleagues and students.

(У моєму розумінні інтернаціоналізація навчального плану охоплює інтеграцію міжнародних і глобальних перспектив у курсах. Я намагаюся критично втілювати міжнародний вимір у своїй сфері, це легше для мене, ніж для інших, оскільки я викладаю курси, пов'язані з міжнародними перспективами в освітній політиці та вищій освіті. У мене, зазвичай, багато міжнародних студентів, яких я заохочую ділитися власним досвідом і дослідженнями в аудиторіях і через дослідницькі проекти. Як викладач я регулярно використовую можливість професійного розвитку, беручи участь у міжнародних конференціях, ознайомлююся з міжнародними дослідженнями і використовую це в обговореннях з моїми колегами та студентами).

1. Які стратегії інтернаціоналізації визначають вектори розвитку вашого університету (на міжнародному, національному та інституційному рівнях (організаційні, маркетингові, академічні, програмні...інші))? Назвіть їх.

The University states that “a global perspective is fundamental to the identity” of the University. “The university will enhance its leadership with regard to internationalization in teaching, research, scholarship, community outreach and the development of global citizenship”. From this statement, one can identify international, national and institutional directions (vectors). The way to accomplish this is through internationalization of learning environment through international research and graduate education, international academic mobility and partnerships. Marketing strategies at the international level – the university will also create a targeted and focused international recruitment strategy and encourage and facilitate the participation of our students in opportunities to study abroad. Academic and marketing strategies – the university will invite its alumni and faculty with international experiences to act as our ambassadors in the international arenas.

(Адміністрація університету стверджує, що “Глобальна перспектива є його фундаментальною особливістю”. “Адміністрація приділятиме більше уваги інтернаціоналізації навчання, досліджень, науки, залученню спільноти і розвитку глобального громадянства.” Від цих тверджень можна ідентифікувати міжнародні, національні та інституційні напрями (вектори). Засобами досягнення зазначених цілей є інтернаціоналізація навчального середовища, а саме міжнародні дослідження й освіта, міжнародна академічна мобільність і партнерство. Маркетингова стратегія університету на міжнародному рівні передбачає розроблення цілеспрямованої стратегії набору міжнародних студентів, стимулювання й підтримку місцевих студентів у навчанні за кордоном. Академічні й маркетингові стратегії передбачають залучення колишніх вихованців і викладачів з міжнародним досвідом (бути послами на міжнародній арені).

2. Які стратегії ІЗВО використовуються у вашому університеті?

In its objective 20, the university states that it will further enhance internationalization of the university through student and faculty recruitment and mobility, research partnerships, internationalization of the curriculum and experiential learning. Specifically, it will support further internationalization of the curriculum across all academic units and encourage the development of programs with international foci at both the undergraduate and graduate level. This will be accomplished through the development of training programs to enhance cultural competence for faculty and staff to further support the unique needs of international students.

У 20 завданнях університету передбачено розвиток інтернаціоналізації освіти за допомогою залучення студентів і викладачів, академічної мобільності, співробітництва в дослідженнях, інтернаціоналізації навчальних планів і експериментального навчання. Зокрема, це сприятиме подальшому розвитку інтернаціоналізації навчального плану через усі академічні одиниці та сприятиме розвитку програм з міжнародним виміром як на бакалаврському, так і магістерському рівнях. Цьому також сприятиме поновлення навчальних програм, розвиток полікультурної компетентності викладачів і персоналу, подальша підтримка унікальних потреб міжнародних студентів.

3. Назвіть основні цілі і завдання інтернаціоналізації курикулуму?

In my opinion, one of the goals of the overall internationalization is to develop a plan to enhance international student recruitment with a long-term goal of doubling the number of international students (UVic, 2011).

На мою думку, однією з цілей інтернаціоналізації є розроблення плану збільшення набору міжнародних студентів з довготривалим завданням подвоєння кількості міжнародних студентів.

4. Які академічні дисципліни інтернаціоналізують курикулум у вашому університеті?

It is difficult to say which specific disciplines contribute as all departments and professors are expected to implement the strategic plan of the university. All of them are encouraged to reflect the goals of internationalization either in their curricula or in their interactions with international students and research community.

Важко сказати, які специфічні дисципліни сприяють інтернаціоналізації, оскільки передбачено, що всі відділи і професори мають реалізовувати стратегічний план університету. Їх стимулюють відображати цілі інтернаціоналізації в навчальних планах, у взаємодіях з міжнародними студентами і дослідницькою спільнотою.

5. Чи є можливість ознайомитися з інтернаціоналізованими навчальними планами (програмами, курсами) вашого університету?

I can send you my course outline. (Я можу надіслати план свого курсу).

6. Чи розроблені у вашому університеті механізми розвитку викладацького складу з метою підготовки їх до професійної діяльності в умовах інтернаціоналізації? У чому їх специфіка?

The university states that it is necessary to develop training programs to enhance cultural competence for faculty and staff to further support the unique needs of international students. Specific courses are offered through the Learning and Teaching Centre. For example, I found a professional development presentation which looks at the research results of a study that asked whether the needs of Russian heritage learners were being met in first-year Russian language courses (Russ 100A and B) at UVic. The study looked at how we can better integrate heritage learners into the classroom, and how we can make the course experience more successful for heritage learners.

У положеннях університету зазначено, що необхідно розробляти підготовчі програми з метою розвитку полікультурної компетентності викладачів і персоналу для подальшого задоволення унікальних потреб міжнародних студентів. Специфічні курси пропонуються через Навчальний центр. Наприклад, мною розроблено презентацію професійного розвитку,

яка охоплює результати дослідження щодо задоволення потреб студентів російської спадщини (Russ 100A і B) у російськомовних курсах. Розробка містить можливості об'єднання студентської спадщини на заняттях, використання її з максимальною ефективністю на курсах.

7. Яким чином іноземні студенти залучаються до ІЗВО у вашому університеті? (чи використовується їх досвід в аудиторіях?)

In my opinion, this depends on each individual instructor responsible for course design and its delivery. Many instructors, including myself, incorporate international learning and research material into their course and draw on international students' experience and research in their classrooms. I encourage my international students to pursue research projects that they are passionate about. This often (not always) results in international students conducting research on their own countries (e.g., higher ed. policies in China, Saudi Arabia, Turkey etc.) or doing comparative studies).

На мою думку, способи залучення міжнародних студентів до інтернаціоналізації змісту освіти залежать від кожного викладача, відповідального за розроблення і викладання курсів. Багато викладачів, зокрема й я, інтегрують міжнародне навчання та матеріали досліджень у своїх курсах і представляють досвід і дослідження міжнародних студентів на заняттях. Я раджу міжнародним студентам реалізовувати такі дослідницькі проекти, якими вони захоплюються. Це часто (не завжди) приводить до того, що міжнародні студенти здійснюють дослідження у своїх країнах (наприклад, політика вищої освіти в Китаї, Саудівській Аравії, Туреччині, і т.п.) або виконують порівняльні дослідження.

8. Які критерії ефективності ІЗВО є визначальними у вашому університеті? Які документи регламентують вибір таких критеріїв?

As far as I know there are no specific criteria to assess the efficiency of curriculum internationalization. The guiding document that is used by faculty members is the UVic Strategic Plan and department policies. Faculty members are encouraged to establish international partnerships and collaboration.

Наскільки мені відомо, не існує ніяких специфічних критеріїв оцінки ефективності інтернаціоналізації навчальних планів. Основний документ, яким користуються викладачі, – це Стратегічний план університету та положення кафедр. Викладачів стимулюють налагоджувати міжнародне партнерство і співпрацю.

9. Чи входить Україна в коло інтернаціоналізаційних інтересів канадських університетів?

Although no specific countries are mentioned in the internationalization policies, due to the geographic location, the university tends to attract more international students from China, Korea, Japan. Students have opportunities to participate in the study-abroad programs that could be anywhere in the world.

Хоча пріоритетність країн за географічним розташуванням не зазначена в політиці інтернаціоналізації, адміністрація університету прагне привернути більше міжнародних студентів з Китаю, Кореї, Японії. Місцеві студенти мають можливість брати участь у програмах навчання за кордоном у будь-якій країні.

10. Чи можливо налагодити контакт з вашим університетом у контексті реалізації стратегії інтернаціоналізації?

Yes, through the Uvic Office of International Affairs at <http://oia.uvic.ca/>

Так, через Офіс Міжнародних Справ Університету

Перекладено автором

ДОДАТОК П

Таблиця П.1

**Програми та курси, що впроваджуються в процесі інтернаціоналізації
змісту освіти в університетах Канади**

Університет	Факультет (підрозділ)	Дисципліни та курси
Університет Маунт Роял	Бізнес- адміністрування	Міжнародний бізнес, середовище глобального бізнесу, крос-культурний менеджмент, міжнародний маркетинг, Канада в порівняльній і міжнародній перспективі, міжнародні фінанси, стратегія входу в міжнародний ринок, міжнародне торгове право, менеджмент у міжнародній торгівлі, міжнародна економічна політика, міжнародний соціальний розвиток та ін.
	Комунікацій	Полікультурне спілкування та інформатика, полікультурне спілкування або спілкування в міжнародних організаціях, полікультурні та інтернаціональні громадянські стосунки та ін.
	Педагогічний	Глобалізація.
	Акушерства та догляду	Культурні перспективи в науці, глобалізація, суспільства і спільноти та ін.

Продовження табл. П.1

Університет Альберта	Глобальне громадянство	Глобальне громадянство: глобальні контексти, права людини і громадянські закони, інший космополітанізм, глобальне громадянство: сучасні проблеми та перспективи; цінності, етика і стабільність та ін.
	Соціологія глобалізації	Введення до соціології глобалізації та дисципліни, пов'язані з питаннями глобалізованої політичної економіки та ін.
Університет Брок	Прикладних наук у галузі охорони здоров'я	Охорона здоров'я інтернаціонального суспільства, інтернаціональні перспективи розвитку через спорт, санітарну освіту та фізкультуру; периферійний курс: інтернаціональне здоров'я та ін.
	Соціології	Лондон – периферійний курс, проблеми навколишнього середовища та розвитку в Таїланді, периферійний курс Лондон- Париж, грецьке виноградарство і вина, інтернаціональні периферійні курси, екологічні регіони та місця призначення для туристів у Новій Зеландії та ін.
	Математичний	Оцінка вин – дослідження винних регіонів світу та ін.

Продовження табл. П.1

Університет Брок	Гуманітарний	Канадське краєзнавство, антична філологія (Греція, Італія, Кіпр) – навчання в середземних землях та археологічна практика на місцях, спадщина вікінгів та середньовічної Ісландії, інтернаціональні периферійні курси, монументальний Рим: від Ромула до Ренесансу, культура в іспаномовному регіоні, мистецтвознавство за кордоном та ін.
	Педагогічний	Англійська як друга мова, розширення можливостей освіти та працевлаштування людей з обмеженими можливостями (досвід периферійної глобальної освіти) та ін.
Університет Роял Роадс	Соціології	Глобальна взаємозалежність і суспільство, теорія соціальної науки і глобалізований світ та ін.
	Глобального менеджменту	Крос-культурні науки, міжнародні фінанси, політична географія і міжнародна економіка, міжнародний бізнес, міжнародне право і глобальні торгові організації, міжнародний маркетинг, стабільність і міжнародне корпоративне громадянство та ін.

Продовження табл. П.1

Університет Роял Роадс	Інтеркультурного та інтернаціональ- ного спілкування (Магістратура)	Теорія полікультурного спілкування, багатомодальна комунікація через культури, комунікація в міжнародному контексті, полікультурна компетентність, глобальна політика і міжнародні відносини та ін.
	Менеджменту в інтернаціональ- ному готельному бізнесі	Менеджмент в інтернаціональних готелях, мультикультурний менеджмент і комунікації, глобалізація та готельна індустрія, стажування в міжнародній готельній індустрії та ін.
	Аналізу і управління конфліктами	Проектування систем управління суперечками для полікультурних середовищ та ін.
	Навчання і технологій	Міжнародна і глобальна дистанційна освіта
	Туристичного менеджменту	Глобальний туризм, управління в глобальній економіці та ін.
	Людська безпека і збереження миру	Міжнародне право і глобальні інституції
	Менеджменту глобального туризму	Полікультурний менеджмент і комунікації

Продовження табл. П.1

Університет Роял Роадс	Юридичний	Компаративні глобальні юридичні підходи і філософія, юридичні науки в інтернаціональному законодавстві та міжнародні організації й ін.
	Професійного спілкування	Міжособистісна крос-культурна комунікація, медіа і культурні науки, глобальна комунікація та ін.
	Екологічного менеджменту	Глобальні процеси
	Підприємницького менеджменту	Ведення бізнесу в глобальній економіці, інформаційні системи у пов'язаному світі та ін.

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [189; 302; 333; 369]

Таблиця П.2

Інтернаціоналізовані навчальні програми

«Цінності, етика і стабільність» (із залученням інтернаціональних студентів)	
Заняття	Зміст дисципліни
№1	«Збереження життя на Землі: здоров'я людини і навколишнього середовища через глобальне управління»
№2	«Релігія, міжнародні угоди політичного значення і навколишнє середовище». Попередній перегляд фільму «Zeitgeist» («Дух часу»)
№3	«Побудова економіки тривалого щастя», «Постапокаліптичне суспільство». Презентації студентів
№4	«Цінності й етика в професіях», «Стабільність і поп-культура», «Традиційні знання», «Захист і стабільність». Презентації студентів
№5	«Суперечливі рішення виживання: розроблення цілеспрямованих організацій», «Відсутність зв'язку сталого розвитку: управління навколишнім середовищем і екологічне правосуддя», «Стокгольмська конвенція щодо постійних органічних забруднювачів», «Універсальна декларація щодо прав людини». Презентації студентів
№6	«Оцінка виживання: етика, виклики, засоби», «Екологічні стратегії: нафта і газ». Презентації студентів
№7	Проміжний семестровий іспит. Перегляд і обговорення фільму «Води з акулами»
№8	«Здоров'я та його охорона в умовах скорочення світових запасів нафти», «Моделі бізнесу соціального та екологічного напрямів», «Корпорація»
№9	«Економічні прапори: клімат і зміни», «Захист суспільства від самих себе: поєднання екології та економіки». «Озеленювання», «Населення. Фактор виживання», «Еко-ефективність, фінансові ринки і виживання». Презентації студентів

№10	Вивчення становлення стабільності університету Альберта.
№11	«Природа людини, пізнання і виживання», «Використання азоту в с/г і його внесок до парникових газів та погіршення якості води». Презентації студентів
№12	«Невідновлювальні ресурси, енергія і сталий розвиток», «Дизайн як розповідь», «Зменшення невідновлювальних ресурсів», «Адаптивне управління і екосистеми». Презентації студентів
№13	«Дії, що впливають на позитивні зміни у середовищі». «Виклики індивідуального та колективного міркування про виживання», «Здоров'я і виживання». Презентації студентів
Глобальне громадянство: сучасні проблеми і перспективи	
Тиждень 1	Загальне введення ідей та етики глобального громадянства й обговорення вимог курсу
Тиждень 2	Концептуалізація та теоретизація глобального громадянства
Тиждень 3	Закони і практика глобального громадянства: голоси, місця
Тиждень 4	Глобальне громадянство і глобалізація
Тиждень 5	Космополітичне громадянство
Тиждень 6	Глобальне громадянство і соціальна справедливість
Тиждень 7	Гендеризація глобального громадянства
Тиждень 8	Екологічне громадянство і навколишнє середовище
Тиждень 9	Екологічне громадянство: добробут та інші права людей
Тиждень 10	Системи локального життя як платформи громадянства
Тиждень 11	Навчання демократичному і громадянському розвитку

Систематизовано автором на основі автентичних джерел [370; 371].